

Čiepňica

Wank a Wacni,

č osobu a dobremu štolskej mladšej sebnice
a wessej, ako aj pre dospelých, ktorí potrebujú
a ušľachťiť pre prácu, živnosť a iné slobodné
zadobiti.

Andreja Štola
(Kaučana).

Diel prvé.

W Skalici,
tiskom Frana Paw. Štarnického, Gint.
1852.

Slovenská pedagogická knižnica
Bretislava

Sign.

Prír. číslo

75916

444.1

Slowo k laskawjemu Citateľowi.

Medzi timi spismi, o ktorých spíšanja a widaňja sa wštetci múdri a rozważiti mužowja w milom nassom národe postarať majú, bez pochybi tje najpruiššie miesto zasluhujú, ktorje t prijemnému wydeláni a poučení ludi o wecách, obecnou swojou potrebou alebo wibornostou nad inje duoležitejšich, smerujú a slúža. Ši bi pritomná táto Štepnička takito spis bola, nad tim si ja sád osobowať nechcem. Aspoň hladeu som takuo semjáčko do nej zasadiť, aby sa potom z diwých zrašlin mohli rownať a wíwjesť šštepí a stromi, pekní kwet a dobrouo owocja nesúce. —

Šo sa už spuosobu wiučowaňja w Štepniči tejto použitjeho tíka, teda dobre wjem, že daktori naň, ako aj na odpowede, ktorje tu i tam trochu dlhje wipadli, žehrať budú. Š svojmu osprawedlněníu howorim, že sa to odo mňa preto stalo, že spitauni a rozmluwni (Katechetički a dialogički) spuosob učenja, ktori nje tak w pamäti ako w rozume učencou základ lebo grunt má, uznáwam pre nasse šškoli za najlepšši: bo žiaci pri každej sebe danej otázke musejú i premíšlowať, aby dobrú, a žžadánú odpowed dali. Šroz múdre predloženje otázky sa oňi š učením a wecou lepššie a dokonálejššie zoznáma, ju lahkejššie pochopujú, a náležitejššie a duokladnejšie naučja; najme, keď sa nje len tak rečene fuoru a šštrupim, ale nadowššetko jadro weci znať naučili, a š

naučenimi slovami aj smisel spojit vedeli. — A k tomu má každý na wuoli, abi wińechati alebo skrátiu, čokolwet sa mu w tejto Štepničici zbitos čnuo alebo aspoň meńej duoležituo bit zda.

Wiam tjež k obáwanú, že moja slowenčina daktorjemu sprosta sa zdať bude; ten teda wedz, že schwálne som takú užiu, wedjac že strze to školskej mládeži i ludu sprostjemu, wińofich wi slownosti nechapajúcim, najlepšie poslužim. Učitel dozajsta musi sa žiakom a učeníkom svojim zrozumitelnim učinit, a s nimi w takich slowách howorit, ktorje bi pochopit mohli. —

K posledku srdečne prosim wšsetkich Welactenich Rodičou, Učitelou a Wichowáwatelou, abi knížke tejto a. sebá wolni pristup poprajeli a s ňou dobre sa oboznali; oboznajúc sa ale s ňou, svojim djetkam a žiakom wedla ich weku a schopnosti w nej obšaženje kusí lebo čjastki wo škole aj doma predkladat nezameškali, a jim ich katechisujúc s nimi, wiswetlowali.

Boh rozprestri štědro svoje požehnańja nad touto Štepnicou, a daj zrašt tomu semánu, ktoruo som uprimnim srdecom w nej wisadiu a wisjau, abi ono nebessou wlahou bolo zrosenno a hojnuo owocja widawalo! Tak žjada w Zwančinej, dńa 15 Kweiná 1850.

Andrej Soltný.

Kus Prwi.

Pravidlá porjadneho Biwota.

Milje Djetki! najpruijsje a najhlawnejjsje zrenja wasse zasluhuje Boh, ktori mocni stwo-
ritel, zachowatel a Otec nás wšsetkich je naj-
lastawejssi. Lebo kdekolwet okom pohnete,
wššade jasne znaki najwiššej láski Božej a
moci a dobroti wiđite. Sem i wodi, hori i
dolini nezmiernu moc Božiu zwestuju. Ten
najmenssi práštek, čo zo zeme wistupuje, ako
aj jasná hwjezda na nebi; malí chatrni kwje-
tok, ako slnce welebnuo; bezdusni kámenj,
ako nesmrtdlni, rozumom a rečou ozdobeni
člowek; nepatrni čerwit, čo sa w prachu pod
nohou plazi, ako obrowski slon, celi swet
wolá: nje mi, nje mi sme sami učiniši se-
bä; ale ti si ó Bože, ktoris' učiniu nás. A
čože Boha prinútilo k tomu, abí w čase ten-
to swet stworiu? Nič injeho, len láska. Čo
láska jeho počala, to wiwjedli a defonali je-
ho mocnosť a múdrosť. Boh len slowo pre-

rjekou: staň sa! a w okamihnući, mocou wuole swojej rozťjahou oblohu ako dajakuo belasse sútno; jasne hwjezdi sa po nebi rozbehli; slncom nádhernim swjecu wštetkjemu swetu rozwjetiu, tmi a temnosti rozplassi, a učiňiu wštetko, čo smislami chápane a pozorujeme. A kdože čloweka učiňiu, a jemu wštetko poddau, čo mu k potrebe a k pohodlí slúži? Kdo mu dau žiwuot, ducha rozumom a slobodnou wuolcu obdarenjeho? Kdo sa stará tak otcowski o nás luďi, že bez jeho wedomja a wuole aňi wlastet z hlawi nassej nespadne? To je Boh lastawi, w ktorom wšetci sa hibame, žijeme a sme. A tento Boh lastawi tak wijawuje dnes i na wětci lásku swoju, a ju wšetkim tworom a žiwočichom oznamuje, ako na počjatkú. On dáwa svoje slnce, abi swjetilo zlim i dobrim, a posjela dažď na pole sprawedliwých i bezbožných. On nežanedbau nič, čo bi nám radostni a prijemni žiwuot spuofobilo tuná, a tam wo wečnosti nás k nemu do obidlja, blahoslawenstwa priwjesť mohlo.

Keď teda Boh je tak mocni, že wštetko, čo len na swete widíme stworiu, a čo len chce urobiť muože, keď je tak lastawi, že

zo živej studnje jeho láski kajdi den sa občerstvujemo: či sa nemáme pričiniť, abi sme s Bohom obzowali, s Bohom wo wšettkich duoležitostach sa rjadili a wedla wuole jeho žiwí boli? Ach kdo sa nerjadi s Bohom, ten Boha vzdaluje od seba. Kde njeto Boha w pribittkach, w srdci, w misli, kde sa neberje rada s Bohom, kde sa prikazi jeho lahko-miselne prestupuju: tam nemuože biť dobre, sstestija, ochrana, a požehnanja Božje. Ach nezabúdajte na to nišdá, milje Djetki! keď iní na Boha nič nečdbaju a nepamätaju, wi sa, wedla nich nezprawujte, ale držte sa pe-wne Boha sweljho, on je mocná obrana wšettkich tich, ktorí srdcom plnim dúweri k nemu sa utekajú. Pilni buďte w nawšštiwo-wáňi werejnich služieb Božich, preto že sa wám tuná slowo Božje wiskladá, a tim sa wassa nábožná známost rozmnožuje. Z toho tjež ohladu zalúbenja svoje majte w čitaňi múdrich a pobožnich knih, najme ale ob-sahu wšettej múdrosti pisma sw., z ktorejžto sstedrej studnje, w zármutku potessenja, w po-chibnostach radu najdete. — Wo wšettkich duoležitostach berite radu u Boha, s nim wstá-wajte, s nim lihajte, s nim pracujte, cestuj-

te, s ňim wšsetko počínajte a dokonáwajte, a zkusíte wždy pomoc a ochranu jeho, tak síce, že poznáte potom a powjete: Pán Boh bou s nami!

Po Bohu, milje Djetki, nado wšsetko máte si wážit a milowať svoju wlast. Šjadon na swete kraj a okolja ňje je srdecu nášsmu tak blizkuo, ako wlast našša, so žjadnim ňje sme tak úzko spojení, ako s ňou. Wšsetko čokolweť máme, kroz našsu wlast máme. Ona je tá zem, kde sme narođeni, materinštimi pršjami tojeni a wíchowáwani boli; kde dobreje a cnoštnje mrawi, zuémosť wšseljakich weci, učenosť, alebo čokolweť chwáli hodnjeho na sebe máme, sme nadobudli. Ona je tá zem, kde sme svojich rodičov, svoju reč a národnosť, djetki, príbuznych a prjatelou, ten staw a úrad, to remeslo, ktorim sa žiwíme, tú žiwnosť, ktorú požíwáme, to imañja, ktorim wládžeme, ten príbitok, w ktorom prebívame, a wšsetko čokolweť nám potrebnus bolo, dostali. A teraz powedzte, či túto wlast milowať, nemála bi biť našša powinnosť? Ano mi k wlasti svojej welkú máme mať náklonnosť, máme ju welice milowať, po ňej srdečne túžiť, a o jej pro-

spech a štěstija wedla nassej možnosti sa za-
ujímat, máme jej radou, učením i ochranou
čim najlepšje muožeme slúžit, tak ako to ro-
bili sláwne národi: ako ten Vektor, kto-
ri swejich krajanou k statočnjemu bráňení
wlasti napominau. Jeho slowá w slowen-
skej reči takto znejú :

Welká tomu čest a sláwa,

Kdo za wlast swoj žiwot dáwa ;

Slabi ľudja tím ochráňeni b'wajú,

Matki s dětmi zdrawje zostáwajú ;

S ktorich pówod swoj majú potomci.

Čirkew háji prawda na stolci ;

Dari božje požiwajú sa w počoji,

Keď nepřjateľ nám za chrbtom něstoji.

A Horácius Koles, keď Etrurski národ w
tńježatstwu Florencskom, a w jednom boji
most sebe urobili, a ces rjeku Tyber k Řimu
tjahnúť chceli : tu Horácius na predňom kon-
ci mosta stáw, a tak dlho nepřjateľem chťja-
cim na most íst, zbrojou swojou odopjerau,
dokjal Řimanja wšsetek most strelbou, ohňom
i železom nepokázili. Potom ale, sám do rje-
ki skočiu, a jeho skutok obrani ku wlasti, Boh
tím schwáľiu, keď ho ochráňiu, že skotom z
welkej wířawi si něubližiu, aňi čarchou zbro-

je obtaženi sa nezatopiu, aňi daktorou stre-
lou nepřateljstou, ktorá uañ zo wšetkich
strán letela, poraňeni ňebou, ale bezpečne
zdrawí ces celu rjeku prepláwan. Preto
od messťanou Ľimstich tať wela zeme t wla-
dárstwu dostau, čo bi jednim dňom okolo
sa oborať mohlo, a každi z messťanou najme
zo swojho imañja dajakú častku t žiwnosti
jemu darowan. Tať i wi máte te wlasti swo-
jej nakloňeni biť, a čím najlepssje len muo-
žete, jej slúžiť a t dobrjemu napomáhať. Po-
winnost wassa je, aj wassu reč wlastenskú a
otcowskú, w ktorej ste sa zrodili, srdečue mi-
lowať, a o jej zwelebenja a rozssirenja wer-
nú starost znássať. —

Wo wlasti biwajú wassi drahi rodičja,
i tichťo teda máte milowať a ctiť. Powážte
len, akou ľarchou ste boli wassej matke, leš
ste prissli na swet! Tať wela starosti, prá-
ce a úzkosti ste jej narobili, dokjal ste bez
moci a wládi w koliste ležali! Tať wela no-
ci t wami bez spaňja stráwila! Ako wela
razi ju w najlepssom spaňu ste prebudili!
W akom biwala welkom strachu o wasse sla-
buo žiwobitjačko! Tať wela horkich slzi ona
wiljala, wiďjac wás w chorobe a azda w

náhle w pažeráku smrti! Keď ale roki wasse pribiwali a wi rástli, ubiwalo síce z tejto úzkosti, ale nastáwala nowá a wždy wätšja starosť o wasse wižiweňja, o ođew. Odkjal sme boli Ťeli, wstáwali sme bez wšsetkej starosti. Nášli sme ođew k oblečeňu, pokrmy pre hlad, a wšsetko, čo nám bolo treba. Ale rodičja nassli museli s tou starostou íť spať, odkjal to wšsetko wezmú, a ten celi deň museli pracowať a čelo si utjerať, často swojim ústam utrhnúť, aby nás nakrmili, mnohuo odpočinutja si odoprjet, aby nás počtiwo wíchowali. A či teda rodičou, tichto welkich nassich dobrodincou, čit a milowať nemáme? A akože jich milowať máme? Čože nám pre nich činiť slusť? Swetšká historia wipráwa nám pekni príbeh sinowskej lástki. Dwaja bratja, Kleobis a Biton, tak welice matku swoju milowali, že sebe samich do woza zaprjahli, aby ju wjezli do chrámu, w ktorom obetowať mala. Mater totižto ich bola kňážnou íškej pohanskej bohíne; keď ale dobitok, ktori jej woz običajne ľahau, pritomni ňebou: teda tito wiborní sinowja zaprjahli sa doňho, a ľahali ho ďalekou cestou sami až ku chrámu. Óla, milje Djetki! to

hlawi alebo wodca, ktorim bi sa ostatnje údi rodini rjádili, chitro na niwoč pride! A čože potom w celom spolku hojnich rodín, w ktorich tolko hláv tolko nerownich, často sebe odporujúcich smislou je, injeho stať sa muože, ako zmätok a rúznice ať ňjet predstavenjeho, ktorí bi nad wsseobecním porjadkom bdeu, a čiňeňja wšsetkich tak zrjadiu, abi k jednemu a rownjemu cjelu smerowalo? —

Neboli bi sme aňi okomhnutím isti, kedi uás mocnejšsi prepadne, a nám milú rodinu, imañja a azda ej žiwobitja odňime, ako sa to z wätššej čjastki u diwich národou stáwa, ktorí porjadnu wrchnost nad sebou nemajú! Kde teraz pod ochranou o nás pečujúcej wrchnosti w bezpečnosti to poživame, čo nám sledrota Božja udelila, alebo vlastňja usilownost nadobudla. To sebe s wdáčnim srdcom rozvažujúc, wiznať musime: že wrchnost je služobník Boží nám k dobrjemu. Abi ale to dobro, pre ktoruo od Boha ustanowená je, puosobit mohla, newihnutno treba je, abi poddani wo wšsetkom jej po wuoli boli, dáwki obecnje s ochotnostou skladali, a podla mjeri sili svojej k wiwedeňiu dobrotiwich úmislou a zrjadenňja rjadenň azemšťjeho

jej pomáhali, ať bi to proti zjawnim príkazom Božim ňebojowalo. Čiňte to i wi, milje Djetki! a svojej wrchnosti srdečnú lásku, česť, poddanosť a poslussnosť odowzdawajte, tak pod jej ochranou pokoja a bezpečnosti užívať budete!

Učitelou cirkewních aj školských wo ctiť majte; lebo od ňich známosť wšsetkjego, čo wám pre tento i pre budúci žiwuot potrebnuo je dostáwate. Po učiteloch, milowat a ctiť máte, Djetki moje! wšsetkých ľudí. Wo wšsetci ľudja na swete sú wassi bližni, wassi bratja a sestri; wšsetci na swete sme jedna rodina, a tam w ňebi je Otec wšsetkých. A táto priateľstwa čloweckjeho wäzba, ňesnje sa ani škrze rozdjelnosť wlasti, reči a národnosti, ani kroz rozdjelnosť wjeri roztrhať. Jedonkaždy, len keď je člowek, ňech oštatne Žid lebo Čurek, Hottentot lebo Tatar je, t spoločnosti ňerozdjelného priateľstwa čloweckjeho patri. Wšsetkých teda bez rozdjelu wjeri, wlasti, reči a národnosti sme powinni milowat. Preto majte i wi ku wšsetkým ludom lásku účinnú, srdečnú, bratskú. Neutrňajte na počtiwosti žjadnemu; ňeposudzujte žjadneho, abi ste jeho cti ňeublížili.

Keď uvidíte chybu lebo pokljesťu na bližnom
swojom, prikrite to pláštom láski bratskej;
pomislite si : že wšsetci sme chibni a pádu
poddani. Keď počujete howoriť zle o dakto-
rom, hľadte jeho chybi wihowárať, a to čo
čiňi, na dobrú stranu wyladať. Keď potre-
buje kdo radu, prispejte mu s ochotnosťou;
keď plače a wyljewa slzi kdo, potešite ho. Maj-
me chudobnych, bjednych, opustených osirote-
ných, wášsmu milosrdenstwu majte poručénich.
Nezatwárajte srdce svoje, keď widíte toho
psotu a bjedu trpeť. Takých máte wela u
prostred wás. Máte medzi sebou aj starých
ľuďi, týchto wi nežňewažujete, z nich sa ne-
posmjewajte, ale w najwátsšej wážnosťi ich
majte a pomáhajte im wšsetkim dobrim; ra-
di ich poslúchajte, na ich reči pilni pozor
dajte, a podľa nich sa zprawujte, bo oňi
mnoho sa naučili a welkú zklussenosť majú.

Na wás, milje Djetki! wássi rodičja wždi
pracowať nemuožu, a wi nemuožete wždi
len na ich mozole jesť a piť; ale musíte sa-
mi, či swojimi rukami či hlawou pracowať,
musíte si dajaki staw alebo powolaňja oblú-
biť a to pilne a werne konať, abi sće sa wo
swete wžiwiť mohli. Nachádzajú sa sice aj

taki na swete ludja, ktorí nepracujú a predca s hrmaždujú, predca dobre jedja a pijú; ale tich je najmenššja časťka na swete; najwätššja časťka ich musi od práce žiwá biť. Keď teda i wi chcete na swete chlieb jest a žiwí biť, musíte hneď w mladosti pracowitosti priwikať, a užitočnich a ludom osožnich prác sa dypať, abyste tak tjež ľudstjemu towaristwu osožni boli. K tomu cjelu zpítujte sebä samich, k akjemu stawu lebo powolaňu najwätššú zpuosobnosť a náklonnosť máte, a na to nadowšsetko ohlad verte, či ste k tomu oblúbenjemu stawu a powolaňu skutočne zpuosobni, a či je možno ufať sa, že powinnosťjam tohože stawu náležite zadosť urobíte; a keď poznáte, že bi, schopnosť a zpuosobnosť wasša k podniženutú powinnosći toho stawu dostatočná nebola, abyste ini lahkejši staw si wivolili, schopnosťjam wasšim primeranejši, trebas bi sa s wasšimi zjadosťami celkom nestrównawau. Pri woleňu ale stawu máte si wižjadať a šetriť i radu wasšich rodičov, poručníkou, a múdrich a zkušsenich ľudí. Že ale mnohje djetki tohože mądreho prawidla až welmi zaňedbawajú, a pri woleňu stawu pre sebä lahkomiselne si

počinajú a na tom nenstupne stoja, čo si bez zreljeho rozváženja uložili, odčjal sa počítujú hromadi šťastných nespokojencou, ktorých vo všetkých stavoch nachádzame, ktorí na svoj los nariekajú a celú winu šťaststja svojho sebe dávajú a síce z tej príčini, že sú ku stavu neprimeranému z nerozumu ako príkvaní. Ach učte sa Djetki! učte sa najprú sebe z ohladu wassich wňúternich powáh, náchilnosti a schopnosti duokladne znať, a keď si túto pri woleňú stavu newihnutno potrebnú známoseť nadobudňete, tu bezpečnejšie, wižjadajúc sebe a šetrjac pri tom radu múdrych a zkušnich ľudí, stav alebo powolaňja si wiwoliť muožete. Keď ste si ale už raz stav a powolaňja wiwolili, ustlujte sa stavu svojmu primerane zprawowať, učitelom lebo majstrom wassim ako vlastnjemu otcowi čestě a poslussnosě prokazowať, a každi čas i každu príležitosě dobre winaložiti, abi ste sa to, čo je a bude wám potrebnuo a užitočnuo wo wassom žiwote, pilne a dokonale naučili; a tak náležite sa wiučjac, budúčne cirkwi aj obci, národu i vlasti aj všetkim prácu, pomoc a poradu wassu potrebujućim bez škodi a s pochwalou

slúžiť mohli. — Pri tom wšetkom ale na statočnosť a swedomja wásshó newinnosť taki zpozor dajte, žebi ste s wáším žiwota puosobom spokojni biť mohli. I w tedi máte werni biť a svoje powolaňja swedomitě a pilne konať, febi to tjež od luďi uznanuo nebolo, z poslussnosti k Bohu, ktorí hlaďi tjež na wássu wernosť, a on ju krásnim wencom edmeňi istotně!

Wlech ruka wássa niľdi po cudzom nesa-
há, ale každjemu něhá, čo jeho je. A tuná
musim wám daktorje zpuosobi nespprawodli-
wosti, ktorej sa čloweť proti inim dopustiť
muože, odokriť, a wás na trýchliwje z ne-
spprawedliwosti pochádzajúce následki, pozor-
nich urobiť. Nespprawodliwosti nje len sa ten
čloweť dopúšťa, ktorí inim luďom bez ich we-
demja a priwoleňja proti wšetkjemu práwu
a slussnosti dačo z ich imañja berje, odnássa,
a sebe priwlastňuje; ale aj tjež wšetci ti,
ktori akimkolweť zpuosobom pričina biwajú,
že tá alebo iná wec odcudzená biwa. Sem
patrja ti, ktorí takich dračou wo swejom
dome zdržujú, od nich ukradenje weci na bez-
pečnje mjesta ukriwajú, ich od nich odkupujú,
alebo na mjesto nich ich predávajú. Nebi

nebolo prijimača, nebolo bi zlođeja — ho-
 wori staro príslovja, a obidwaja rovnim
 zpuosobom hressja, a jednakjeho trestu hod-
 nimi sa robja. Nesprawodliwosti, alebo kra-
 dožstwa sa Dalej dopúšťajú muochi z čelade,
 keď svojim hospodárom wšeljakje weci od-
 straňujú, ich potajomne odpredávajú, a za
 to si štati alebo inje weci zaopatrujú. Krem
 toho, keď pred ustanowenim časom bez pri-
 čini službu opúšťajú, a hospodárovja žjad-
 neho injeho sluhu nemajúc, škrze to do škod-
 prichádzajú. Ba aj keď podla sili a možno-
 ści svojej nepracujú, obrof dobitku patřjaci
 odpredávajú, opatrowaňja dobitka swojou
 nedbanliwostíou zamešťávajú, tu woždi kradož-
 stwa sa dopúšťajú, bo hospodár škrze nič
 hiňje a škodu trpi. Kradožstwa sa dopúšťá-
 jú aj ti, ktorí dobitok wedú do mladich le-
 sou, do nowo zassjatich a sotwa málo zrasče-
 nich hájou. Ten dobitok kroz ich necpater-
 nost útluo stromowja okússe, ohřizje, po-
 sľjape a zřazi, steruo bi potemřtwu k užitku
 slúžilo. Inim na čokolwel len pridu, wšetko
 sa zalúbi, aňi drewo, aňi obilja a zeleňina,
 aňi čo injeho na poli pred ich lúpežnimi ru-
 kami neobřteji. Kúcajú pleti, kradnú owocja,

zemjaki, mrkwi, repu, kapustu po zahradách, slowom oni mislja, že wšsetko to, čo pred sebou wiďja, je ich vlastnosť a pobrat a strowiť muožu. — Neporjadna žjadosť po peňjazach zaslepi často aj toho najpochtiwejššeho a najsprawodliwejššeho čloweka, že sa on wšseljakeho podvodu w túpe a predaju smelo dopúšťa, nepokladajúc sebe to ani za hrjech za nesprawodlivosť. Tak na príklad, mnohi prjekupníci nakúpja za dost mali peňjez toho najšpatnejššeho obilja, a mjessajúc ho medzi obilja čistuo, predávajú ho za welkje peňjaze. Tak mnohi ini, wiďjac pred sebou sprostjeho a nežkúsenjeho čloweka, nesprawodliwou mjerou lebo wáhou mu merajú, radujúc sa, keď ho ossjaliť muožu. Tak mnohi remeselníci djelo swoje na oko len, s fortjekom wihotowenuo, bez wšsetkjeho strachu ku predaju na trh a jarmek prinášajú, kupujúcim zalinaňim sa zawäzujú, že pewne, dobre a dokonále ono wihotowenuo je, kde potom o dakolko dní w nič uweďenuo biwa. A čo mám powedať o wšseljakom podwode w maličkostach? Ako djetki svojich rodičou šudja, ako manželki svojich manželou klamú, ako poddani svojich pánou, swoju worchnosť

ssibalstím spůsobom ssudja a klamá, nepo-
 kladajúc sebe toto klamárstwo za hrjeh, za skutki
 nesprawodliwosti? — Ach, strze každi pod-
 wod sa člowek dopúšťa nesprawodliwosti
 proti bližnjemu swojmu. Ale aj od swojho
 bližnjeho za požičanje peňjaze takje úroki žja-
 dať, ktorje on bez welkej ssłodi swojej dáwať,
 nemuože, je do neba wolajúci hrjeh, je ne-
 práwosť božssim i swetssim záonom zapowe-
 daná. A tak aj nesprawodliwosti dopúšťaajú
 sa ti, ktori požičanje im peňjaze w ulože-
 nom čase nenawracajú, ale pri swojich dlhách
 tak márnolratně žiwí sú, ako bi wssetkjeho
 do hojnosti mali; aj tjež ti, ktori zapožičja-
 wajú sa tim úmislom, abi wjacej newrátili.
 Ach milje Djetki! čože je nám platnue bo-
 hatstwo, ak si ho podwodním, nedowolením
 spůsobom nashromažďujeme. Budme račej
 žiwí w chudobe, pri malom kússťeku chleba,
 w sprostom obleku choďme, lež abi sme od
 swojho swedomja trápeni, strassliwje wičitki
 jeho načúwať museli, že sme zloďejowja, pod-
 wodníci, úžerníci. Chudoba čti netráti, a,
 nesprawodliwim spůsobom nadobudnutuo
 imaňja tretjeho dediča neduojde, kraďenje
 weci požehnanje nebiwajú, ba kraďež aj o česť,

poctivosť, milosť Božiu človeka pripravuje, a tak k časnej i večnej zlake ho privodí. A preto všemožne sa pričiňte, aby ste svedomja svoje od všetkého nespravodlivého obchodu, krádeže, podvodu, úžerníctva, utišťovania, odcudzovania verejného i tajného maličkého i veľkého čistuo, prázdno a oslobodenuo mali. I maličkje potuočki, keď sa sídu, puosobja rjelu veľikú. Budte spokojní s tým, čo si spravodlivim spôsobom prácou rúk svojich a svojou usilovnosťou nadobudnete a nashromáždíte. Neprináša požehnanja statok possli z okrádania. Potrebujete údi svoje k práci a nadobívaniu potrebného imanja, odvráťte srdce svoje od všetkej záhalki a leňivosti, a Boh bude prácu vašu žehnať. Več Pán nebeski i o toho najmenššjeho čerwička sa stará, tím wjacej stará sa a starať sa chce o wás, ktorí jeho djetki ste!

Budte milovníci šetrnosti alebo waroučivosti. Šetrnosť je tá pekná cnosť, ktorá nám naučenja dáwa, ako bi sme opaterne s každou wecou zachádzať mali. Ona to, čo máme, zachowáwa a wždy pridáwa; ona je dobročinná, ale s opaternosťou. Ona dáwa, ale tak, aby ešte aj druhí raz dať mohla; a

ňje, abi keš bi naraz wšsetko dala, sama po-
 tom psotu trjeť musela. Ona zbjera a shro-
 mažuje, abi časom zase widať mohla; slo-
 wom: šsetrnosť si wáži darou Božich, a mi-
 ňi, že bi zhressila, febi len jedon jedini
 darček premárňila. Bodaj bi táto šsetrnosť
 medzi ľuďmi sa rozmnožila a obecnějšša bola!
 Ale bohužjal! mnohi člowek často wšsetko
 premárňi do poslednjeho haljera. Čo si wi-
 robiu za celi teden, to často za hodinu pre-
 márňi, prepije, prefartuje; a za to potom
 celi teden zase so ženou aj s deťmi psotu
 trjeť musí. Mnohim dost žehnau Boh, a pri
 swojom znamenitom majetku, pri welkom
 imañu a statku, požiwali radostnich dňou,
 kratochwilnich obweseleni, nežnali ani bjedu
 ani nedostatok. Ale nemjernimi a zbitočnimi
 nákladkami, nerozumnými útratami, zbaweni
 sú wšsetk jeho. Truhlice zlatom, srjebrom na-
 plnenje sa wiprázdňili, pokladi wihádzali, čo
 prwej mali nazbit, toho sa im teraz nedo-
 stawa, a oni sem tam sa túlajú zjadostiwí
 chleba a pomoci cudzej. Iste najwätšša čast-
 ka ľuďi bi newedela o psote a bjede, febi
 múdre a rozumne hospodáriť znali. Ach učte
 sa tu milí mladi ľudja, krásnej cnosti wa-

roučivosti! Nestrowíte si hñeď, a ñepremár-
 ñíte to, čo máte a čo wám Boh pri práci
 a usilownosti wassej požehnanu a požehná, ale
 majte starosť aj o to, čo budete w budúcnos-
 ťi jest. Warujte sa zbitočnich widawkou, z
 duochodkou odložte wždy dačo na stranu, do
 sporiteľnice. W tafje roki, fĎe je obilja lac-
 nuo, zaopatrenja w potrawe a žiwnosti shro-
 maždujte, a w sipárňach k tomu cjelu zra-
 denich, k budúcej potrebe zadržte, taf abi ste
 w čas drahoti a hladu mali pokrm, a ñe-
 museli od hladu zomdljet a zhinut.

Čistota a ñewinnosť srdca ñech je wám
 drahsšja, ako celi swet. Lebo mnohi esse ñe-
 dáwno pokjal laliju mládenstej a panenstej
 čistoti nosili w rukách swojich, utessení ljež
 wjedli žiwuot, boli zdrawí, čerstwi, krásni,
 ako tá rozkwitnutá ruža kwitli im twáre, a
 silou swojou mohli lámať skali. Ale bujnosti
 tela swojho sa prichitili, — a príplichitili si
 tim chorobu, ztratili krásu, silu, zdrawja, a
 teraz ako tá bezdusná tuoňa, wleču sa po
 zemi a trápa sa sami nad sebou. Zachowajte
 si teda čistotu a ñewinnosť srdca. Boh to od
 wás žjada, abiste wšettim tela wásshu bujn-
 nostam odporowali, a wassu čistotu zachowali

woždi nepokalenú. Preto je tak wela nepodarených manželstwow? Preto, že manželowja už wo svojom pańickom weku čela svojho sili w hańebných mrzkostach sa zba-wili, a do stawu manželstweho čelo slabuo a chorlawuo priňjesli. Chudoba, slabosť, choroby, němilosť Božja a hanba swetstá bolibi wám za podjel, moji mladi ľudja, ak si dhlip-nosť wiwolíte za wodca, za prawidlo žiwota. Časťka ale Božja, požehnańja z nebã, česť a wãžnosť dobrých ľudí, a jednúc sstastnuo a zdarnuo manželstwo bude wãš los, keď swo-ju čistotu a newinnosť, svoje pańictwo nepokalenuo zachowáte.

Wistrihajťe sa zlich towarissou. Lebo či mnohých mladúchou zle robiť newidame? Ach, počujeme a wiďime ich, ktorí klajú, bi-ju a perú sa, korheluju, a w noci sa túlajú. A keď takých hańebnosťi sa dopúšťajú, na kohože tak zawedenje Ťjetki časom narjekat budú? Na bezbožných kamarátou. Ich zli prí-klad je ako prudki ťof wodi, ktorá hrádzu pretrhla, a ktorá wšetko so sebou zanáša. Kdo nebezpečenstwo miluje, zahiňje w ňom, howori prislowja. Preto wistrihajťe sa bez-božnosťou najme tých podlizačnich, ti ňenadále

wás do sjeti přiwábja, a ňenazdajſi chiſeni budete: a tať potom biwa dlhí plač za krátkou radoſťou, dlhí ſtud a hanba za jedním zabudnutím ſa na čeſť a poctiwoſť. Keď ale muſíte daľedi s ňimi biť, teda ſrdce, oči i uſſi waſſe zawrite k ich zlim rečjam a skutkám, abi ſte ſa od ňich ňenakazili. Wolte ſi kamarátſtvo a towaríſtvo dobrích, cnoſtních a múdriích *oſuob, a tať ſa ſtaňe, že aj wi dobri, cnoſtni a múdri budete!

Kus Druhi.

o Přirodňictwe lebo Fyzike.

Co ſa rozumje pod ſlowom, Přirodňictwo? Přirodňictwo alebo Fyzika, je učeňja o wlaſtnoſťach a zákonoch přirodzeních weci a skutkou Božich, naľoko mi ľudja tje iſtje rozumom naſſim poznať a pochopiť muožeme.

Co za užitočnuo ponaučeňja Fyzika nám podáwa?

Ona wiſwetľuje nám mnohje přirodzenje přeměni na twárnoſťi zeme naſſej alebo nad ňou ľu přikľadu přeměni powetrja, wiſſeljaťe w ňom ſa wiľawujúce úľazi, odtok a přítok mořa, zemetraſeňja, účinki ſwetla i tepla a

injeho tomu podobnjeho; ona rozplassuje milne domnjenci a poweri, a na mechanicke funssti, ako aj na bezpecnost a pohodlja cloweka prewelice ucinuje.

Co je powetrja?

Powetrja, ktoruo nas oblicuje, je welmi tenusstuo, rjedko a celkom jasnuo telo, ces ktoruo prezrjet muozeme.

Si sa powetrja muoze widjet?

Samo w sebe powetrja widjet nemožno, ale w dalekosti w tom nesmjernom prjestranstwe pod oblohou nebestou, zda sa nam belasim bit.

Si je powetrja wssade jednakuo?

Nje je ono wssade jednakuo; dolnje, to jest, blizko nassej zemi rozlozenuo powetrja, biwa hustuo, bo ustawicne je smjessanuo s rozlicnimi cjasstkami, ktorje kroz paru wichadzaju a hore wistupuju zo zeme, z bilin, wodi a ziwocichou. Hornje ale powetrja, ktoruo nad nami je, cim dalej tim rjedkejsse ono a studenejsse biwa.

Ako sa to s rozlicnimi parami smjessanuo powetrja na pospol menuje?

Takuo powetrja menuje sa na pospol Atmosfera alebo parowi okres.

Uko wisoko aš ja ten okres wztahuje?

Howori sa, že ten okres, w ktorom powetrja zem nassu otáčajúce, sa obsahuje, 15 mil nad zemou wisoko je.

Či je potrebnuo a užitečnuo powetrja?

Powetrja je jeden welmi potrební a užitoč-
ni žiwel. Bez něho bi sme žit a trwat ně-
mohli: lebo s každim dichaním táháme po-
wetrja do sebä. Wšetci ľudja a zwjerata
museli bi aj hñed zomrjet kebi Pán Boh
im powetrja odňau. Samje bilini, stromi a
kweti němohli bi bez powetrja aňi sa zele-
nat, aňi kwitnúť, ani rodit. Němohli bi sme
žjadni zwuk a hlas počut, kebi powetrja ně-
bolo. Ľadost a žiwuct tam prestáwa, kde po-
wetrja dhibuje.

A či každuo powetrja k životu zemskich two-
rou je spuosobnuo?

Nje je spuosobnuo; lebo zkušenosť uči:

1. Že keď powetrja w pivňicach nowim
kisnúcim winom, piwom naplněnich, w obil-
ních jamách, studňách, wo sklepách, w sipár-
ňách, w truhlách pranimi lebo neopranimi
šťatami naplněnich, w kriptách, dlho biwa za-
wrenuo, teda sa ono tak welmi pokazí, že lu-
ďi zadusiť a usmrťit muože.

2. Na daktorich najme bahňistich mjestach a na močarinách, nachádza sa takuo powetrja, ktoruo samo od sebä sa zapáli, a ukäzuje sa w podobe malich tancujúcich plamjenkou, ktorje mi swetlonos menujeme. W bahňach ale nachádza sa takuo powetrja zkaženuo, ktoruo kahance hawjarom wihasuje, a k suchocinám dopomáha. Dakedi je toto powetrja zapalitedlnuo, ktoruo ako pawučina po baňi ljeta, a ak sa na kahanci zapáli, swojím wistrelením luďi usmrcuje.

Čo ale máme robiť, aby sme niebezpečenstwu od zkaženjeho powetrja wihli?

Abi sme niebezpečenstwu od zkaženjeho powetrja a škodliwich pár wihli, nasledujúce pravidlá opaternosti zachowajme :

1, Do sklepou a piwníc nowim kysnúcim winom, piwom naplnenich, do obilnich jam a studnic dlho zawrenich, a potom k wicisteniu otworenich, nikdy newstupujme, leš bi náležite wipáchli a powetrja w nich sa prečistilo.

2. Děkne páchnúce zraslini a kweti, ratolesti alebo konäre, stromou ako aj špinawje alebo len nedáwno ešte opranje šati, alebo, i prađená, ako aj wela owocja do tých

príbittou, w ktorich biwame lebo spávame, nekladme.

3. Dwere a obloki na izbách, w ktorich prebiwame a spávame pilne každi den otwárajme, abi neždrawje pari z nich wissli, a čerstwo powetrja dnu sa dostalo. Ak máme doma nemocneho, prečistajme powetrja, najewanim winjeho octu na rozpálení kámeň, alebo nasipowaním slčenej saňitri na uhľja.

Ako sa žitnje jami, studňe, sklepi, piwňice a t. d. od zkaženjeho powetrja prečistiť dajú?

Žitnje jami sa aj strjelaňim z pussjek prečistiť dajú. Ak ale studňu od nakazenjeho powetrja skorej prečistiť chceme, teda musime len wela čerstweej wodi do nej naljať. Baňe, sklepi, piwňice, špitále, žaláre lebo temňice a inje príbitki, w ktorich sa powetrja dhitro kazi, mali bi sa opatriť prewjewačom (wentilator), ktorí winassjen P. Whit w Londiňe.

Powedz mi už, akje premeni w Atmosfere powstawajú?

W Atmosfere alebo w parowom a kresu wšseljake prirodzenje premeni powstawajú, ktoré mi wijawi lebo úkazi powetrnje menujeme.

O úkazoch powetrných.

Čo je to úkaz ?

Je w powetri zplošená hmota lebo telo, ktoro sa nenadále ukáže, a tu alebo dlhššie alebo kratššie trwá, ako je : pounočnja žjara, dúha, oblaki a inje weci wšseljakej podobi, ktorich známost sa úkazoslowja (meteorologia) menuje.

Ako sa ale tieto úkazy rozdelujú ?

Na trojaki spôsob : na ohňiwje, wetrnje, a wodnatje úkazy.

O úkazoch ohňiwých.

Čo sú ohňiwje úkazy ?

Ohňiwje úkazy sú, ktorje zo zapalitedlných w powetri pár powstávajú, alebo ktorje pri swojom sa zjaveňu lebo prepuknutú oheň ukážujú. K nim patri : búrka, bliskaňja, pounočnja žjara, ljetawi drak (lebo zmoť), ohňiwá ģula, hwjezda padajúca, swetlonos a inje swetlá rozličnej podobi.

Z čoho powstáva búrka ?

Búrka običajne powstáva zo sŕkowich, wítriolowich a saňitrowich pár, ktorje slnečnje čeplo do powetrja prišjahlo.

A keď sa tieto pari o sebe trú, aká premena w powetri biva?

Keď sa tieto pari o sebe trú, tu sa mlu-
nom (electricitate) zapalujú, a to wtedi sa
zjavujúce swetlo bliskaňim menujeme.

Uko powstáva hrom?

Keď sŕže zablišknutja powetrja zrazu a sil-
ne sa zatrasje a rozŕjahne, teda odŕjal stra-
šni hromot powstáva, ktori hromom nazi-
wame.

Čo je teda vlastne hrom?

Hrom nje je dáki kus železa lebo kámeňa,
ale je splešnutja a tak z toho pochádzajúce
straseňja sa powetrja.

Uko sa to deje a stáva?

Tje zapalitedlnje pari sa naraz zapálja a
zhorja a sŕže to powstaňe prázdnoš, okol-
nuo powetrja sa doň wrúti a s hlukom
splešne, ktori plešot tim je hlučnejši, čím
hustejšje sú oblaki.

Odŕjal ale to pochádza, že treskot od hro-
mu tak pozde a len po bleškn počujeme?

Hrom sice s bleškom naraz powstáva; že
ale nje wždy ho hñed a naraz s bleškom po-
čujeme, to odŕjal pochádza, že hromot len po-

mali sa rozmáha a nám ňje hñed t ussjam prichádza, swetlo ale je welmi tenučká a speššo preñikawá materia, ktorá kroz powetrja speššne preráža, tak že w jednej minute, muože wela tisíc mil prebehnúť; a preto blesť tak dhitro wiďime, a hrmot tak pozďe čujeme.

Dobral wzdjalenosť búrki lebo hrmawice od nás najlepšje muožeme zweďjet?

3 času, ktorí trwá medzi zablisťnutím a hrmením. Ak šesť sekund alebo 6 až do 7 uderení swojho pulsu načítať muožeš, teda esťte pou mile wzdjalená je búrka alebo hrmawica.

Uti užitoť nám búrka lebo hrmawica prináša? Búrka alebo hrmawica nám tento užitoť prináša:

1. Celú zem hromobitím otrasje a ako zo spañja prebudzuje, a tim jej t plodnosťi účinliwe pomáha;

2. Búrka škodliwje a jedowatje pari, ktorí sa w powetri shromažďujú, alebo bleskom spáli a strowi, alebo dáždóm do zeme nawráti, alebo wetrom, ktorí sa običajne pre náhlu premenu w powetri sthñe, rozplassi, a do ďalekich krajin zaženje; a tim wšetkich

živočíchou, najme nás ludi od nakazeňja a muchich chorueb chráni;

3 Ochladzuje powetrja a puosebi ho zase k dichaňu ako náleži spůsobnuo, a tak nám po búrke wždy lepšje biwa, ako pred ňou.

4. A naposledok dážd s búrku tjež nám přewelice zem mrtwi, a ju úrodnú robi.

Či sa může nám búrka i nebezpečná stat? Wern búrka i nebezpečná sa žiwotu ludstjemu stat může. So ena s krúpebičim spejena polčeje w ekamihnuči krásno polja, zahradi a lúci, celú nádeju pracowiljeho hospodára; mocnje a lesnje stromi z koreňa wiwráti a poláme. Nadto búrka s bleskem a hromobičim spejena ludi často, debitoť aj inje živočichu usmrucuje, mocnje múri rúca, sewi rozpúšťa a budowistká zapaluje, ať člowek potřebnú opaternosť neužiwa.

Pod akimi okolnostami je búrka najnebezpečnějšja?

Ked oblati nizko steja, keď sa eni ako wisetje bjele stali lebo wáže na oblehe wiďjet množu, ať je na to suchuo powetrja a páličwá heručest, alebo ať dáždewje kropaje silně a prudko na zem padaju, nebezpečná búrka lebo hrmawica nastawa.

Alkej teda opaternošti w čas búrki lebo hrmawice užít máme w dome?

Člowek ať zůstawa w čas hrmawice w dome, teda:

1. Nemá sa pri ohni, obloku, šteňe, peči a najme pod kochom lebo kominom zdržowať, tim meňej na wäži alebo na inich wisokich mjestach. Najlepššje mjesto pre čloweka w čas hrmawice je, na prostrjedku izbi zůstawať.

2. Má na izbách obloki zawrjet a wzdjalit od sebä železo, meď, olowo; bo do wšsetkich kowou hrom rád bije.

3. W nočnom čase má člowek z postele wstať, swjećku zapalit, a z tej izbi, kde spau winst. Čelo dozajista teplimi zakrtuo perinami w posteli sa pari a krú rozpaluje, a kroz to hrom přitahuje.

Alko sa ale máme držat, keď je búrka a sme w poli?

Zostawajúc na poli w čas hrmawice lebo búrki, najlepššje urobime keď si na zem lahneme, na ktorej tať dlho, až sa hrmawica utissi, ležat máme. Nemáme pri tom bežat, skrivať sa pod stromi, ani zůstawať pri bahňistich mjestach, močidlách a wodách. Na wo-

ze tícho íšt máme, abi sa koňe ñerozohrjali, alebo s wožem račej postát; ak wezjeme železo, meď alebo inje kowi, máme na stranu od woza odstúpiť.

Čo je pounočňja žjara? (Aurora Borealis)

Šjara pounočňja zdá sa len zapálená w powetri para biť. Ona sa najwjac w zimnom nočnom čase zjawi a pounočným krajom ako je Dánia, Šwecia, Norwežia a t. d. miesto swetla slúži, tak že pri nej ľudja i swoje práce konať muožu, a to tak pohodelne ako aj wo dňe.

Čo je ljetawí drať (lebo Zmoť?)

Je samá masná zapálená para w powetri. Ona ku kúrjacjemu sa kominu rada sa tja-hne; odčjal powjedawajú sprostí ľudja, že peňjazmi a obilím naplienuo wrece na to miesto prinášsa.

Čo je ohňiwá gúla?

Je íští ohňiwí kus, ktorí daleďi w nočnom jasnom čase z neba na zem padá, a často prudkím pohibowánim a behom sa láme. Čo ñezhori, záleži z ístjeho glja a sírki.

Čo je hwjezda padajúca?

Je íštá materia, ktorá sa w powetri zapa-

Isje a horjaca sem tam poletuje, a keď wi-
hori, padá na zem; čo wiďjac náš obecni ľud,
domňjewa sa, že hwjezdi padajú. Táto ale
materia dakedi w powetri zhasie, dakedi ale
až na zem horjaca padá, a na tom mješte
nájdená biwa hmota huspeňinowa!á.

Čo je swetlonos?

Swetlonos nič je ňje injeho, leš ohňiwje pari,
ktorje sami od sebä sa zapálja a zo smräd-
lawich bahjen a mješt zplodenje w nočnom
čase nad ňimi sa blišćja a sem tam zmjetajú.

Čo puowarčiwí ľudja o ňom drzja?

Puowarčiwí ľudja drzja swetlonos za du-
sse zomretich ľudí, alebo za obludi a mátohi
nočnje, ktorjebi wraj čloweka na zľazu pri-
wádzali. —

Čo sú ranňje a wečerňje čerwánki?

Keš oblaki ráno pred wíchodom, a wečer po
západe slnca ako zapálenje wizerajú, teda mi
to menujeme ranňje a wečerňje čerwánki.

O úkazoch wetrních.

Čo rozumješ pod slowom, wetrni úkaz?

Rozumjem zvláštno (specificuo) premeňenja
wellej čjastki powetrja, ako je: wjetor, wi-
chrica lebo orfán.

Čo je wjetor?

Nič inšjeho ako silno pohibowaňja powetrja, štrže ktoruo sa welká jeho čjastka z jedneho kraja do druhjeho preháňa.

Uká je príčina wetra?

Wjetor powstač muože od mjesneho zrednutja powetrja, ako aj od wšsetkjejeho tehož, čo rownej wáhe pari zem nassu etáčajúcej (atmosféri) prefázku robi. Najme ale powstáwajú wetri od rozmnoženja elektrickéj tekuťini (fluidum), ktorá sa su kencitim a uhlowatim hmotnostam silně ženje, chťjac zase powetrja do rownej wáhi priwjest.

Kolko je hlawních wetrou?

Hlawních wetrou je štuor, a sice: wichodňi, poludňi, západňi a pounočňi wjetor.

Ukje wlastnosti a powahu tje wetri majú? Tjeto wetri majú wlastnosti nasledujúce, sa sice:

1. Wjetor od wichodu wejúci, biva suchi preto, že on z welkej Aziatickej suchej zeme prihádza, kde sa málo rjek nachodi.

2. Poludňi wjetor je tepli, lebo z teplích pásou (Zóni) prihádza.

3. Wjetor od západu, biva wlhki; bo pochodi od Atlantickjeho mora, kde on prewelku mjeru wlhkości do sebä naberje.

4. Pounočni wjetor biva studení preto, že zo studeného pásu (Zóni) alebo od púsobenja slnca vzdjalených krajín prichádza.

Či sú nám wetri užitočné?

Ākolwek wetri ľudom aj iným živočíchom sú welice užitočné, lebo udusujúcu horúcosť unessujú, nad mjeru sstodliwje pari zaháňajú, powetrja prečistajú, ale aj rozličnje streje lebo massini pohibujú a lođe na wodách ženú, a rozsireňa tepla alebo zimi z jedneho kraja do druhjeho napomáhajú: nič meňej ale predca wetri i nebezpečnje stať sa muožu. Prudke dozajsta wetri, často domi aj akjelwek inšje budewistá rúcajú, ľudí usmrucujú, stromi z koreňa wiwracujú a wšetko dolu zrážajú, čo jim na protiwoja priđe. A tje to prudke wetri menujú sa wichrica, wichri lebo orfáni.

Či si počuw esšte něčo aj o tých wetroch? Weru som počuw, a ja ďakujem Bohu, že mi tuná takých wetrou nemáme; lebo to sú welmi nebezpečnje a záhubnje wetri. A nim patrja:

1. Harmattan, stori od wchodu prichádza a zjawuje sa w Senegambii a Guinei w Afrife, a je pālčiwí a prachowiti wje-

tor, ktori trávu, stromowu listja aj inje zrašlini wisušuje a zaťemňuje prachom svojim atmosféru.

2. Sirokko, je velmi páčivi a zomdljowajúci wjetor, ktori istimi časmi od tej strani medzi wíchodom a pounocou prichádza a dakedi 36 až do 40 hodín tak strasliwo sa wztelá, že wšetci ľudja w tom okr:su, ak nechcejú zahnúť, w Itálii lebo Talianskej za múrmi bezpečnje mjesto hladat' musejú. Ten wjetor w Sicilii najprudkejssi biwa, ale rozťahuje sa tjež na welkú časťku prostredzemného mora, ba dakedi aj w Helwécii biwa znamenani, kde pod ménom Soën je známi.

3. Solano, je wjetor zjawujúci sa w Andalusii wo Španielskej zemi, ktori krú rozpaluje a puosobi závrät.

4. Chamšín, má tú vlastnosť čo Sirokko, a sice nepreňesitelnú páčiwosť, tak že sa čloweku od toho wetra zachwátenjemu zdá, ako bi od horúceho plameňa opáleni bou. Chamšín istimi časmi súka w Egípte, ale, aj w Sirii a w Arábii moc swoju prewoďi, na každom ale mjestě jeho puosobeňja je rozďjelno.

5. Samum lebo Sehum alebo ináčeť Samiel, je rowne páčivi a nad mjeru

trápní wjetor, zdwihajúci sa w Arábii a w pjesočných púšťach Afríkanských, ktorí ak si človek na zem ňelahŕne, wšetku jeho twár opáli. ba čo wjacej každjeho zadussuje, fdo-
kolwek wšsetečne s ňím sa stretŕne; tráwu ale,
lisťja na stromoch a inje zraštlini wisussuje.
Wisussuje ijež wodu skowanú w kožených
wrecjach pre potrebu pcestnjeho ludu a do-
bitka. Samum zjawuje sa običajŕne w spuofo-
be swetlo-čermenej a uťefajúcej hmli.

6. *Wichrica wirowá*, ktorá náramně wela pjesku sebou žeŕnje, a celje krdle a ka-
rawáni luđi a dobitka zasipuje, a ich akobi
pod wrch pohrobi, stáwa sa w Azii.

W wodnatých úkazoch.

Čo sú wodnatje úkazi?

Wodnatje úkazi sú, ktorje z wodnatých w
Atmosfere sa nachádzajúcich čjastoť powstá-
wajú, a sice: mráz, rosa, hmľa, oblaki, dúha,
šňah a krúpi.

Čo sú oblaki?

Oblaki sú množstwo w hornom powetri spo-
lu shromaždených a od wetrou spolu zohna-
tých wodných hufich páe.

Čo je dúha?

Dúha je rozšjelnimi farbami ozdobeni oblúk, ktorí w oblakách nebeských wišim, keď predomnou dážd padá a mňa z poza chrbta náš slnce swjeti.

Dúhe rovní zdá sa biť ten oblúk tak nazwani D wor, ktorí sa daleďi okolo slnea alebo mesjaca wiđjet dáwa, a swedkom je mnohých wodnatých w powetri pár.

Čo je krúpobítja alebo kámeňec?

Nič ineho ako dážd, ktorí kroz tuhššú zimu tak zamrzne, že strze to z každej kropaje twrdá ladowá guška biwa a dolu na zem padá.

Odtjal pochádza snáh?

Snáh pochádza odtjal, keď wlhkosti, kterje sa w horňajššom čichom powetri nad nami nachádzajú, zamrznu, tu zamrznutje dolu padajú.

Ako powstáwa dážd?

Keď wodnatje pari w oblakách zhustnú, tu oni ako woda kropajmi na zem padajú, a to je običajni dážd. Ak je ale dážd welmi drobni ako prach, teda howorime, že sa dážd prášši; ak padajú kropaje len z jedneho oblaka, menuje sa dážd mjestočni; a keď celuo nebo dáždowimi oblakmi, je zahnutuo, dážd krajinšši; ak welkje kwapki

a kropaje w hojnej mjere a zrazu padajú, prjewal; a keď sa veľký oblak chitro a nenazdajki w dažď premeňuje, a tento w náramne veľkých kvapkách na zem sa leje, teda hovoríme, že sa oblak pretrhou.

Čo sa wjacej povedať muože o dažďi?

Stari predkova naši werili, že dakedi dažď sirkowi, krawi, obilni, žabaci, pjestowi a t. d., z neba dolu prssi. Terazšjeho ale času žjandni sa wjacej nesmje domňjewať, že bi skutčne sirla, kraw a obilja prssať mohli. Lebo taki domňeli dažď, pochodi od wffeljakich tuhimi wetri zatočených do powetrja, a zase s dažďom dolu padajúcich malých žižal, od kwetnatjeho, drobnjeho prachu a inich podobnich weci.

Si často i pewnje hmotti lebo telá z neba nepadajú?

Ano, dost často sa stawa, že po rozličnich krajinach sweta, padajú lebo prssa z parnatjeho okresu alebo atmosféri i rozličnje pewnje hmotti lebo telá, ktorje sa powetroňe (Meteorolith, Aerolith) menujú.

Kolkonásobnje sú tjeta powetroňe?

Powetroňe sú trojakjeho spuosobu. Njektorje sú kowownje alebo železo powetrnuo; druhje

kámennje, alebo kámeňe powetrnje, hromowje;
a treťje hmoti lebo materie prachowitje.

Čo je mĥla?

Je množstwo wodnatich pár, ktoré sa husto
na zemi w delňom powetri shromaždili a pre
swoju ťarchu hore wistúpiť nemuožu.

Ako powstáwa rosa?

Tje wĥkje pari, ktoré z oteplenej zeme i z
bilin w leľňom nočnom čase sa wiparujú, ale
pre zimu i hñeď sa w kropajki premeňujú,
alebo hore wistupujú, shromažďujú sa w ob-
lakách, a zase w malich kropajach na zem aj-
na zrašťlini padajú; a táto wĥa menuje
sa rosou.

Čo je mráz?

Mráz powstáwa, keď delu padajúce pari za-
mrznú, i nič teda inšjeho ňje je mráz, leš
zamerznutá rosa.

A či tjeťto wodnatje úkazi f bačomu platnje sú?

Weru ano že platnje sú. Rosa občerstwuje,
keď dážd ñeprssi, slnečnou horúčosťou zmera-
wenje zrašťlini. Mĥla čistí powetrja od sťo-
dliwich pár. Oblaki, umensšujúť hroznu
pálčiwosť, ochlazujú powetrja a občerstwujú
bilini. Dážd zwlažuje zem a robi ju úrodnou,

prečistuje tjež powetrja od škodliwých pár, zmjerňuje slněčnú horúčost a zaopatruje zem potrebnuu pre žiwočich wodu w studňach a rjekach. Sňah chráni bilini aj wšseljake požitti zemské pred tuhou a studenou zimou, kroz svoje slanje a olejowe čjastki napomáha úrodnost zeme, a rozmnožuje wodu w studňach a rjekach. Kámeňec lebo Krúpi umenšujú udusšujúcu horúčost dolňeho powetrja, a slúža k zahnanú nebezpečnjeho prjewalu a powodňe.

Čo je zemetrasěnja?

Je prudko a silno pohnutí sa zeme často s hrúziplnim podzemním hučáním, ako aj s wihadzowaním ohňa, kúru, wodi, kámeňou a t. d. spojenno. Toto zemetrasěnja je hrozni a strašliwi úkaz prírody. Wo kroz oheň de-
dini, mesta, estrowi i krajini zkažu berú.

Daj toho príklad?

Smutní a žalostní príklad nėsštesťja od zemetrasěnja, sa wiču na Portugalskom meste Lisabone roku 1755. dňa 1-ho Listopadu; w nassej milej Uhorstej wlasti na slobodnom králowskom meste Komárne roku 1762, a r. 1810. w mesjaci welkom sečnu wo mnohich mestách Belhradstej stolice a takjeho nėsšte-

stija prislad wišen swet i na mestách kálabričich w Talianskej zemi.

Kdè sa najwjac zemetrasenja zjawuje?

Najme w teplejsich krajinach, a obzlaste ktorje pri mori lezja, biwa často, a hrozno zemetrasenja.

Odkjal zemetrasenja pochádza?

Pochádza najwjac od podzemneho ohňa; lebo w daktorich mjestach w zemi nachádza sa wela sirkowej, smolnej a saňitrowej materie; a keď sa táto o sebä trje, zapáli sa, a tu podzemnja búrka nastáva.

A či môžu i podzemnje wetri zemetrasenja spuosobiť?

Wetu môžu; lebo keď wlni morske w ňje ktorich mjestach, kde zem dutá je, welmi dorážajú a powetrja tam tuho tlačja, teda to powetrja chce sa inde preraziť a preísť, až ňjekde zem pretrhne, a won sa wizeňje. A ak stojí na tom mjeste dedina lebo mesto, lahko s ludmi aj so wšetkim na zrazu prihádzajú.

Čo je obtoč a pritoč mora?

Dwojakuo w určitom čase opetujúce sa pohibowanja morskej wodi, ktorej pribiwanja

alebo rasteňja pritoč, a ubiwaňja lebo upadaňja odtok, sa menuje.

Odkjal pochádza odtok a pritoč mora?

Sebi voda morská ňjede spadla, inče ale zrástla a na pewnú zem wistúpila: táto zmena z puosobeňja mesjaca pochádza. Čo muožeme odčjal poznať, lebo samá wec aj powesli národou to dokazujú.

Kus Treti.

⓪ Oheň.

Čo je oheň?

Oheň je najlahkejssi žiwel, ktori moc w sebe má: swjetit, zahrjewat a pálit.

Čo je to a čo woznamenáwa slowo žiwel?

Žiwli sa menujú tje podstatnje čjastki, z ktorich sú wšetki weci tohoto swela složenje, preto že oni žiwja wšetko a z nich má wšetko swoju bitnosť a žiwot. A takich žiwlou nachádza sa w počtu 60, ku ktorim patrí aj oheň.

Či je teda oheň užitočni a potrební?

Oheň je welmi dobročinni a ňjelen k pohodlu ale aj k žiwotu nášsmu aj inich tworou

potrebni. Bo bez ohňa a s ním spojenjeho tepla, njelen mnohej storú požiwame, pohodlnosti, museli bi sme zbaweni biť, ale aňi žiť a trvať bi sme nemohli.

Posjal ale len je nám tak dobročinní a nji-toční oheň?

Iba posjal je nám tak užitoční a osožní oheň, posjal mi ľudja podla nassej wuole jemu medze klášt, posjal chceme, ho zapáliť a zase ledi chceme, uhasiť muožeme.

Teda azda sa nám oheň aj škodliwim stať muože?

Keď sa oheň tak rozpaluje a rozmáha, že ho ľudská moc zastawiť nemuože, teda muože sa weru nám hrozne škodliwim na imañi, na zdrawi, i na žiwote stať, i skutočne sa stawa.

Wiswetli to príkladom?

Na tisíc je príkladou, kde ľudja kroz oheň sebä aj ostatních neschasnych robja. Tu sa za-
 nedbá oheň a swetlo, newimeľje sa Koch a
 čelusten; fajči sa dohán w chljewe, w humie,
 ide sa s holou swjercou do stajne, a jedna
 zatrúsená istra, pripraví často celuo mesto
 lebo dedinu w popol a w spáleňisko, a na
 stá ľudí na žobrácwo a niwoč privedje.

Uko teda nebezpečensstwo od ohňa powstać muoże ?

Nebezpečensstwo od ohňa powstać muoże i pri wissetkej możnej opatarnosti ludскеj. Ale ohńe z wätškej čjastki neprozretedlnostou ludskou sa strhávajú, a strhnutje rozmáhajú.

Čo odtjal nasleduje ?

Odtjal nasleduje to, abi sme sa rozumnou opatarnostou nebezpečensstwa od ohňa wistrihali, abi sme sebe aj swojim, ba aj inim neustodili.

Ukse prawidlá predpisuje nám opatarnost strani ohňa ?

Prawidlá k wihnutiu nebezpečensstwa od ohňa w nasledujúcich sa zawjerajú, a sice :

- 1.) čo robiť a čoho sa jedonkaždy wistrihať má, abi sa oheň nestrhou.
 - 2.) Čo robiť je treba pri strhnutom ohni.
 - 3.) Čo robiť máme po uhasenom ohni, abi nowuo nebezpečensstwo nepowstalo. O týchto prawidlách teraz howoriť budeme.
-

1. Čo robiť a čoho sa vystríhať máme, aby sa ohňa nestreli.

Čo teda pred všetkým má človek robiť, aby sa ohňa nestreli?

Pred všetkým musí človek pri kresaní a rozžihaní svetla na to pozor dať, aby práchno (trúd), sirka náležite zhasla, a na to sa obzeráť, aby tje veci potajomne netleli, zapaliteľnej veci nezapálili, a tak nebezpečnými sa nestali.

Ako sa musí ďalej so svetlom zachodiť?

1. Nesmíme sa s holou svjecou k žiadnej ľahko zapaliteľnej veci bližiti.

2. Pri čistení lebo utjeraňu svjećok, wintlichou alebo fadjel pozor dať treba, kde ohorki padajú, a musejú sa dobre nohami zaslapovať.

3. Nesmíme tjež witrjasáť zo svetločista (puclika) ohorki oblokom, ako to mnohi nemúdre robja.

4. Nevláďť svetlo na takuo miesto, kde azda odletujúce iskri dačo zapáliť, alebo na zapaliteľnej veci padnúť a w plameň wipuknúť môžu; alebo kde plameň svetla dačo zapaliteľného zaujať a zapáliť môže.

Uká prozretebnost je potřebná při kúrenú a pálenú dřeva w peci lebo na ohňisku?

1. Slami, trjesok, ráždini níkdi wela naraz do pece néklad, aňi ju s welmi dlhim dřewom kúřit nedopustě, abi sa plameň won z nej nedostau.

2. Nesuš dřewo, lan, fonope aňi w peci, aňi na peci, aňi okole nej.

3. Wečer, keď čas je ku spaňú, alebo azda dakde z domu odist máš, nesmje žjaden oheň w peci lebo na ohňisku horjet. Preto bedliwi pozor daj, či w peci a na ohňisku wšsetko bezpečnuo je. Sawri náležite pec a dwere na kuchiňi, abi do nej žjadna mačla sa dostat, a w peci, na ohňisku alebo w popole spať a tak žerawi uhlit na sebe won wiňjesť nemohla.

4. Šati, stolice, lawice alebo inje dřewenne weci, storje sa lahko zapálit muožu, blizko pece néklad.

5. Welsú watru na ohňisku ňerob, najme at nad nim slaňina s údeňú zawesená je, abi sa táto nežapálila, a komin potom ohňom nechitiu a dom nežapáliu.

Uko sa má koch a čelusten opatrowat?

Koch a čelusten, majú biť dokonále čisti od

šadzi; a preto majú sa každý týden náležite wimjest; a musejú sa lan, fonope, ostružli- ni aj inje lahko zapalitedluje weci od nich odstrániť.

Na čo pozor dať treba pri rozpúšťaní ma- sti na ohni?

1. Pri rozpúšťaní masla, štwareni sa- dla, šlaňini alebo afejsolwet inej masťi po- zor daj, aby sa táto ohňom nechitila. A k tomu ejelu urobiť máš len malú oheň, a ak už masť na rajnici a chňi je, neodchádzaj od toho, ani mokrou ližicou to nemjesaj; keď ale chceš, múki alebo čokolwet injeho k tomu pridať, musíš to najprú z ohňa preč vzjať.

2. Kowná prozretdlnost' je potrebná pri wiváraňi wosťu, wareňi pálenki alebo w fo- tle alebo na rajnici.

3. Kolomaz, smola, lep, olej tu wse- ľakej potrebe neshmje sa w budowistku, ale na mjestě od něho wzdjalenom pripraváť a warit. —

Keď ale ľudja popol do nádob sbjerajú, w- pálenno uhľja do něčoho šklabajú bohán šajčja, to majú pri tom zachowáť?

1. Popol do dřewennich nádob nemajú
Štěpnica. 4

sbjerať, čím meňej takito na powalu alebo pod strechu winássať: lahko dozajista pozostala w popele istra lebo uhličak drevennú nádobu alebo i strechu zapál'ť bi mohla.

2. Wipáleno uhlja ňemajú sšladať hñed do kossou; ale musejú to ňchať, abi náležite wchladlo, prá leš bi do drevennich nádob a na určitos mjesto sšadenno bolo.

3. S fajkou zapálenou ľudja po ulici, do massale, džjewa, humna, na powalu, pod strechu, ako aj do komori, tše lan, konope a injeho tomu podobnjeho za nachádza, ňemajú chodiť; ale aňi pri mláčeňú lebo wisslawáňu obilja, sšromažďewaňu sena, otawi, slami at.š, doháň fajciť ňesmejú. Fajčjac ale ňemajú fajku wistrčať oblokom, a wislepáwajúc ju, majú ostati dohánu dokonale uhasiť.

Uko tje swjece, storje nočnjeho času w massaljach lebo na inich mjestach potrebujeme, majú sporjadanje biť?

Swjece, storje sa w massaljach alebo aj na inich mjestach času nočnjeho potrebujú, musejú biť krátke, a opatrit ich máme dobrim lampássom, ňje ale papjerowim alebo i jinácej sšlozenim, a má sa tento wždi na bezpečnos mjesto položit lebo zawesiť.

Či je dobre, keď ľudia nehásenuo wápnu nehárajú w hromadách na takých miestach ležať, kde pršať a woda sa dostať muože?

Nje je dobre; lebo nehásenuo wápnu lahko bi sa zapálieť mohlo. A preto nemá sa cno neháwať wo veľkých hromadách na takých miestach ležať, kde pršať, alebo i ináč woda sa dostať muože; ba či námáme dopustiť seno, slamu, rážšinu, trjesli a temu podobného blízko něho klášt.

Či sa má mokruo obilja, seno, otawa, slama at.d. do stodol swážať alebo do stohou klášt? Mokruo obilja, seno, otawa, slama nemá sa do stodol swážať, ani do hrubých a wiselých stohou lebo kozlou klášt, ale račej najpru majú sa tje weci dobre spopretrjasáť aby uschli. Kownim spuosobom i šlepáci, holubáci alebo aj ini suchi trus a hnoj na hromade sa trpjel nemá: preto že sa i tento zapálieť muože.

Či je dobre, woznje kolešá a osti, pawnice a čapi pri mlinštom kolese i pri zwonoch namaštit? Nje je dobre; woznje kolešá a osti, pawnice a čapi pri mlinštom kolese, a kde sa pila, ktorou sa dastí režu, swira; ako aj čapi a pawnice pri zwonoch, keď sa na nich často a

Dlho zwoňjewa, namasťit sa musejů, abi sa ohňom žnezapálili.

Si smjeme Djetkam, pochabim a opilim, slepim a chorlawim ludom oheň a swetlo a zapalitedlnje weci swerit?

Djetkam a neopaternej čeljadke, ako i pochabim, opilim, slepim a chorlawim ludom niikdi oheň, swetlo, kresivo, páčiwuo sklo, pussni prach, winowi lih a inje lahko zapalitedlnje weci nemáme swerit, ale musime samistje weci náležite opatrit.

Čo ale musime esse zachowat, abi sa oheň neštrhou?

1. Na mstiwich a zlobiwich luđi musime bedliwuo oko mať, ich nijako nepodščichawat, a ak je možno, od sebä wzdjalit. Ale

2. i nad nassimi Djetkami hneš od ich mladosti bđjet máme, predkladajúc jim pred oči smutnje následki, ktorje z neopaternosťi pochádzajů; ako welki oheň a tak welkuo nefflesťja z malej istri powstať muože. Ale pri tom wichwalujme, jať wela ceni to má, keď sa člowek rozumnou opaternosťou nebezpečenswa wistriha.

2. Čo robiť je treba pri strhnutom ohni.

Kej misli má biť človek pri strhnutom ohni?

W čas strhnutjeho ohňa beži o život náš a zachowanja naše; o statki a imanja naše, wtedi teda nemáme biť bojazliví a chulosliví, žebi sme neweđeli strachom úzkosťou čo počjať, ale srdce a zmužilost ukážujme winakladajúc wšetko, čo w našej moci a sile je, k swojmu a inich ochránenú a obhájenú.

Ako o tom howori Šalamún?

Dobre howori o tom král Šalamún w Príslovi w 16, 32: „Lepši jest, kdož panuje nad misli swou, nežli ten, kterýž dobyl města.“ Akobi powedať chceu: kdo je pánom nad srdcom swojim, a zmužilost ukážuje w čas a w príhodnuo mjesto, ten je mocní ref a hrđina; lebo premuocť samjeho sebä, a keď je treba a užitočnuo, s múdrostou a stálostou konať a starať sa o swoj aj inich osoh, to sú skutki hrđinskje.

Čože sa má teda, keď sa oheň strhou robiť? Strhnuti oheň nesmje žjadni zatajiť, ale má hneď kriť urobiť že hori alebo že oheň wisjeu w dedine lebo w meste; hlásniť ale

má to búreňim a tlčeňim na zwoňe ludu oznamit. Medzi tím o to sa jedonkaždy usilowať a postarať má, aby oheň hneď w jeho počatú uhaseni bou.

Stori spuožeb haseňa ohňa je najlepši?

Ten spuožob je najlepši, stori sa koná blatom lebo hnojom, na stori sa potom woda dočjal leje, poljal sa tlejúci oheň kúrit nepřestaňe. Jedna lopata hnoja lebo blata wjacej uhasi, ako dwe, tri kchli studničnej lebo rječnej wodi. Pri haseňú ale ohňa pozorujme, aby sme popáleni, rozšljapani, od wozou prejati alebo od padajúcich horjacich trámou a brwán rozdrčeni něboli, a bez úrazu něbezpečenstwou usli.

Ked ale oheň w jeho počatú uhasit němožno, a už dom ohňom heri, čo sa má robiť?

Ak oheň uhasit w jeho počatú něje je možno a už dom plameňom hori, teda spessně tu každy k práci a pomoci pospjedať má. Najprú džetti, starcou a chorlawich, ak sa w dome nachádzajú, na bezpečno mjesto zawjesť máme. Potom svoje zbožja a najprú sice to najdrahšje odněsme, zaweďme a zachráňme, a opatrujme ten statok náš, aby potraďeni něbou.

Ali w čas ohňa i krádež sa prowadzi?

Ano sú tali neswedomiti a ohizdni ľudja, ktorí w čas ohňa pribehnú a stawejú sa tak, alobi pomáhať chceli a odnášali zbožja, s ktorim sa ale ti osudeni do najďalsšej smrči nesidu, z náručja ľudom witehujú, a s lúpežou preč utekajú.

Či smjeme keď sa uhlík do drevennej steni dostau a tam tlje, hibať stenu?

Nesmjeme hibať stenu; keď sa uhel do drevennej steni dostau a tam tlje, najlepššie urobime, keď zapcháme djeru blatom lebo hnojom a poljewat budeme to miesto wodou, pošjal sa z něho kúri.

Keď sa lan, konope lebo injeho čo hñeď hori čitilo, čo máme robiť?

Nemáme bežať pre wodu, abi sme hafili, ale wrecom lebo plachtou, alebo pokrowcom mo-krim, lebo inou wecou ktorú popadñeme, hñeď oheň udusme,

Čo sa musí ďalej pri strhnutom ohni začowat?

1. Ak sa sadze w kochu čitili, teda položme zapálenú sirtku na črep alebo inú hlinenú nádobu a rowno ju pod kochom držíme. Druhi něch wilezje na strechu, a zapchá koch

hucjom, alebo mokrimi wrecjami, abi sa ohňi prjeduchy odňau. Muože sa tjež kus hnoja, alebo i mokrá plachta lebo wrece dolu kochom pustit. Tak aj keď w peci, kozube, pod kottom at.đ. plameňi welmi wiblkuje: teda je treba wšetki prjeduchi ohňa hnojom lebo blatom dobre zamazať.

2. Ak sa masť, slaňina, maslo, wost a t.đ. na rajnici chliu, nemáme do rajnici ljat wodu preto, žebi ona ako olej bola a tim lepšše bi oheň horeu; ale pokrjewkou lebo misou horjacu masť prikryme, alebo popolom zasypme,

Keď ale susedou dom hori, čoho pri tom nemáme lutowať?

Keď susedou dom hori, nemáme lutowať strechi a krem nášho domu, i strechi inich blizkych pribitkou dať dolu strhnúť! to dozajsta je jedon z najlepšich prostredkou, ktorimi člowek nebezpečenstwo od ohňa prekaziť muože.

Ma čo pri hasení ohňa sikačkami, pozorowať treba?

Pri hasení ohňa sikačkami lebo strekačkami najme na to pozor dať treba, kađe wjetor weje, tak abi sme nestrjekali proti nemu, ale po ňom, a ňje wisoko do horja-

ceho plameňa, ale na to miesto, odkiaľ wistupuje.

Keď už celi dom je w plameňi, či smjeme do plameňa ísť a tam svojich domácich a svoje zbežja ratovať?

Nesmjeme do plameňa ísť, keď už celi dom je w plameňi: lebo snadno bi sme potom zhorjeť, alebo aspoň smrteľne popálení biť mohli. Ak sa ale fdo w horjacom dome nachádza, nemohúc dvermi pre plameň won wíjsť, teda mu oblokom won pomáhajme, ktorí ak je on mali sámenni oblof má sa wílámať, drevenni wirúbať.

3. Čo robiť máme po uhasenom ohňi, aby nowuo nebezpečenstwo nepowstalo.

Ukže pravidlá máme zachovať po uhasenom ohňi?

1. Spálenísto lebo to miesto na ktorom horelo, blatom a hnojem dobre zahadzujme, a potom wodou zaljewajme, aby w ňom tlejúce uhlja lebo ístri nowuo nespustěja nespůsobili. Sú príklady, že i po dwoch tidňoch cheň znovu sa srhou.

2. Majme wždy i po uhasenom ohňi w každach, sudoch a inich nádobách welmi sla-

nú wodu pri dome. Taká dozajsta woda je najme w čas tuhých mrazou a welsej horúčosti welmi osožná, preto že nežamrzne, a oheň snadno hasí. I tuho slani luh tú istu službu preukazuje.

3. Strelački, háli, rebríki a inje tu haseníu potrebnje nástroje na spáleňisku pohotowe držme, a len po náležitom uhaseníu ohňa ich stowajme.

4. Keď je welmi osožnuo blatom a hnojom hasiť: máme sa teda o to postarať, aby bola wždy hojnosť blata, hnoja a wodi na blize. K dosaženíu toho, musejú blatnatje, hnojowje a wodnatje ribňisi w každej obci sporjadanje biť.

5. Opatrime sa stráždnicami, ktorí bi dňom i nocou bdeli, bedliwe sšetrjac, či daľde oheň ňje je zaňeseni, alebo na ňjektorem mjestce ňewissjeu.

6. Náradja k haseníu ohňa potrebnuo w dobrom porjadku držme. Preto ak sa čo popálilo, polámalo, to hñed naprawiť dajme. Často tjež majú sa strelački, háli, rebríki, sudi, putne prehljadať, a strelački aj probuwať, či sú k službe dostatočnje.

7. Buďme so susedmi, alebo celje de-

čini, mestá ňech sú so susedními mestámi a
 vesinámi w dobrom porozumeňú, pilne wo-
 spolok sa poučujúc, čobi w čas ohňa robiť,
 akobi sebä lebo inich w čas potrebi brániť,
 z domu winássať, oheň hasiť a t. d. mali.

8. Najwzácnejšje weci majme wždy na
 pohotowe, abi sme ich i hñed w čas nebez-
 pečenstwa na bezpečnuo mjesto odñjesť mohli.
 I ošew swoju wšsetku na istuo mjesto klad-
 me, abi sme túto aj po tme našli a w čas
 potrebi snadno sa obljesli.

S wihorenci činnme milosředenstwo a im
 podľa možnosťi pomáhajme. Storaž winahra-
 dí nám Pán Boh swojim šředrim požehná-
 ňim, čohokolwek tímto i wšsetkim inim nú-
 dzu a bjedu trpjacim udelime!

Kus Štvrti.

W G u l i B e m e .

Akú podobu má našša Zem?

Zem našša, na ktorej mi ľudja bývame, má
 okrúhlu podobu, ako dajaká gúla.

Dofjal tí to wješ?

Kebi sa ja dñes od mojich roďičou odobran
 a swetom pustin, a odo dweri domu náššo

na pravú stranu cestuwanu, a wždy dalej a dalej issjeu: teda bich sa po 2 alebo 3 rokách, ak bi ma lastawi Boh na tejto ceste dlhej a nebezpečnej opatruwanu, zase nazpäť domou a do vlasti svojej nawrátiu, ale teraz priššjeu bi sem nje od pravej, ale od ľavej strani. Takúto cestu ja sice za žiwobitja muojho, nikdy konať nebudem; ale už mnohi ľudja to sprobuwali, a celú zem na mori welaráz obišli lebo oplawili, a odšjal wjeme, že je zem nassa ģulastá, okrúhla. —

Či zem stále stojí, či sa krúti?

Zem nestoji, ale krúti sa porjadne, a to na dvojaki sposob: najprú krúti sa každich 24 hodin okolo sebä, alebo ako to učeni ľudja howorja, okolo svojej osi ako koleso, a pokjal sa ona takto krúti, slnce hñeď na jednu, hñeď na druhú stranu zeme swješi: a preto mi teraz máme u nás den, a po dakolko hodinách bude noc. Potom stále sa točjac a obracajúc zem wždy dalej postupuje, a tím ustawičnim postupowañim wikonáwa beh po svojej ceste okolo slnce, od západu k wichodu, w 365 dñach a w 5 hodinách a w 48 minutach, čo rok puosobi, a na štiri časti ho rozdeluje.

Ľak veľká je Zem ?

Ľbi ľudja powedomosť mali o tom, Ľak veľká je zem, a Ľak wzdjalenuo je jedno mjesto od druhjeho, k tomu wsseljake mjeri, na príklad mile užiwajú a potrebujú. Ľebi som te-
di chceu celú zem ničou obložiť, musela bi niť táto 5400 mil dlhá biť a práwe tak ďaleko musi niekdo prejsť a zwandruwať, ač cestu okolo zeme wifonať chce. Ľi prem raňu ale celjeho powrssja zeme, potrebujú ľudja sstworhranich alebo sstworočnich mil; tak sa menuje kus zeme, ktori jednu milu dlhi a jednu milu ssiroki je. A tak celno powrssja zeme je veľkwo na 9,288,000 takich sstworhranich kusou alebo mil. Ľebi bolo možno celú zem od jednoho konca až hen ku druhjemu palicou prepichnúť, táto palica musela bi dlhá biť asi 1720 mil.

Ľeď chceme dokonálli obraz zeme našej mať, to teda musime widjeť ?

Ľeď chceme dokonále wiswetleňja, a Ľako oči-
ti, widomi obraz a wimaluwaňja zeme našej mať, teda sa na Ľulu funssstowňe a umele sporjadanu bedliwo poďiwať musime: to je jedna massina, ktorá z kowownej alebo drowennej Ľuli záleži, a na ktorej krajni ze-

me wimaluwanjesü. Muože sa sice powršija ğule zeme nassej aj na papjeri wiobrazit; poñewáč ale takü ğulu, ñech bi sme si ju ako chceli postavili, predca naraz celkom prehľadnuť ñemuožeme, teda musime si zem na papjeri woždi len na 2 rowno welsich ofruhlích častkach wiobrazit, z ktorich každá jednu polowicu lebo stranu zeme predstavuje a ukázuje.

Takuo predstaveñja a wiobrazeñja zeme, ako sa menuje?

Takuo predstaveñja a wiobrazeñja zeme menuje sa *Mappa*. Nachádzajú sa tjez takje mappi, ktorje jednu jedinkü alebo iba daktore častki zeme nassej predstavujú. Šbjerka ale mápp wolá sa *Atlas*.

Keď ğulu zeme pozorujeme, čo na ñej wiðime? Wiðime na ñej wšseljake kološtrojom wimeranje a nakreslenje stupñe, šjalki a šširki, linaje lebo čjarki, bodki lebo punkti, kolešá lebo cirkle, a pásy. To sice ñje je tak w prirode; ale predca si to tak mislime, a tjelo wimišlenje linaje lebo čjarki at.ð., na ğuli zeme preto užíwame a potrebujeme, abi sme podľa toho jej poðelenja a čo sa na to wštahuje, tím lahkejššje poznať a pochopiť mešli.

Povedz mi už, kolko je bodkov alebo punktou na ħuli?

Punktou na ħuli zeme nassej je osem, a sicc:

1. Čapi, točni, alebo pólí, sú dwa slapkanie najwätššú zimu trpjace kence na ħuli zeme nassej: jeden na wrchu a druhí na spodku, okolo ktorich sa táže ħula obracia, a menujú sa inakššje Pól pounočni a Pól poludňajšši (Polus Arcticus, Polus Antareticus). To sú spolu najzadňejššje mjesta zeme nassej, ku ktorim sa ešte žjadon člowek dostať nemo-mohou: bo oni ustawičnim ladom sú prisri-tje, poňewáč pri obehu zeme okolo sluca, wždi od něho odkhilenje zostawajú. Sem tjež patrja!

2. Dwa punkti tak nazwanje Swje-ratňice lebo Sodiackje, jeden k pounoci a druhí k poludňú, kterje 23 stupňou či ħrá-dou a 30 minút od Pólou ležja.

3. Dwa punkti Zenith a Nadir. Ze-nith je ten punkt na něbi rowno ned hlavou nasseu, a preto sa inakššje wolá čelni punkt. Nadir je punkt rowno pod nassimi nehámi, a preto sa nožni punkt menuje. Slobedno wi-sjaca, relaz ukážuje swojim wrchňim kencem Zenith, a spodňim Nadir.

4. Dwa punkti wchodńik a západńik, ktorje wchod a západ sluca oznamujú.

Koliko ale najhlawnějšich kruhou lebo cirkloú na ěuli zeme nassej sa počituje?

Najhlawnějšich kruhou lebo cirkloú na ěuli sa počituje Desět: šesť najwětšich, alebo wětšich; a štworo menšich.

Ktorje sú najwětšije kruhi?

Rowńik lebo Ākwator; Horizon lebo obzorńik; Poludńik lebo meridian; Zodiak lebo zwjeratńik, a dwa kruhi tak řečenje Koluri.

A ktorje sú menšije kruhi lebo cirkle?

Dwa Tropickáje a dwa polárške lebo točno-wje kruhi: ktorje ěulu zeme nassej na dwe, ale nerownje čjastki dělja.

Uko sa každi z týchto kruhou rozděluje?

Jedonkaždy kruh lebo cirkel matematici děljawajú na 360 rownich čjastok, ktorje oni stupeň wolajú; a každi stupeň dělja sa na 60 minut (menštin), minuta na 60 sekund, a tjeťo zase na 60 stupňou lebo ěrádou.

Co je Rowńik alebo Ākwator?

Rowńik je kruh najwětšii, ktori od obidwých póluú alebo čapou 90 stupňou je wzdjaleni a zem nassu na dwe rowno welšje čjastki,

to jeſt na pounočnú a poludňajſſú čeli. Menuje ſa čjež čjara, lebo linaja rownonoci (linea Aequinoctialis), bo keď ſlncce dwarzí do rofa, ta jeſt dňa 21 meſjaca brezňa a pou rofa potom, dňa 21 Šjara na tomto kruhu lebo circle okolo zemi pohibowať ſa zdá, den a noc po celom ſwete rowno dlho trwajú, čo ſa wolá jarňja a jaſeňja rownonoc. Plawci tento rowňiſ linajou menujú.

Akej miſli bívajú plawci, keď ſa k tejto čjare doplawili?

Keď plawci na mori k tejto čjare, to jeſt až k rowňiku ſa doplawili, teda urobja ſi weſelú chwílu: jedon to jeſt z plawcou preoblečje ſa za ſtaropohaniſjeho morſjeho Boha, a mnohí ini pretworja ſa na wſſeljaſe potwori a obludi morſjje. Kdo tedi po prwí raz lafú ceſtu po mori s nimi koná, ten bíwa od toho domneljeho morſjjeho krála w twári čjernou farbou zamazani, a potom s morſkou wodou zaſe dobre umiti. To oni menujú linajowi kreſt; takí pokreſtenci ale muſejú celi tento žart zaplačiť, a plawci urobja ſi potom dobrú wuolu, ktorú im weru každi citedlul a uznali doprjať muſí, lebo na ceſte po mori wjac zlidy, ako dobridy dňou bíwa.

Čo ale na tom Rowňku lebo Äkwatoru wiďiď? Wiďim na ňom istje malje mjestočka, stupňe nazwanje, z ktorich jednokaždy na zemi 15 mil obnássa, a jeste takich stupňou 360, ktoré spolu do hromadi wzatje ukäzujú welkešé zeme, to jest 5400 mil, podľa čoho dlhosé od západu k wichodu sa počítuje.

Čo je Zodiaf?

Zodiaf alebo Zwjeratník je sširoki a kriwi kruh na ħuli, na ktorom slnce hore i dolu stupuje, keď den dlhšši alebo kratšši biwa, a ktorí dwaráz rowňika lebo äkwatera rozdeľuje, na začjatku Škopca aj Wáhi; na jednom mjeste 23 stupňou a 30 minút je powissení, a na druhom o tolko tjež sšíženi. Tento kruh menuje sa tjež slnečná cesta (Orbita Solis, Ecliptica), a wiďječ na ňom dwanásé znamení nebestich, šest pounočnich a tolko tjež poludňich.

Menuj mi tje znamenja pounočne?

Škopic Υ ; Bít δ ; Bliženci \cap ; Káň \odot ; Lew $\var�$; a Panna ♍ .

Ktorje znamenja má poludňajšša strana? Wáhu ♎ ; Štipawca ♍ ; Strelca ♏ ; Kozorožca ♐ ; Wodnára ♑ ; a ĺibi ♒ .

Čo sú to ale za nebeskje Štopce a Kafi a Bifowja a t. d.?

To je ňje nič inššjeho, ako wjac hwjezd spolu ktorje keď dáku podobnosť so štopcom, s rafom, s bifom a t. d. majú, nazwali ich stari predkowja nassi timi menami, abi si ich lepššje zachowali a poznali.

Ktorje kruhi wolajú sa Koluri?

Eje dwa welkje kruhi lebo cirkle ležjace pod obidwúma točnami a Pólmi, z ktorich prwi u znamení Štopca dňa 21 brezna Jarňú, a u znamení Wáhi dňa 21 Šjara Jaseňú rovnonoce oznamuje. Druhi ale na slnečnej ceste alebo Ekliptike u prwjeho stupňa (grádu) Kafa, dňa 22 Čerwňa letní najdlhšši den, a u Kozorožca zimní najkratšši den w roce oznamuje. Ejeta kruhi delja swet na šštiri šjeli, to jest na jar, leto, jaseň, zimu, ktorje šjeli mi šštirmi časi ročitimi menowač muožeme.

Čo je Horizon?

Horizon alebo obzorňik je ten šširoki drewneni kruh, ktori celú ģulu wuokol zaujima a ju na dve rovnje polowice tak deli, že jedna z týchto, nad zemou sa nachádza, a druhá pod zemou je schowaná. Horizon deli

sa na 32 rovných djelcu alebo strán, z ktorých mi tuhá len štyri pripomenieme: to jest pólnoc, východ, poludňa a západ.

Može sa tieto štyri sveta strany vinajšie muožuť. Muožu sa nasledujúcim spôsobom vinajšie. Každí wje, kde asi nad jeho hlavou slnce východi a zapadá. Postaw sa teda tak, abis twárou k východu slnea obrátení bou: teda máš pred sebou wýchod, na pravej strane poludňa, za sebou západ, a na ľavej strane pólnoc.

Co je poludník (meridian)?

Poludník alebo poludňajší kruh, je veľký z mosadze urobení kruh na guli, ktorí od poludňa k pólnoci cez Kowník a obe točni alebo póli okolo celej gule ide, a deli ju ce'ú na dve rovnje častki, z ktorých jedna je východná a druhá západná častka. Wolá sa preto Poludník, že wšetki častki zeme nassej, pod tímže poludníkom ležjace, w ten isti čas poludňa majú.

Si widíš ešte aj inšie kruhi na guli zeme uassej?

Widím, a to sú malje kruhi Tropicke, alebo kruhi wracujúceho sa slnea; bo slnce keď na taki kraj prinde, tak sa zdá, akoby sa hore

alebo dolu wracalo. Prvi z týchto kruhom dáwa sa wiďjeť k pounočňjemu pólu a wola sa kruh Kafa; je wrchňi kruh, ces ktori slnce nepřichádza; ale keď sa ho dotkne, puosobi najdlhšši den w lete, a wiďi sa že zase nazpät k poludňu ustupuje. Druhi je k poludňajššjemu pólu a menuje sa kruh Kozo-rožca; je spodňi kruh, pod ktori slnce nepřichádza, leš keď sa ho dotkne, puosobi najkratšši den w zime, a tak sa wiďi, že potom zase nazpät k pounoci odchádza.

Šo sú kruhi Polárške?

Sú dwa malje neďaleko od Pólu nakreslene kruhi. Jedon z nich stoji okolo pounoč-ujeho Pólu, a preto sa zowje pounočňi Polárški kruh; a druhi stoji okolo poludňajššjeho Pólu, a odňjal sa wola poludňajšši Polárški kruh. Tjeto štiri malje kruhi, to jest Tropicke a Polárške, delja powrch zemňi dla jeho hlawních powáh na päť djelou.

Uko teďi je rozďelenuo powrššja zeme našej? Tje rozličňje čjastki zeme a kraje ňje sú jednako proti slnci postawenje; daktorje z nich prosto proti slnci ležja, a druhje sú od slnce odchylenejššje, a odňjal, pochádza, že powetrja w tamtej krajňe o wela je inakššje a

wätssje tpeplo od slnca dostawa, ako tató. Pologeńja jedneho kraja zeme proti slnci a odtejal pochádzajúce powetrja, menuje sa Podńebja (Clima). Keď bi sme od pounočnej až k poludńajszej strane zem pressli, tedi naslibi sme welikje kraje, ktorje spolu jednako Podńebja majú: a preto powrssja naszej zeme na päť djelou je rozdelenuo, ktorje mi Pási menujeme.

Prwe dwa pási zaujimajú krajini k pcunoci a k poludńiu položenje, a biwajú zbawenje ročite za drahni čas tepla snečnjeho preto, že lúče alebo pablesti snečnje welmi ssilmo na ňe padajú. A preto slussne sa wolajú: pási studenje, ladowje lebo mraznje. Pod studenim pounočnim pásom ležja, najzadńejssje krajini Šwedsta, Laponská, Islandská, Sibirsko a Grönlandia. Pod studenim ale poludńim pásom obiwateľja za šest mesjacou ustawične den, a ces ostatńi čas samú mrákawu majú.

Treti pás mjerni pounočńi, ktori leži medzi krahom Kafa a krahom Polárskim pounočńim, kde raz welmi studeno, a raz zase welmi páčiwu biwa. Tento pás je najlepssi a najhlawńejssi medzi druhimi, a

má rjadne 4 časi ročnje. V ňoni biwame mi.

Štvrti pás Mjerni poludňi, ktorí medzi kruhom Kozorožca a kruhom Polár-
skim poludňim sa nachádza, kde 4 ročnje ča-
si proti nassim práwe naopak biwajú; bo
keď mi zimu máme, tam majú leto.

Pjati pás je teplí lebo suchí, a le-
ži medzi dwúma krahami Kafa a Kozorožca,
kde veľká horúčosť a den s nocou ustawi-
čne rowno dlho trwajú.

Kus Pjati.

O rádu ňebeských Ťjel.

Čo je to: rád ňebeských ťjel?

Je učeňja o opravdowich zákonoch pohibo-
waňja a behu ťjel ňebeských, ktoruo menu-
jú hwezďari *S y s t e m a*.

Čo prináleži k tomu rádu ňebeských ťjel?

Slnce so wšsetkimi okolo ňeho, ako prostre-
dnjeho punktu swojho, sa pohibujúcimi pla-
netami i hwezďami.

Kolkonásobnuo je učeňja o rádu ňebeských
ťjel?

Trojafuo: prvjeho učeňja půwodca bou Klau-
dius Ptolomeus; druhjeho Čycho od Bra-
hi; a tretjeho Koperník.

Kdo bou Ptolomeus a čo učiu?

Klaudius Ptolomeus bou chirečni Mathematic, prebivajúc w meste Alexandrii w Egypće okolo roku 130. po nar. Krista Pána, za panowaňja cisára Hadriana. On učiu, že zem wo prostredňom punkće sweta stoji nepohnutedlná, a že slnce, planeti i nepohnutedlnje hwjezdi okolo nej sa obracajú.

Čo učiu o rádu nebeskich tjel Tého ob Brahi?

Podla tohoto učeňja pohibuje sa slnce, mesiac i nepohnutedlnje hwjezdi rowno okolo stojacej zemi. Ostatnje ale planeti krúča sa okolo sluca a s tím tjež okolo zemi.

Kdo bou Tého ob Brahi?

Bou znameniti hwezdár, rodom zemän z Dánie pochodjaci, naročiu sa wo Knudstrupe r. 1546. Od cisára Rudolfa II. bou powolani do Českeho mesta Prahi, a mnohimi milosějami obdareni, umreu tuná roku 1601.

Čo učiu Koperník?

Že wšetki planeti okolo sluca sa krúča, a že slnce w prosrjedku nášho sweta stoji nepohnutedlnuo.

Kdo bou Koperník?

Mituláš Koperník bou kanonik wo Frauen-

burku, w Polském Prusku; narodila sa w me-
ste Toruńe, teraz t Prusku patriacom, dňa
19 Anora roku 1473, a umreu r. 1543.

Ktoruo učeňja zo wšjetkich týchto je oprá-
wdownuo?

Koperníkewo učeňja je ěruntownuo a oprá-
wdowno. Učeňja ale Ptolomeusowo a Ty-
chonowo je falešnuo.

Ktorjeho ale času učeňja o ňebeských tělách
dofonále je napravenuo?

Najme w 16-tom a 17-tom stoleťi staw ume-
ňja o ňebeských tělách dofonále zmeňeni a ná-
praweni je.

Ktorí boli frem Koperníka, narramitelja le-
bo tworcowja nowššjeho učeňja o ňebeských tělách?
Krem Koperníka; boli Kepler, Galilei a New-
ton. Po týchto ale Bradley, la Caille, la
Lande, Maskelyne, Pingré, Bessel, Bode,
Bürg, Burkhard, Delambre, Enke, Gauß,
Harding, Olbers, la Place, Lindenau, Pi-
azzi, Pons, Schröter, Zach, Poisson, Litrow,
Dawid, aj daktori iní, sú najznameňitejšši
ňebeských těel zpitatelja noweššich časou.

Čo za ňebeskuo tělo je slnce?

Atá hmotnosť lebo tělo je slnce, o tom nič
ištjeho sa ňewje. Najučenejšši zpitatelja pri-

rodi za to majú, že slnce samo w sebe je tmawá planetam podobná hmotnosť, ktorú ale Stworiteľ materiou (swetla, majúceho dvojake pablesti, jedni ktorje len swjeťa, a zase druhje, ktorimi sa teplota zbudzuje, opatriu a otočiu, abi tak oswecowala a moc mala zahrjewat celi ostrslet sweta. Znameñja slnea je toto: ☉

Či slnce swet wždy jednako zahrjewa?

Nje wždy jednako slnce tento swet zahrjewa. Lebo čím dlhššje slnce na ñjektoru wec swjeći, a čím rowñejššje na ñu jeho pablesti padajú, tím, wätššmi sa ona zohreje; ale len welmi skrowñe, ak ju slnce len kosom oswecuje. A z tej príčini w zime, keď je slnce welmi ñizko, a tak len kosom na okolja nasse swjeći, požiwame málo tepla, ñech i hñed sme okolo Lucie o wela millionou mil bližje k slncu, ako w lete; ale o Jakube preto panuje u nás najhorúcejššje teplo, že slnce ñjelen rowno a kolno, ale aj dlho ces den nám swjeći. Toto ale slnce aj w zime dobre zahrjewat muože, ak sa dakde opre, a jeho pablesti na dach alebo na bredy kosom proti slncu postaweni, kolmo padať muožu

Ako aš welkuo je slnce a jak ďaleko od zeme?

Mjettori hvezdára za to majú, že slnce je w okolku swojom trinásťstotíscrazi wätššje, ako naša zem, a že to istuo wzdjalenuo je od nej wisse 20 millioneu mil.

Odľjal to preukázat muožeš, že slnce tak welkuo je, a tak ďaleko od nás?

Kroz mathematickuo a hvezdársto umeňja sa preukázat muože, že je tak welkuo slnce, a tak ďaleko od nás wzdjalenuo.

Či sa krúti slnce, či stojí?

Stari naši predkowja weru tak sa domňjewali, že slnce okolo zeme sa obracja; teraz ale podľa ģruntownjeho a prawđiwjeho nowššjeho učenja preswedčeni sme, že sa ono okolo nej ňekrúti, ako sa nám zdá, ale zem i s nami okolo ňeho.

Ali rozďjel je medzi hwjezdami?

Mjettorje sú nepohnutedlnje, a inje bludnje hwjezdi lebo planeti.

Čo sú planeti?

Planeti alebo bludice sú tje hwjezdi, ktorje wo spoločnosti našej zemi swoj beh okolo slnca konajú, swoje miesto na oblohe premeňujú, a vlastnjeho swetla ňemajú, ale od slnca ho prijimajú; tá len ale ich strana oswjetená biwa, ktorá k slncu je obratená.

Kolkonášobnje sú planeti?

Sú trojakjeho spuosobu, to jest: veľkje planeti, malje planeti, lebo taf rečenje drabantí, a kometi.

Kolko veľkích planet sa okolo slnca točí?

Sedem veľkích planet sa okolo slnca točí, ktorje w nasledujúcom porjadku okolo něho stoja a menujú sa: Dobropán, Lada, Zem, Smrtenoš, Parom, Gladolet a Nebešťan.

Sem patrja i tje w terajššom stoleťi winalezenje planeti, ktorje sa ale ináčej wišjet nemuožu, leš froz veľkuo sklo teleskopium nazwenuo. Oni sa menujú: Ceres, Pallas, Juno, Westa, Asträa, Neptun, Hebe, Iris, Orion, a Hora.

Co je pameti hodnuo o veľkích planetach?

Dobropán (Mercurius), je najmenšša a najbližšša planeta k slncu, súc wzdjalená od něho 8 millionou mil, okolo ktorjeho sa dačo wisse 87 dní obracja. Je asi 27 razí meššja, ako zem. Znamenja má toto: ♀

Lada (Venus), je asi o jednu desjatinu menšša, ako zemski okršlef. Toči sa okolo slnca nášho, ktoruo wo 224 dňoch, a 17 hodinách jedon raz, s niewislowitedlnou chitrostou obehňe, wzdjalená súc od něho 14

millionou i 570,000 mil. Ona je najjasnejšja, a tak aj najkrajšja na nebi hviezda, ktorá dafedi večer chodi za slncom, kde Swj e radniča, a ráno ho predchádza, kde Jut renka sa menuje. Jej znameníja je ♀

Sem , na ktorej planete nám smrteľným ľudom obidľá sporjadau Boh , má znameníja ♂ Wjacej o nej sme wiššie w kuse štwrtom powedali.

Smrtonoš (Mars), je o wela menšja planeta, ako naša zem. Wžďjaleni je od slnca 30 millionou aj 692,500 mil, ktoruo on obeháwa w 686 dňoch, 23 hodínách, 31 minutách; sám ale okolo svojej oš' wo 24 hodínách, 39 minutách jeden raz sa otoči. Pre svoje wznačenuo čerwenuo, plameňi sa rownajúce swetlo aj holim okom lahko sa wiďjet muože. Kroz ďalekohľadi spatrujú sa na ňom premeni nášmu mesjaci podobnje ba aj wšseljake flaki, z ktorich sa zawjera: že na ňom welkje wrchi biť musjú. Smrtonošowo znameníja je toto: ♂

Parom (Jupiter , Kráľomoc), je o mnoho menšja planeta, ako došjal sa domŕjewali; bo powršim svojim prewišuje iba od 322. do 323 razi powršja našej zeme. Obeh

svoj wikonáwa okolo slnca, ktoruo w 11 rokách, 313 dňoch a 12 hodinách jeden raz obehne; w 9 ale hodinách 56 minutach jeden raz sa okolo svojej osi otoči. Jeho znamenja je ♃.

Gladolet (Saturnus), je menšija planeta ako Parom, ale o wela wetšija, ako sú wšetki ostatnje planeti. Svoj beh okolo slnca w 29 rokoch, 157 dňoch a 22 hodinách wikonáwa; jeho ale obeh okolo svojej osi je newislowitedlne chitri, tak že každý den w 10 hodinách, 16 minutach sa otoči. Má znamenja ♄.

Nebeštán (Uranus), je medzi wšetkimi planetami najwzdjalenejšija, ktorú w roku 1781 dňa 13 brezna Angličti hvezdár Heršsel, w meste rečenom Báh winašjeu. Ona je asi 88 razi wetšija ako zemski ckršleť, a w 82 rokoch jeden raz sa okolo slnca otoči, čas ale jej každodennjeho behu, je nám nežnámi. Má znamenja ♅.

Čo je Kometa?

Nič injeho, ako planeta, alebo to tmawuo okruhluo nebestuo čelo, ktoruo s horjacom hlavou a dlhim chwoštom, často ako metla alebo ako šabla (meč), ale wždy len dakedi wi-

ďjeť sa dáwa.

Si majú kometi svoj porjadni a isti beh? Ano aj kometi svoj rjadni a určili beh majú, od něho ňeustupujú a ňeustáwajú.

Čo starí predkowja naši o komete aj inich planetach smyslali?

Oni kometi spolu s ostatnými planetami za to držali, od ktorich bi ľudja dobre i zle weci očakáwať mali, lebo ňjektorejho človeka šťastnjeho, injeho ňesťastnjeho w živoťe lebo w smrťi urobiť mohli. Ba aj terajssi ľudja často ňesťastnje pripadi hwjezdám priwlastňujú, a o človeku welmi zlom lebo ňesťastnom majú običaj howoriť, že sa wo zlu hwjezdu, wo zlu planetu narodiu.

Ale wa to domňenja ňejakjeho dúwodu a ģruntu?

Nemá žjadneho dúwodu a ģruntu. Lebo

1. Nlech bi sa i dopustilo, ako sa ňetaji, žebi hwjezdi a planeti ňejakú moc do ňižních swrchkou zeme nassej mali a odkjal premeni powetrja, úrodi i ňeúrodi, zdrawja i choroby ludšťjeho tela pochádzali; ale to je ňje k uwereňú, žebi tá moc tak welká bola, aby dussa ludšťá, slobodnje ludi čini, i ňenadále ich pripadnosti jej poddanje boli.

Bo to wonkoncom nje je možno, keď ker hwjezdi a planeti s podstatou düsse ľudskej srownáme, a zdravo podľa swojho rozumu považime. K tomu pristupuje

2. Še keď bi hwjezdi a planeti nejaki moc w düssu ľudskú mali a defazowali, teda slobodná wuola čloweka žjadneho bi mješta nemala, a tak nebolo bi ani cnosti, ani hrjedu, a preto ani odplati, ani pokuti. Čal žjadni zločinec bi príčina swojho zločinstwa nebou, ale tá hwjezda a tá planeta, pod ktorou sa uarodiu, a tak nemohou bi preň ani potrestani biť; bo ako winna tak aj pokuta odpadla bi na jeho planeti. Čo wjacej

3. Samá zkušsenosť tomu domněnū odpjera. Bez pochibi pod jednou a touže hwjezdnatosťou lebo hwjezd a planet na nebi spojení na zemi nejedno djetá sa urodi a na swet zo žiwota materinskjeho winde. Nebi teda čini ľudské, ich šťastija i neschťija, smrť i žiwot moci planet a hwjezd poddanje boli, museli bi tje djetki spolu pod jednou a touže hwjezdnatosťou narodenje, jednako šťastija i neschťija, zdravja i choroby a wšetki nenaďale pripadi, ba aj smrť rovnú a jednaku mať. Ale toho zkušsenosť nedoswedčuje. Če-

da domňeňja w moci hwjezd w žiwnot i smrt luđi, je falosnuo a marnuo.

Šo je zatmeňja?

Zatmeňja podla umeňja hwjezdársteho je to, keď sa zdá, akobi niektoruo nebestuo telo alebo celkem alebo len z častki swojho swetla zbawenuo bolo. Toto zatmeňja biwa rozdielno; ale zatmeňja sluca a mesjaca je najpametňajšje.

Odkjal pochádza toto dvojakuo zatmeňja?

Zatmeňja sluca (alebo vlastňje howorjac zatmeňja zeme) pochádza odkjal, keď mesjac medzi zem a sluce wkroči, wtedi mesjac alebo wštetki alebo aspoň z častki slnečne pablesti nám odňima. Toto ale zatmeňja len w ten čas nastáwa, keď je mesjac w nowe.

Zatmeňja ale mesjaca nastáwa wtedi, keď zem medzi slucem a mesjacom stojí, teda sluce swojimi pablestami k mesjaci prešijnút nemuože, a tak sa on zatmjewa. To posledňje zatmeňja nastáwa len w čas plnjeho mesjaca.

Šo je mesjac?

Je tmawuo w noci nám swjeťacie nebestuo elo, ktoruo od sluca swoju swetlosť má, a Šiepnica.

tá swetlost od něho k nám sa odráža. Mesjac má toto znamenja: ☾

Čo nám o mesjaci hvezdári wiprawajú? Že mesjac asi 64 razi menši je, ako zem a že ces 50,000 mil nassich od zemskjeho ostrfleku vzdjaleni biť muože. Hvezdári o mesjaci aj to howorja: že sa w ňom kroz Dalekohladi wiďjet muožu rozličnje morá, jezera, rjeki, wrchi ať tjež dačo takjeho, čo sa nassim hradzskim cestám rowná a podobá.

Či sa nám ale mesjac wždy jednako ukázuje? Neukázuje sa nám wždy jednako mesjac; bo swetla jeho každi mesjac až do 14-ho dňa pribiwa, potom ale w tejže mjere ubiwa.

Kolkonásobnje teda má mesjac premeni swetla swojho?

Štornásobnje; keď je na nowe, w prwej štwrti, w splně, a w ostatnej štwrti. A tje premeni hvezdári menujú „Phases“ (čitaj *Sases*).

Howor ďalej o tých premenách mesjaca?

Nowí mesjac menujeme, keď sa mesjac zo swojou tmawou stranou k zemi obráti a nám po dakolko dňoch ako kosát lebo srp sa ukáže. Prwú štwrt menujeme, keď oswjetenú jeho polowicu, ako pou jasného taňjera, w

pravo widame. Plni mesjac lebo spln je, keď jeho celá oswjetená strana je na spůsob celjeho jasného tañjera, k zemi obrátená. Ostatňja ale sstwrť, keď lawá strana mesjaca zase je do poli a ako pou tañjer oswjetená, a na to zase ako kosák.

Čo sú nepohnutelnje hwjezdi?

To sú tje hwjezdi, kterje wždy na jednom mjestě proti sebe stoja, a swojim vlastním swetlom swjeta. Jim sa tá istá welkost a vlastnosti čo slnci pripisujú.

Jak asi welkje sú tje hwjezdi?

Hwjezdi nje sú tak maličkje, ako sa očjam našim zdajú biť: lebo mnohje z nich tak welkje, ba o mnoho esťte wetššje sú, ako celá naša zem lebo okršlel zemski.

Jak daleko sú hwjezdi vzdjalené?

Najučenejšši hwjezdári vzdjalenost hwjezd od zame tak predstavujú, že keď bi zo zeme našej k tej najbližšej hwjezde wistrelená bola z žela žula, a wždy bi tak prudko, ako z počjatkú letela; teda že predca bi k nej aňi za sedem millionou rokou nedoletela.

Či welki počet hwjezd sa nachádza?

O opravdomom počte hwjezd žjadnej istej zpráwi nemáme; bo čím wjacej dokonáleš

hláďidla lebo dľa tak rečenjeho teleskopium rastje, tím wjacej ich objawenuo biva.

Pametnuo je jedno mjesto na nebi, podľa swojho belawjeho blesku cesta mlječna nazwanuo, ktoruo mi w nočnom jasnom čase, najme keď mesjac neswjeti, lahko wiďjet muožeme. Howori sa, že z nesčíselnjeho množstwja malich slncou záleží.

Keď hwjezdi na jednom mješte stále pozostáwať sa zdajú, čo teda je príčina ich domnieľneho pohibowaňja?

Še hwjezdi wíchádzajú a zapadajú, toho príčina je obracaňja sa zeme okolo svojej osi k wíchodu. Še ale mi rozličnje hwjezdi w rozďjelnich časoch roku wiďime, to pochádza odhjal, keď sa totiž zem na svojej ceste okolo slnca obracja.

Kus Šesti.

Člowekoslowja.

je to Člowekoslowja?

Člowekoslowja je znanost o čloweku, čo on dľa swojich prirodzenich vlastností a powáh je, a biť muže.

Čo je človek?

Človek podľa svojej bitnosti je najvzácnejši tvor boží na zemi, dvojakim životom obdarení, teľiž životom duše, a životom tela.

Čo rozumješ kroze dušsu?

Duša nemuože biť dáka hmotná vec, lebo taková misľjeť a rozvažowať, aňi cítiť nemuože; naša ľudská duša ale w nás misľi, súdi, rozoznáva, cíti, k činění a k pohibowániu nás ponúka, a preto ona duch biť musí.

W čom teda záleži život duše človeka?

Život jeho duše záleži w rozume a wuoli, ktorí život ona aj po smrti tela zachowáva.

Teda ako rozumjem, duša naša aj po smrti trvá?

Ano, duša ľudská ako po smrti tak na weki trvá; lebo je nesmrteľná, čoho sweďectwom je najme písmo swatje.

W čom ale záleži život tela človeka?

Život ľudského tela záleži w kwi a pohibowáni, ktorí k tomu slúži, abi mohou nástroj duše biť, abi duša kroz takowi mohla účinkowať.

Či prestáva kbi ten život tela?

Prestáva, a to pri smrti našej; bo naše če-

Io je smrtno, preto že umjera a poru-
šena berje.

Alio ale stworenja je člowek?

Člowek medzi wšettim stworenim je naj-
majstrownejše djelo tworstwa. Powožujme
len sebe samich, a užasneme. Ali to porja-
dok stawenja w nassom tele! Alio predi-
wnuo spojenja údow! Šjadna kosé, a žja-
dni úd nje je w nás zbitočni, tak že wiznat musi-
me: Hospožin učiniu nás, a nje mi sami sebe.

Ktorje čjastki ako za podporu slůža ludškje-
mu telu?

Kosti, ktorje tak spojené sú spolu, že sa po-
hibowat muožu.

Ktorje sú nástroje toho pohibowanja?

Swali (muskwli), alebo tje mäsitje čjastki, kte-
rimi kosti prikrite sú.

Kolko asi má kosti ludškuo telo?

Odrastenuo telo čloweka asi z 207 malich i
welkich kosti lebo hnátou záleži, ktorimi sa
wšetti údi jeho pewne spolu držja, tak že
sa nemuožu jedna od drugej odtrhnúť.

Alije sú tje kosti?

Tje kosti lebo hnati sú alebo chrúmki ako
nosowá, usňja; alebo prewelice twrdje, neo-
hebné, wnúter prázdne a špikom naplnenje.

Čim sú priodenje?

Sú priodenje mäsom a kožou.

Uko je sporjadaná koža tela nášho?

Sporjadaná je tak, že sa nachádzajú na nej husto jedna pri druhej, mnohé malíčke dierki, ktoré mi potovými, lebo potničkami menujeme. Keď je človeku veľmi teplo a krv v žilách jeho chitro behá a tečje, teda cez tje dierki nečistá škodlivá vlhkosť v malých kvapkách lebo kroyekách sa von ženje. A táto vlhkosť menuje sa pot. Kdo svoje telo nečisto a špinavo drží, pri tom sa tje dierki blatom a nečistotou zapchávajú; čo rozličnje choroby pri človeku puosobi.

Ktorá ale časťka ľudského tela zasluhuje prednje miesto?

Wšeiki sice ľudského tela časťki, sú majstrowné a poďiwějja hodné: ale hlawa jeho má nad inje prednosť.

Ukú tá hlawa má vlastnosť?

Hlawa má tú vlastnosť, že sa ona pomocou hrdla a jeho wňútornich časťok lahko w každú stranu obrátiť muože.

Čo leží pod jej wrchom?

Pod samim wrchom našej hlawi, tak rečnim čemenom, leží mozok.

Rozprávaj bačo o tomto mozgu?

Mozok ľudski wizerá bjeli, a je dom a pri-
bitok ducha a to miesto nášho tela, z ktor-
jeho množstva vlasatich žil, ktorje sa i su-
ché žili lebo nerwi wolajú, wchádza. Dwe
idú do oči, dwe do ussi, dwe do nosa, a iné
ňesčifelné idú kroz chrbtowú kost do wšset-
kich údow až do wšsetkich punktičkow kože.
Tje wlasaté žilki lebo nerwi puosobja, že du-
ssa w nás cíti, počuje, woňja, chutná a wiđi.

Čo na wrchu a zadnej strane hlawi wiđiš?
Na wrchu a zadnej strane hlawi wiđime wla-
si, ktorje ju pred zimou chráňa.

Ako sa menuje predňja čjastka hlawi?

Predňja čjastka hlawi menuje sa twár.

Čo na nej znamenáš?

Z obúch strán hlawi znamenáme sluchi, medzi
nimi prosřed čelo a podňim oči a nos; ústa,
na ktorich sú spodňje i wrchňje piski lebo
šembí s bradou; čjež ussi na obúch stránách
twáre.

Čo ale w ústach wiđiš?

W ústach wiđime šjasne, čeluste lebo sánki,
zubi, jazil, ktorí je jednou žilou zo srdecom,
a druhou s mozgom spojeni, a potrební je

nám pri hovoreňi a reči, ktorom to čo myslíme duchom, inému pochopitedlnuo urobiť muožeme; ale spolu potrebni je nám jazif pri žuwáňi a prežjeráňi pokrmon a nápojou, i tjež pri wihadzowáňi slin a chrachoťin.

S čím je ale hlawa nassa spojená?

Ona je spojená ako s ostatnim telom, tak aj s hrđom, w ktorom jesto z predku hrtan, kroz ktorí dicháme, a za nim jecen, za timto ale wázi lebo tילו alebo sšija, majúca wňúter dwa prjehodi, medzi ktorimi bráni-
ca rozťjahnutá je.

Uto sa ostatnje telo rozdeluje?

Na wrchňje i spodňje telo.

Čo k wrchňjemu telu patri?

K wrchňjemu telu patrja ramená a plecja, prse, boki a chrbát, lopatki a chrbtowá kost.

Ukje údi z pljec wisja?

Z pljec wisja spuosobné a ku wšseljakim prácam od Boha uloženje dve ruki, s ich dwoma laskámi, 2 členkami, 8 prstami a 2 palcami.

Čo leži wo wňúternostách prsou?

Wo wňúternostách prsou lebo w pršnej komore leži srdce, ktoruo sa nepřestajně pohibuje, zaopatrenuo súc dwoma komuorkami, z

ktorých sa krú kroz prúdušnje lebo pulsov-
ňje žili do celého čela stále ženje.

Alfo sú plúca sporjadané?

Plúca záležja zo dwúch spolu spojených čja-
stok podobajúcich sa ako daktorej hube, kto-
rje w oboch bokách wisja. Oni majú tú moc
stjahnúť a sice postupne sa stjahnúť a zase
roztjahnúť, a tím kroz dichaňja k žiwotu ne-
wihnutno potrebnuo powetrja do sebe tjahnú
a ho zase zo sebe wipúšťajú; a tak krú o-
chladzajú a nám ku hlasu dopomáhajú.

Či sa nachádzajú aj wo spodnej častke čela
daktorje wňúternosti?

Ano; i wo spodňom čele lebo bruchu, kto-
ruo kroz istú mjazdričku lebo bráňicu od wrch-
ňjeho žiwota a čela sa deli, nachádzajú sa
rozličnje wňúternosti.

Menuj mi jich?

Prvá wňúternosť je:

1. Šaludok, ktorí ústami prijima po-
trawu, a takowú pohibowánim swojim a te-
plom premeňuje na istú rjedku kassu, ktorá
potom po niekoľka hodinách ide zo žaludka
do tenkich čerjew, kde sa prwuo zažiwaňja
seje. Potom žili mlječne zažiti pokrm wis-
sawajú, hrubšje a nezažité čjastki zadnim

črevom (riřou) won wichádžajá, kde sa zase deje odšeleňja. Sirowatočnosť kroz trubice ide k obličkám lebo ladwinám, a edčjal do mechúra kwapká. Masnejššja čjastka od pečeňe čerwenosť dostáwa, a na krú sa premeňuje.

2. Wo spodňom tele šjež sa nachádza Pečeňa, ktorá je najwetššja čjastka brušních wňúterností ležjaca na prawom boku pod krátkimi rebrámi a dhowajúca w sebe žlčowi mechúr lebo žlčník, z ktorjeho žlč do črjew whádza a zažitočnosť lebo zažiwaňja pokrmonu a jedál napomáha.

3. W tom spodňom tele nachádza sa Ščžina, ktorá slúži k zrednuťiu krwe, k lepššjemu oddelení žlče od krwi a dopomáha žaludku k náležitjemu tráwení.

4. Wo spodňom ľudskom tele a w jeho wňúternostíach nachádzame aj Oblički lebo Ladwini ležjace pri chrbtowej kosti a pri ostatních rebrách, kroz ktoré sa moč od krwi oddeľuje a do mechúra weďje. Slowom, oblički očisťajú krú od slawních a žbitočních wškosťi, šhromažšujúc ich do mechúra.

Ktorje sú ostatňje údi tela?

Ostatňje údi tela sú: dve nohi a na nich

stehná, kolená, členki, prjehlawki, pati a podosswi.

Wo ktorich ale čjastkach těla sa křú zdržuje?
 Křú sa chowá a zdržuje w žilách, ktorá slúži k zahrjewáňi, posilňowáňi a zdržowáňi těla.

Či ubiwa kedi dačo z tej křwi?

Ano, křwi ubiwa křže pot, moč aj inje wshkěsti.

Křže čo zase křwi pribiwa?

Křwe pribiwa křoz pokrmi a nápoje.

Či zostáwa křú w žilách bez pohibowáňi?
 Nežostáwa; lebo ona swoj porjadni beh kóná po wšětkich žilách a po celom těle.

Alfo ja to deje?

Sřdce s pulsownými žilami majú tú spůsobnosť, premeněie sa rozčjahnúť a zase sčjahnulja sřdca nášho a pulsowných žil, žeňje lebo křjeka sa křú do wšětkich čjastok těla, z ktorich ona cez žili tak rečené křewěje, sa zase do sřdca wracja, ktoruo keď sa rozčjahně, túto křú do svojich komurow prijíma a ju potom zase od sebe odráža.

Alfo ja menuje to premeněawuo rozčjahnutja a sčjahnutja sřdca i žil?

Puls, lebo bitja žil.

Kolkorazi puls pri človeku za jednu minútu uderí?

Puls pri človeku hneď po jeho narodení w jednej minúte lebo menšie, to jest w božjele jednej hodini, uderí 130—140 razi; po siedmich rokách 90 razi; w mládenštom a panenštom weku 80 razi, w dospelosti ale 70, a w starobe a zesslosti iba 60 razi.

Či wela krvi má w sebe dospelí človek?

Človek dospelí má krvi w sebe okolo 24 až do 30 funtú.

K akjemu úžitku slúži porjadní beh krvi?

Porjadní beh krvi slúži k zachováni tela a zdravi.

Čo nasleduje, ak sa krú w tele neporjadne pohibuje?

Keď sa krú w tele neporádne pohibuje, nasleduje choroba.

Čo ale wtedi, keď sa ona w tele zastawuje?

Keď krú prestáva w žilách kjeť, a srdce s pulsownými žilami w človeku sa zastawuje, napadá ho ťažká mdloba, na ktorú potom často aj smrť nasleduje.

Čo je smrť?

Ona nije je nič podstatnjeho alebo osobnjeho, ale je nedostatok žiwota, keď sa krú w

žilách človeka stráža, a ako kislno mljeko od seba delí, - keď pri tom sa údi wjacej nephibujú a smisli človeka prestávajú, tak že kdo nemôže wjacej údami hibať a svojich smislou, ako pameti, zrakú sluchu potrebovať, toho nazývame bezdušným, mŕtvim alebo smrť.

Teda smrť nje je nič osobného, a predca wela je ľudí bojazlivých, ktorí o živi svet bi w noci pred dom sami niewisli, čo je toho príčina? Príčina toho je tá, že takí ľudja hneď od detinstwa k bojazlivosti sa wedú. Sotwa djetkam sa rozum otwára, už sa im plné ussi napchajú najhlúpejšími rozprávkami o smrťi, ktorá wraj w noci w bjelom obleku a s lampássom chodi, o čertoch, o čarodějníkoch a tim podobných bláznivostách. Tak djetá w bojazlivosti a strachu rastje. A toto hlúpnos wchowáwanja djetok, ktoruo storo wssađe, u obecneho ludu panuje, tak sa wforeni do srdeca, že sa potom každej twoňe lakajú, po zassustnutú w noci strachom umjerajú, a sotwa z izbi winstě si truofajú.

O čo teda rodičja starať sa majú, abí djetkam tento darebni strach a bojazlivosť odňali? Abí rodičja djetkam tento darebni strach a

bojazlivosť odňali, a nič nedopustili, čo bi srdce ich bojazlivuo urobiť mohlo: teda majú učiť djetki svoje, abi wšettko rozumie zussowali a wissetrowali, a nje každej hlúpej a ničomnej bájke a rozprávke werili. Aech sa jediného Boha boja, ktorí wšettko wiďi a čuje, že bohobojnuo srdce ničoho sa nemá čo báť, bo stojí pod ochranou Božou.

Powedy mi už, čo má ilowef zo zwjeratami obecného?

Váč zowňutornich smislou, menowite:

1. Zrak, jehožto pomocou muožeme swetu užitečni biť, užitočnje práce konať a wsseljakého nebezpečenstwa sa wiwarowať.

2. Sluch, ktorim muožeme potrebnuo naučenja, radu, poťesseňja a polahčeňja prijimať, a svoje mysljenki a citedlnosti inim ludom oznamiť.

3. Powoňanja alebo Čich; bez toho bi sme příjemné weci opustiť museli, na príklad woňawje weci, ktorje i do žiwota a zdrawja moc majú; pred smrادم a náslizliwim powetrim nemohli bi sme sa warowať, a stáli bi sme w nebezpečenstwe žiwuof nalaziť a utraťiť.

4. Kost lebo chut, smak; bez toho-

to bi nám jedlá a napoje nechutíli, a tím samím ani tělu ani zdraví bi nám neškodili.

5. Mafanĵa alebo Doknuĵja, bektorjeho bi sme mnohje sypťilné prjace konat ěnemohli a mnohého uĵisku zbaweni boli. Tak tu pŕikladu, kŕoz mafanĵa pulsu lebo biťi ųil na ruke ěloweka, ųkusuje lefár staw jeho řela a sůdi, aká je jeho choroba. Ó jak sme teda šťastni, ųe nám Boh tich smislou udelit řáciu!

Storje sů nástroje tich ųowńútornich smislou? Koĵa, oči, ussi, nos lebo chŕipe a jazik; alebo pŕawdiwejsųje nerwi, ktorje sa w teraz pŕipomenutih řjastkách řela nachádĵajú.

Ěim sa ale ělowek od ųwjerat delť?

Pŕawá ř ěbebi sa wizdwiĵujůca postawa a najme rozum a slobodná wuola je to, ěim ělowek wųsetki zemųje twori Daleko pŕewissuje, ěim ho urobili Stworitel a Pán řorunou celého okŕesľeku zemųjeho.

Ěo je rozum?

Řozum je mohůtnost duse, swāĵoť lebo řpořeňja daktorich weci a pŕawd dobre poznawat. Sem pŕatri: pŕedstawa, pamet, řozsudok a ebraznost.

Čo je predstawa?

Predstawa je tá duchownja moc w človeku, kroz ktorú sebe weci, ktorje zaciťuje, dobre predstavít a ich powedomi biť muože. Kebi ale človek pameti nemá, tak bi mu wšsetki predstawi nič neosožili.

Čo je teda pamet?

Pamet je to puosobeňja wňúteräneho smislu nášho, ktorimž sebe predstaví zachowáwame, tak že w istom čase zase na ně sa upamätowať muožeme.

Čo je rozsudok?

Rozsudok je tá schopnosť duše, kroz ktorú z jednej weci na druhú zawjerat, alebo zo srownáňja mnohich úsudkou podľa ich powahi a vlastnosti, iní nowi úsudok z nich wíwjest muožeme. Na príklad: čistota človeka zdrawim robí: čo zdrawimi nás robí, to je milováni hodno; nasledowne čistota je milováni hodná.

Čo je obraznosť?

Obraznosť je tá moc wňútorňjeho smislu, ktorou sebe neprítomné lebo také weci, ktorich njet často žiwe predstavít a wíobrazít, ale aj nowje predstaví z nich wíwjest muožeme.

Či má človek ešte aj iné moci duše?

Ano; on má slobodnú wuolu, swedomja, mi-

sel, wšseljake náslonnosti, náružiwošći a pri-
lišnje citliwošći lebo wáššne, aj iné moci duše.

Čo je slobodná wuola?

Slobodná wuola je tá spnosobnosť duše; nad
jej žjadosťami, náslonnosťmi a němjernim
pohnutim lebo wáššňami, slowom nad wšse-
tkim tim, čo sa jej lúbi alebo nelúbi, panowať.

Čo je swedomja?

Swedomja je tá duchowňja moc w čloweku,
kroz ktorú dobré i zlé misljenki a skutki ci-
liť a jich súdiť muože.

Čo je misel?

Misel je tá moc duše nassej, ktorou si krá-
snuo oblubujeme a špatnuo zoššliwujeme.

Čo ale už zawjerat muožeš podľa toho, čo
sme až potjal o čloweku howorili?

Muožem zawjerat to, že majstrownuo telo a
rozumná duša nassa spnosobních nás robiť
nabiwaňú newišlowitelnej radosťi a šštesti.
Ako ľudja telom a rozumnou dušou obda-
reni muožeme sa mnohim wibornim wecám
naučiť, potrebních známosti pre terajšši ži-
wuot si zaopatriť, mnohé cnosťi nadobudnúť,
swojou zkušsenosťou a umeňim aj s inimi sa šde-
lowať a i jinim k cnosťi dopomuoť, a tak wečne či
sebe samich, či inich ššastných urobiť muožeme.

Povedz mi na ostatok, či sú ľudia vo wšsetkom sebe podobní?

Ano, ľudia sú vo wšsetkom sebe podobní. Len z ohladu svojej postawi a zrastru, farbi a twárnosti alebo zowňutornej podobi, sú oni medzi sebou rozšjelní.

Ako wisotuo biwa telo odrasteného čloweka, a kde sa najwetšsi i najmenšsi ľudia nachádzajú? Telo odrasteného čloweka običajne wisotuo biwa 6 ssúchou. Najwetšsi ľudia žijú w poludňajsšej Amerike, a menujú sa Patağóni; najmenšši ale ľudia tak nazwani Eskimowja, prebiwajú w pounočnej Amerike. Dakedi nachádzajú sa wo sweťe nadobičajnej welkosti ľudia tak rečeni Obrowja, a len zjedka mali, ktorí sa Ewerğlowja alebo Pišimuzikowja menujú.

Teda widew swet tatich neobičajních ľudí? Weru widew; tak jedon neobičajne welki člowek w Amerike zrodeni, dan sa roku 1792. Za peňjaze ulážowat; wtedi bou on iba 24 rokou stari, a predca 8 ssúchou bou wisoti. Jeho buoti lebo čižmi boli pou rifa dlhje. Takito obrowja boli i sinowja Enakowi w zemi kananejsšej, ako aj ten Goliaš, ktorjeho Dawid o žiwnot pripraviu Ewerğlo-

wja prijimali sa od cisárou a krárou za slúžobníkou, pre ich mrzkú podobu. Jedon Polski král mau takjeho cwerğla wo swojom dwore, ktorí pri narodženi swojom ñje wela wisse funta wážiu a težki bou, a ako djeťa w jednej mekko obssitej a obloženej drewenej papuči kolisani bou. On síce mau už wisse 20 rokou, ale ñje wela wisse rísa bou wisoki. Takjeto ale weci sa len zřjedka na swete stáwajú.

Co teda obiwatelou rozličních čjastof sweta jedních od druhích děl?

Rozličnosť farbi naproči tomu děl obiwatelou rozličních sweta čjastof jedni od druhích: w mjerních krajinách sú ludja bjelej, w čeplich čjernej farbi. Nachádzajú sa ale celje národi, ktorí žltobrunastje, černobrunastje a medenočerwenje twáre majú. Tento rozdjel farbou najwjac pochádza od slnea, ktorjeho luče lebo pableski kožu ludskú hñeď wjacej hñeď meñej farbja.

Ali rozdjel je i z ohladu twárnosti?

Tjež i w twárnosti je welki medzi ludmi rozdjel, a to je dobre: bo ináčej ñemohli bi sme jednotliwjejho čloweka od druhého rozoznať, a mnohi statočni člowek bou bi za

zlođeja a zločince uznani. Pri tom ale má zase každi národ dačo vlastnjeho: pri Murinoch tu prákladu, nachádzajú sa tlstje, wisdomnutje pišti lebo ģambi, a širokje, tupé nosi; jedon národ w Azii prebiwajúci má malje oči, ktorje hlbočo w hlawe ležja, a nos ich tak je stlačeni, šta bi jedna z ňeho čjastka odrezaná bola. W studenejšsich krajinách sweta majú ľudja belasse, a w teplich wjac čjerne oči.

Kus Sjedmi.

Nauka o zdrawí.

Kedi sme mi ľudja zdrawí?

Zdrawí sme, keď wšsetko hibaňja a účinkowaňja nášho tela w takom dobrom a dokonáloni stawe sa nachádza, že kroz to duch náš dobre, wolne a slobodne účinkowať a moc a schopnosť swoju prewodzowať a wjawit muože.

Na čom zdrawja ako na swojom základe lebo ģrunte spočiwa?

Zdrawja spočiwa na dobrom sporjadaňi jak wlkich tak aj suchich a pewnich čjastok a údow tela.

Ali užitoč alebo cenu zdravja má?

Zdravja je jedon z tých najväčších darov, ktorí nám udeľuje sľedrá ruka Božja. Lebo keď bi človek mau, čokolwek chce, plné truhli peňazi, nádherné šaty, najúpravnejšie jedlá a nápoje, a inšuo zemšuo zbožja, to bi mu nič platno nebolo, lebi pri tom nemau zdravja tela, a nemohou to užívať. Weť i sami hovoríme: to je to najlepšie, keď pán Boh zdravja dá. —

1. Zdravja je to wibornuo koreňja, ktoruo, čokolwek žiwobitja ľudšuo odporného zo sebou prináša, osladzuje, a každú radosť, každuo požiwanja pokrmu a nápoja chuťnejšie robi. Je dobročinní oheň, ktorí srdce t sľehetním činom podpaluje a chuti dodáva. Je úrodní dážď, po ktorom sa každé práca a domáce šťastja wesele zeleňá, kwitne a bohače množí.

2. Chorobou obkličeni gazda, remeselník, keď dlho sľeňe, a na posteli sa powaluje, teda wšsetki jeho weci budú kjež w dome ležať. Ak hlau do már položí a zomre, teda hneď wšsetkjemu konjec bude, tu po sebe zaňehá ubohú zarmúčenú wdowu, a nemálo newichowaných sľrotkou, ktoré potom žiwu-

čja, a tak aj jeho gospodarstvo, jeho remeslo, a domáco spravovanie vssetko na niččo ide.

3. Tak sa deje tiež, keď gazdina nemocou zachvátená biva, že wtedi tiež vssetko musí ležať a nemožno leš wjacej škodi ako užitku mať, a wždi messtetom dokladat.

4. Ak deti ležja a stenajú, teda sa rodiča pre nich starajú, mnohi nepokoj a trápenja majú, pre welki zármutok nemuožu jest, piť, ani spať, sú ľestliwi a ku vssetkjemu nespuposobni, čokolwel wo swojom povolání chcejú počat. Ak čelaš sténe, teda roboti mnoho zameškanuo biva, a od ruki nič neide, ba wela sa aj premárni.

5. A nech bi i to nebolo, či je nječlowek nemocni už preto bjedni, že ho welkje bolasti sužujú, že sa zo žiwota swojho jak náleži, těšit a radowat nemuože, ako člowek, stori má zdrawuo tělo? A preto nech každi kdo len zdrawuo tělo má, Bohu za to ďakuje, a pri tom sa waruje vssetkneho toho, čím bi zdrawja jeho porussenuo a zklazenuo kiť mohlo.

Teda naše zdrawja je trehkuo a porussení poddanuo?

Ano, ako zdrawja je skwošni pollad, stori

žiwobičja sladi a predlžnje, tak spola je aj zbožja krehkwo a porusseñi poddanuo. Wo zo skússenosti wjeme, že čim majstrowñejššje a z rozličnich čjastof wec dáfa složená je: že tim starej porusseñja wezme a sa pokazi. Nje je teda diw, že čelo nasse, nje zjedfa porusseñuo biwa, lebo ñenajdeme pod slncem hmotnosti, ktorá bi majstrowñejššje složená bola, a z tak rozšjelnich i sebe odpornich čjastof pozostáwala, nad čelo člowäčje.

Prípomeñi daktorje weci, ktorje čloweku zdrawja kazja a žiwuot ukracujú?

Kďefolwef sa obozreme, wššade ñebezpečenšwo zdrawú telesnjemu hrozjace wiďime.

1. Hñeš jedowituo powetrja, ktoruo ñewedomki do sebä dychame, wñútorosti nasse nakazi, a w ñich tak rečeñe semeno smrti položi; hñeš samuo ofúknutja mrazowjeho wetrička muože nasse zdrawja zkaziť. Na čistej rowñiñe muožeme padnúť, a ruku lebo nohu zlomiť. Dost mali čerwiček a chrobáčik muože sa do nášho ucha wo trjet, a nás o sluch pripravitiť. Dost mali prášštet muože zrelničku nášho oka pokazitiť. A čože potom.

2. Keď sa k timto zowñútorñim ñeprjačelom telesnjemu zdrawja aj wñútorñi pri-

poja, točič nárúživosti, ktorje zdrawja pod-
fopáwajú, nič žiwota prestrihujú, a hrobi
úmrlcámi plňja? Tu sa wjacej čudewať ne-
mujemo, prečo telo nasse tak často a lahko
rozličnimi neduhmi skličenuo biwa.

Čo mi teda tu k žiňenú máme?

Má každi člowek bďjet nad sebou, má pro-
zretdlně a opatěně žiwí bit, a starať sa,
abi poslad zdrawja swojho tak drahi zach-
wau, a to ňje len pre vlastnú osobu, a pre
zamestřáwanja swojich weci vlastních, a pre
swoje mnohuo trápeňja a bedowanja w ňe-
moci: ale abi tjež swoje powolaňja, staw a
úrad tím ustawičnějšje a zdarnějšje opatro-
wať a zprawowať, a tak wlasti a bližňimu
služít a obecnuo dobro napomáhať mohou.

Ktorimi prostrjedkami člowek stáleho a tr-
wanstwěho zdrawja dosť a zachowať si ho muože?

1. Weselosť misli má si zaopatriť a za-
chowať. Weselá misl, polowic zdrawja, ho-
wori sprostuo prislownja. Še je tomu tak,
šwedči múdri spisowatel Prislowni w 17,
š. 22. wraujac: „srdce weseluo občerstwu-
je afo lefárstwo; ale duch zformúteni wi-
sussuje kosti“. Na dôkaz tejto prawdi služi
aj čo mi každi Den widawáme, že to jest

lušja weselej misli zdolha; a pozde starnu, običajne trwáceho zdrawja požiwajú a šťastlím tohoto žiwota sa honosja.

2. Medj sa wistriha wšetkych prudkych žjadosći a naružiwosći, storje ať jich rozum nezprawuje, a ať medze strjednosti prestupujú, sú ti najnebezpečnejši, neprátelja a kazitelja nášho zdrawja, najme wistrihať sa má hnewu, omrzlosti, zármutku, strachu, nenawisći, zawisći, neporjadnej láski a chlipnosti a inich žjadosći a naružiwosći. Dastorje z nich krú welmi chitro rozpálja a speňja, žlč rozlejú; iné zastidnuťja alebo zaljaťja, aspoň zapchaňja krwi w údoch pucobjja, z čoho potom strassná chorlawosť celého tela nasleduje; a iné o telesnú sšćawu, o silu čloweka pripravujú.

3. Medajme w srdci swojom mjesta těsliwim starosťjam o potrebi a terajšje wižiwěňja, a nedowolme, abi nás takje srdečne wosli kúsali a trápili, zdrawja podkopawali, žiwobitja ufracowali. Prawá známost o Bohu a jeho otcowskej péče, muože nás od tejto hrizjacej starosći najbezpečnejšje oslobodiť. Keď sme mi Bohu Otci nebeskému poslussi, a ukážujeme svojim chowaním,

že ho milujeme, a radosť mu spôsobíť žiadame: teda máme pokojnej myslí byť, bo obstará, čoho bi sme potrebovali, a nedopusť, aby sme nevinne nedostatok trpeli. Mi nemáme tak pečovať ako tí, ktorí o Bohu nič neznejú, ale svoju péč a starosť máme na Pána uvalovať, ktorí o každého i toho najničomnejšieho twora bez prestaňja pečujú, ktorí wšetki naše potrebi zná, a jich tjež upokojiť hotowí je, keď bi to k nášmu dobrjemu slúžilo.

4. Wistrihajme sa nemjernosti. Lebo bez wšetkeho odporowaňja najhlawnejšie neprjateľka zdrawja a žiwobitja nášho je nemjernosť. Toto je tá obluda, ktorá už o mnoho wjacej ľudí postrelila, ako morowá rana a záhubnje wojni. Tá nesčislne neduhy rozšjewa, žiwobitja ľudskuo trpkosťmi naplňuje, a hrdbitowí rozšširuje a hnoji. Weru sa nemilim keď zastáwam, že medzi desjatima umrlcami sotwá dwoch nájdeme, ktorí bi nemjernosťou príčinu k nemocjam a napotom k smrťi neboli dali.

Čo tuná pod ménom nemjernosti rozumješ? Wirozumjewam tuná pod ménom nemjernosti, keď člowek to je a pije, co mu ku zdra-

wú ňesláži, alebo keď lakotně hlce a welmi mnoho je a pije. —

Čoho teda pred wšsetkimi weemi pilně pri sebe štetit' musime ?

Musime pred wšsetkima weemi toho pilně pri sebe štetit', čo bi nám tu zdrawú slúžilo, alebo čo bi nám tu škode biť mohlo strani jedla, — čo dobrjeho a t zdrawú je, toho pokrmu máme sa držať: a zase, ktorí pokrm bi žaludku nášsmu slúžiť a užitočni biť ne-
chcaw, máme sa toho warowať. Wo mi ľudja ňemáme jednu powahu a prirodzeňja, ale jeden má tú powahu, druhí inú. Wačo je wlhkého, studeného; iní ale suchého, horú-
ceho prirodzeňja; tento je starim, iní mla-
dim. Preto ňje každému jeden pokrm slúži,
tomuto muože biť zdrawi, druhému škodni.

Akej obzlasťte žiwnosti máme sa držať ?

Wúbec wždy je lepššje priwifnuť na sprostu žiwnosť. Kunštowno priprawenje pokrmi, welmi oforeňene a masné jedlá, cukrowé la-
kwotki, medowňiki, žemle, koláče — ňje sú
žjadna zdrawá žiwnosť pre čloweka, tím me-
ňej pre djetki.

A či je to dobre, keď člowek wela je ?

Ťje je dobre mnoho jest' a preplňowať sa

rozličnými pokrmi, lebo to robí časťku strá-
veňja w žaludku, puosobi mnohé nemoci,
zimnice, žltáčku, wodnačtu, žreňja a inje bo-
lasti w hlave, w bokách, w črewách i w ži-
wole, ano i smrť pred časom prináša. Ča-
sti člowek, ktorí sa prebjera w požíwání dá-
keho pokrmu, k ničomu ňje je spuosobni. Añi
rozumu añi rúk k prijaci ňeumje slusšne po-
trebowat; w stálej je leniwosti, ňechući a
ñelúbosti. Preto ňedávajme swojmu bruchu
tak časťjeho a hojného obroku, ale ho držme
na úžde, bo prirodzeňja na mále prestáwa.

A potom ďalej, toho sa pri jedeňi chrániť máme?
Chráňme sa aj welmi chtiwjeho a pospessuje-
ho jedeňja; bo i to welmi chtiwuo a po-
spessuuo jedeňja prináša mnohé nemoci, naj-
me, keď pokrm ňewelmi dobre prežúwame,
ale hñeď ho naraz lakotňe dolu prežreme,
ñeprežúwajúc pokrm najprú dobre, toho ale
žaludok ňemuože w sebe strowiť añi zažiť, a
pečeňa (jatra) nič dobrého k sebe ňemuože
odťjal ťjahnuť, a tak ztoho musí potom člo-
wek ňemocmi obťažení biť. Len pri wolnom
a ňje spessnom jedeňi biwajú pokrmi na dro-
bno prežúwané, náležite zo slinou smješsané a tak
k zažíwání priprawené.

Na čo teba máme pozor dať?

Máme pozor dať na naše zubi, bo dobre zubi wela stoja, a často cistejšia zubi zachováwa. Máme teda ich pilne čistiť práškom zo spálenej chlebowej kôrki, alebo z lipového uhľja pripravením a wodou nawlažením, a wistriať sa wšetkjeho, čo bi im škodiť mohlo.

Čo obzľášte škodi našim zubom?

Škodi im obzľášte sladke lakwotki, hrizeňja twrdich weci, na príklad orechou, chitrá premena horúcich jedál zo studenimi, pichaňja w nich nožom, widličkami, ihlou; škodi im obzerstwo a zubou nečistota.

Atje ešte prawiola máme stráni jedeňja zachováwať?

Stráni jedeňja máme aj to zachováwať;

1. Abi sme w príslušni čas, a w istich uloženiých hodinách priwikli pokrmi požíwať a jest: bo na ten spôsob len muože žaludok náš pokrmi dobre trowiť, prá lež zase inje do seba prijme.

2. Abi sme nič nejedli, čo dobre nežnáme: lebo mnohje jedowaté bilini sa nahádzajú, a mnohje kowi tjež jedowatje čiaski w sebe majú; a tu nejedno djeta o ži-

wuot sa pripravilo, že jedovatje ale krásno wizerajúce jahodi pojedlo; nejeden lafotník jed arzenit za cukor držau, prežren ho, a tak wo welkých bolastách a mukách skonau.

3. Opatrní bič máme aj pri užíwaní mešenich nádob: bo mnozi ktorí z nich pokrmi jedli, sstrabali lekwár a do úst ho brali, o zdrawja i o žiwuot prišli. Ba aj s farbami, ktoré potrebujeme pri malowaní a farbení, i zo zafarbenimi šetinštimi hračkami, malowanými cukrowými bábiškami a pochútkami máme prozretdlně zachodiť. Ušetkajme sa ich našimi ústami a jazikom, a netrpme tjež, keď iné děti takje weci do úst brať chcjú: ba tá farba na nich welmi škodná, ba aj jedowatá býwa.

4. Samá ebíčajná žiwnosť muože sa nám škodnou, stať ak je zle pristrojená. Tak tjež nezrelwo owocja, nezrelje zemjaki, a teplí chljb nášmu zdrawiu náramně škodi.

Ako sa rjadiť máme pri pití a užíwaní nápoja? Pri pití a užíwaní nápoja máme tjež prozretdlní bič, a nasledujúce weci si zachowať:

Najzdrawšše nápoje pre děti sú woda a mljeko. Najme príwifnúť majú děti na čistú čerstwú wodu. Ona je welký dar

Boží, bo celuo tělo prečiwně občerstwuje a posilňuje.

Piwo ňje je už Sjetkam tak užitočnuo; wino ale a pálenka wonkoncom ňje sú sůce nápoje pre djetki. Wůbec malo bi sa wino a pálenka aj od dospelých len ako lefárstwo u-žiwať. Kdo toho wela pije, ten sa opije a potrafi rozum. Takých polutewaňja hodných luďi wiďjet muožeme každyeho dňa, ktorí w stawe opilstwa aňi swojim rozumom, tim me-nej swojim tělom włádat nruožu.

Oni smjessnimi sa často i djetkam ro- bja, a prepijúc swoj rozum často ukrutnej- sšie, ako šiwuo, nerožumnuo zwjera zach- dja, a často takje weci howorja, za ktoré sa pri trjezweh hlawe hanbiť, které daromni- mi számi oplakáwať musejú. Mnohi opilec už stau sa mordárom swojho wlastňjeho ži- wota. Opilec kazi swoje zdrawja a robí swe- ju rođinu ňesšťastnú: bo krez opilstwo ňje len k samej prjaci leňiwim a ňespuosobnim sa stáwa, ale aj o swoje imañja a statok, o swoj dom a dwor sa pripravuje.

Aj tepleje nápoje, ako káwa, čokoláda, čaj (thee), punč a tomu podobnjeho ňje sú pre Sjetki dobré; o mnoho lepšje je im poljewku jest.

Dajme pozor k posledku esse, a chráňme sa abi sme hneď po tuhom rozhorúčení sa studeni nápoj nepili; taki nápoj ochladzuje nasse plúca welmi spessno, a puosobi suchotini.

Čo z ohladu odewu a oblječaňa zachowať máme?

Z ohladu odewu a oblječaňa máme zachowáwať:

1. Abi wšsetki častki tela, najme prse, žaludok a nohi teplo chowane boli.

2. Abi nassa odew podla ročnych časow bola sporjadaná. Welmi nemúdro bi to bolo, kebi daľdo w zime lahkje letňje, a w lete teplé zimňje nohawice nosit dycem. Predca ale musime tjež na prjehod z jedného ročnjeho času do druhého pozor dať, a zimňajssi oblek wčassne neodkladat. W samom letňom čase zjawuje sa studenuo, wlkwo počasja, w ktorom teplejššu odew radi nosit dyceme. Čim je zdrawššje a pewňejššje telo čloweka, tim lahkjejššje ono i neprijemnuo powetrja buďe muocť snjest, nech bi aj hediť kožušsnou odewow odenuo bolo.

3. Abi sme wšsetki česnje obleki, wšsetko tuho opasowaňa sa remeňom, opastom, Siepnica.

wšetko mocno a tuhwo stahowaňja a wja-
zaňja kofsele, štati lebo obojka na hrdle,
štrimflou na nohách, ako aj tuhé z ribácej
kostí alebo z trstini urobené pancjere to jest
šnoruwački (žiwotki), česnú obaw od sebä
wzšjalili: bo odšjal nesčíselné mnohé nemo-
ci pochádzajú.

4. Abi tá oďew, ktorú na sebe máme a
nosime, čistotná bola. Na pešnom obleku,
nédherních štatach nič nežáleži. — Mnohi člo-
wek nosi krásnu oďew, a predca je neždra-
wi. Ale čistotná oďew je weru pre člove-
ka dačo welmi dobrjeho a užitočnjeho. Člo-
weka w nečistom obleku nje len neraďi imi
porjadni widajú, ale taki štoďi aj swojmu
zdrawú.

5. Abi sme w kupowaňi štarich už no-
senich šjat welmi prozretdni boli: bo ča-
sto oňi od takých nemocných luďi pochádzajú,
štori nárazliwimi chorobami zachwátení boli.
Ak nosime takjeto štati, teda i mi lahko o-
nězdrawjeť muožeme.

Po oďewe, o čo máme potrebnú štarosť mať?
Po oďewe, štarať sa máme na wštetek spuo-
sob aj o čistotno a suchwo obidlja. Naj-
zdrawššje obidlja pre človeka, sú wisolé prjes-

tranné, jasné izbi, k slnečnej strane obrátené a ležjace, w ktorich blizkosti sa ani twoňu robjace stromi, ani welšje potoki a rjeki, ani parjace sa močarini nenachádzajú. Čistotní a suchí pribitol a izba je nám k zdrawjemu životu tak potrebná, ako ribe čerstwá a čistá woda. W takom dome, w ktorom sa wšsetko pilne nečisti, rozmáha sa wšseljasi hmiž; pri čom nemuože sa žjaddon dobre mať a zdrawim bič. I wšhje izbi kazja nasse zdrawja. Mnohá rodina od zimnice slobodná nebíwa, keď jej pribitol ňje je dosč suchí. A preto:

1. Každy den w zime aj w lete kroz otwáraňja dweri a oblohou čerstwuo powetrja do pribitku aj do láhacej komori wpuštlajme.

2. W nowe wibudowaných domoch, ako aj w čerstwo wibjelených izbách len w tedi biwajme, keď dobre wischli.

3. Tuho woňjace bilini, kweti a owocja, ako aj tuho woňjace zapalitedlné weci: terpentín, olej witriolowí, wuodku saňitrowu, w izbách ňetrpme.

4. Šati a pljenki na kachlách a w izbe ňesuffme.

5. Uhlowá para je tjež zdrawú nášsmu

welmi škodliwá, a nejedného spjaceho človeka usmrčila: pozor teda dajme, aby sa táto do izbi nedostala. A preto žerawuo uhlja do izbi neberme, železnje a hliňenje pece, do ktorich sa z izbi kúri, ako aj kozub nikdy skoraj nezapchawajme, len keď uhlja w nich dobre widochlo.

6. Prileplje izbi nje sú dobré: preto škodime si tím wjacej, keď w zime tak tuho kútime, žebi sa ľahle rozpuknúť mohli.

Na čo ďalej máme ešte obzľasťte bedlivi pozor mať?

Abi nasse telo malo swoje náležituo cwičenia a pohibowanja, ktoruo zažiwanja a porjadni beh krwe a zastou napomáha, a údi posilňuje. Toto pohibowanja muože sa djať.

a) Kroz telesnú prjacu. Prjaca sile nassej primeraná zachowáwa telo pri zdrawi, posilňuje ho, robí človeka pewného a stáleho, a zahatuje cestu mnohorakim nemocjam. Keď ale sedjac pracovať musime, teda chráňme sa, aby sme nje skrčeni, ale rowno sedeli. To skrčenia tlačí čjastki pod rebrami, odsťjal nemoc slzini nasleduje.

b.) Kroz schwálnu pred sebä wzatno pohibowanja tela. Lebo ako woda siejaca sa

zasmrađi, a koňowi w masštali stojacjemu nohi sa preštoja, tak aj mnohi luđja, ať len seđja w izbe a lenossja, teda do welkich a ľazkich ňemoci upadajú. Ľide ňjeto ľastého pohibowaňja ľela, tam wzŕnka w ľele ľlowela porussenja, a taki sebä samého ľazi. A preto ňech ľazdi hladi na slobodnom powetri ľelo swoje pohibowať a prechádzat sa ľazdi den ať ňje ľastejšsje, aspon za hođinku pod weťer po sľonćenej prjaci.

A ľi toto pohibowaňja ľela smje i ňemjernuo biť?

Aľo ňemjernost ňiľde ňiľ dobrjeho ňepucobi, tak je ona i pri pohibowaňi ľela sľkodliwá. Na prislad, ľeť daľdo prudko proťi wetru behá, froz to on upadá do potu, a muože sebe potom usľkodiť, ať je ňje pri ochladzeňu sa prozretedlni. To plati najme o tanci. Ľebi taňec wźdi len z mjerneho pohibowaňja ľela zálezau, teda bi on osoźni bou. Ale aľo teraz mnohi mladi luđja tancujú, je on ľazitel a zhubca ľela ať dusse. Tu tancujú ces celje noci, ľasto w spoloćnosťi a towarissťwe podozrivich a zľopowestnich osuob, ľofajú potom a pŕsťľajú uhrjati sŕc plnje ľrćahi piwa, wodi do sebe; alebo uhrjati od

wrchu až do spodku sa rozopínajú, a na studenu powetrja sa posadzujú, a tak zdrawja a života sa zbawujú.

Či je odpočinok a sen tjež pre človeka potrební?

Ako pohibowanja čela, tak aj odpočinutja a spaňja je človeku newihnutno potrebnuo. Sen a spaňja je ten starostliwí budowatel, ktorí roztrasenuo budowisko čela nášho zase wibudúwa; ono nám dawa wšetki sili, ktorich sme sa boli cez den zbawili, ono shromažduje nasse roztrátené životnje sili, a naplňuje žili nasse nowim životom. Toto ale nasse odpočinutja a sen musi wždy prislusnú mjeru zadržat.

1. Čichá noc je ten naozajsní a príhodní čas ku spaňi; kdo ale noc na den premjeňa, dlho až do pounoci pracuje, alebo konečne lumpuje: ten robí prewrátené, a škodi náramne čelu swojmu. Lepšie je, pozdejšje o 10 večernej hodiňe do postele íst, a wčasne ráno zase powstať: bo hodina ranja, dáwa požehnanja, sedem hodiň je pre dospelich ľudí prawá mjera času ku spaňi. Malé djetki, ktorich útlíčje údi ešte potrebnú pewnosť nedostali, prespja ešte welkú časťku

dňa aj noci. — Kdo pri dlho spáva, ten omrzli z postele wstáva, je leniwi ku wsestej prjaci, a zo žiwota swojho nemuože sa tešiti a radovať. Jeho krú hustne a biwa nezdravá.

2. Ako spaňja svoj čas, tak aj swoje miesto žjada a potrebuje. Láhacja komora mus. weselá, čistotná a nje welmi teplá biť. Mački w zjadnej spávacej izbe a komore nemusime trpjet: bo sú príklady, že takje zwjeratá spjaccho čloweka pohrizli, a mnohje maľje djetki aj zadušili. Postel nemusi priteplá biť. Z konškej srsti, plštwi, machu, sena a slami madrace, a lahťje prítriwadlá sú o mnoho lepšje, ako perini. W cudzich posteljach njesmjeme iba w čas newihnutej potrebi, a i wtedi len s welkou prozretnostju spať. Hlawa nassa musi wždy o dačo wissje ležať, ako ostatnje telo.

3. Welmi mnoho na tom záleži, abi sme pokojne a dobre spali: bo len kroz pokojni sen biwa nasse telo ako znouu zrodenuo. Z wetsšej čjastki sami ludja príčina toho biwajú, keď nepokojne spja. Ak chceme pokojne a dobre spať, teda jedáwajme večer málo a mjerne, a wistrihajme sa rozpalujúcich ná-

pojou. Človek, ktorí svoj žaludok mjerne chová a nepreplňuje, volne spi pokojne odpočíva, a občerství sa k svojmu zdraviu, a bude muocť súc čerství, ráno wstať, je pri sebe sám spuosobní, a snadní k činění a wkonání swoich weci. Ale nesiti žráč a obžera, ten nemuože pokojne spať, hrizje a tússe ho w žiwote, tlači ho okolo srdce, búka a hurtuje mu w bruchu, bolí ho hlawa, trasú sa mu ruki i nohi, nemuože zažívať a pre bolasť rewe ako trawa.

4. Starosti rozličnje sú tjež neprjateľja sna. Swleč teda pod večer s twojimi sšatami wšetki twoje starosti zo sebä, a poruč wšetko, čo twoje srdce hrizje, w modlitbe Bohu.

O čo ďalej bedliwi biť máme?

Aj toho bedliwi biť máme, abi sme milovníci čistoti boli. Kdo na to pozorliwi je, prečo najme medzi sprostimí ludmi rozličnje nemoce panujú: lahko sa preswedči, že príčina týchto žiwobitja podkopawajúcich choruob z wetsšej čjastki nečistota biwa, a sice nečistota wo wšetkich na telo puosobjacich domácich wecách. — Musime teda milovníci čistoti biť; a jako wo wšetkich na telo puo-

sobjacich domácih wecáh čistotu máme zachowáwať, tak máme často aj celuo tělo naše pilně čistit, abi tim potowé šjerki, storje od potu a wiparenich wihkosti, a od wšseljakej na koži usadzenej nečistoti zapchané boli, zase otworené, a kožňje poreňša napomoženuo bolo, z čohož, keď sa to zanedbá, neščislne choroby powstáwajú. To čisteňša těla má sa šjať:

1. Kroz pečliwuo miťja našej twári, hrdla, prsou a rúk a dávedi aj kroz umíwanja celjeho těla.

2. K miťu musime čistú čerstwú wodu potrebowáť. Nestrachujme sa, aj w zime zo studenou wodou sa umíwať; len ochotně a wesele kožu nášho těla brhlimé: a zkusime istotně, že to zohrjewa.

3. Aj na to dohljadať máme, abi spodňje bjele štati naše a perini čistotné boli.

4. Kúpaňja w teľúcej wode je welmi užitočnuo. Ak sa teda w rjele a potoku kúpať chceme, niľdi hñeď po jeďeňi splnim žaludkom, niľdi zohrjati a upoteni do wodi nechoďme, a wíwolme šj len takje mjesta ku kúpaňu, storje ñje sú hlboťje, abi sme s nečistotou a špinou i celuo tělo wo wode neňehali. —

5. Každěnáhle sme do wodi wstúpili, umime si hlavu a prsa, prú lež sa celi do wodi zamorime, a potom hibajme sa obratno a rezko wo wođe. Štvrť hodini wo wođe zstáwať a-kúpať sa, je dostatočnuo. Aj po kúpaňu, mjernó pohibowaňja tela je potrebnuo. Ak sa w tekucej wođe kupať nemužeme, teda aspon dakedi doma celuo telo si umime.

6. Teplje kúpele pre nohi, ktorje wo mnohich prípadoch welmi užitočné sú a od lekárou predpisané biwajú, musejú sa tjež prozretedlne užíwať, a najme wistriať sa musime, abi sme pri tom nepřestidli. Dobruo je, keď takje kúpele wečer potrebujeme, a hñed potom do postele ideme.

Ma čo obzlasťte jedonkajdi sloweť má pozor mať a opatěrnim biť?

Abi sa nerozohrjau a nepřestidou. Lebo ako w zime pohár do ktorjeho horúca woda sa naljala, sa rozpuťou, preto že sami pohár studeni bou a horúčosť a zima spessno jeduo na druhuo nasledowali: tak i nasse telo spessnú premenu horúčosti a zimi sűjesti nemuže. Keš sme sa teda rozhorúčili lebo rozohrjali, tak:

1. Nesmjeme z najwätšsej horúčosti z izbi hñed na najufrutñejššú zimnú studenost winst, alebo z welmi welkej zimi i hñed k teplej peci prist, alebo uhrjati na studenuo powetrja sa posadzawat, do studeného kúpela, do studenej pivnice lebo sklepu wkročit; bo bi to istotne škodnuo bolo, poñewáč bi kroz to potowé šjerki, ktorje teplom otworené boli, znáhla a zrazu sa zawreli, a od- tjal bi ñemoci powstali.

2. Ak sme sa upotili a chceme si štati preobljct, teda musime aj to prozretdlñe robiť, abi sme ñeprestidli.

3. Ležanja a spañja na studenej a wlhkej zemi, ako tjež bawenja sa wo wlhkich záhradách až do noci, ñje je zdrawú náššinu osožnuo. Mnohi sice mladi, silni ludja horja: „to mñe ñiç ñesškodí! ja wela sñessem.“ Ale pozdejššje oplakáwajú tito swoju lahlomiselnoš. ñje je na tom došć, že na jedno prestidnuťja bolasć hlawi, bolasć zubou, trhañja a lámañja údow, kassel alebo natcha nasledujú: celuo čelo muože kroz prestidnuťja ochromjeť, alebo pozñenáhla usmr- cujúca suchá ñemoc muože z toho poist.

4. Keď sme si prestidnuťja pritjahlí:

teda musíme kroz uživanja takih prosrjedkov, kterje mjerni pot zbudzujú, udusenuo partanja tela hladjeť napomuoči, na príklad: kroz piťja lipowjeho kwetu, ktori si azda sami každi rok nazbjerať muožeme; kroz kúpanja nuoh w teplej wođe, alebo kroz dlhšje pobudnutja a ležanja w posteli.

Učo naposledof muožeme nasse prirodzeňja a zdrowja zmocniť?

Keď tvrdo wíchowáwani biwame, a wšsetkjemu priwíľame. Škússenost nás učí, že daktori člowek pri tom najmenšom nepřijemnem wetričku prestidňe, kďežto čelo iného čloweka wjacej widrži. Daktoruo šjeta w studenú zimú, keď mrzne a snah prssi, bez čjapki lebo flobúka wenku sa hrá, a behá bosuo po snahu a lađe, a nič mu to něstodí. Čo pochádza zo wčasnjeho zwiku: bo za mladí zwikati, je w starobe činiči! Musíme teda i mi podla možnosti hladjeť, abí nasse čelo stwrdlo a pewnost dostalo.

Čo sa staňe, keď hňeď w mladosti su práci, k wčasnjemu ráno wstáwani k zime i čepu, na mrzki čas a nepřijemnuo powetrja priwíľneme, keď priwíľneme ňje welmi čepo a mekko sa obljeť a chowáť. Kdo

sa ale boji won winst přeto, že dážď prssi, alebo za pec sa schowáwa, že je wenuk zima: ten nřdři čerstwř a zdrawř řebřwa. Takjemu maznawcowř a meřcowř řřodř kařdou nepřijemnuo počasřa, řech on i hřeď kořuhom ař po uřři je zaodeti, a čjapřou a rukawřjami kořušřnřmi zaopatřeni. Takř maznawec boji sa swoj přřř wo řřudenej woře omočit a uteká před tou najmenřřou odporňřou. On nřdři řeurobř dačo ř oschu bliřňřho, řeď ho to pot a přácu řřojř. On bude swoje najřwářejřřje powinnňři zařnedbáwať z meřřři a maznawňři. Mř teda tak řerobřme, řekářme nășe řelo maznawňřou a meřřřou; ale hřeď za mláďř ř twřdřmu řřwobřřu, řu wřřetřjemu přřwřřajme, abř tim řřňejřřřř a zdrawřřřř řudřa z năș boli, abř řme swoje přáče a powoláňř, řřaw a řřad tim uřřawřčňejřřje a zdarňejřřje řenať, opatřowať a zřřawowať, a tak wlastř a bliřňřřmu řřuřit a obecnuo dobro napomáhať mohřř!

Kuſ Osni.

○ Zemopise alebo Geografii.

Čo je Zemopis lebo Geografia?

Zemopis lebo Geografia je to umeňja, ktoro nám podáva známost ňjestorej zeme, podľa jej powahi, úrodi, wuod, wrchou, mjest, jej obiwateľou atď.

Ako sa deli celá zem?

Celá nassa zem sa na známi i ňeznámi swet deli.

Ktorje krajni sa pod ňeznýmim swetom rozumejú?

Pod ňeznýmim swetom rozumejú sa krajni okolo pounočňjeho a poludňajſſjeho Pólu ležjace, ktorje pre welkú zimu sú nám ňeznáme, a zdajú sa tak, akobi pusté a prázdne boli, a ſworením naplňené ňeboli.

Na kolko čjastok sa deli známi swet?

Swet nám známi deli sa na päč čjastok, ktorje sú: Európa, Azia, Afrika, Amerika a Australia či Polinezia alebo Mňohooſtrowja. A tjeťo sa zase delja na suchú zem, na oſtrowi, polooſtrowi, choboti, užjni morſſje, predhorja atď.

Ali sa menuje tá časťka sveta, w ktorej mi prebívame?

Tá sweta časťka, w ktorej mi bívame, menuje sa Európa.

Európa.

S akimi mjesti hraniči Európa?

Európa na pounoc má pounočňje Ladowuo more a pounočňje more za swoje medze; na západ, zapadňje (atlantickuo) more; na poludňajššú stranu, stredoziemňje more (preto že medzi suchou zemou w prostrjedku leži, menuje sa stredoziemňje); na wíchod, čjerno more a Aziu.

Ali obiwateľja sa nachodja w Európe strani svojej reči?

Obiwateľja Európski strani svojej reči, sú:

1. Slowenski najsludnatejšši národ, ktorich od brehu západňjeho Ameriki, celou sewernou Aziou w Európe až po Baltickuo a Adriatickuo more prebíwa wisse 80,000,000. K nim patrja Rusi, Poláci, Čessi, Morawänja, Illiri, Wendi, Bulhari, Herwáti, Dalmati, Swillandi, Litwaňi a Slowáci w Uhrjeh prebívajúci.

2. Nemci, spolu s národami k nim prísluchajčimi, jakowi sú: Dáncanňa, Hollan-

di, Šwedi aĵ Engľkaňja. Najstarodávnejšja německá reč w pounočnej Germánii lebo Německej panuje.

3. Latináci, ku ktorim patrja Taliani, Francúzi, Španielkaňja, Portugalkaňja, Wallasi, a Celtowja w Istrej prebivajúci.

4. K wíchodním Európejským jazikom sa počítuje: Maďarsti, Ľurecki, Lapansti, Sinsti, Šidowsti a Čiġánski jazik.

Čo je ešte poznačenja hodno o Európe? Európa medzi wšsettlimi častkami sweta, je najmenšja. Jej obiwateľja priznávajú sa, wíjmúc Šidou, a Ľurkou, a tých ďakolko Pohanou na pounočnej studenej strane, ku kresťanskému náboženstwu, drġja aĵ po inšich častkach sweta mnohé krajini, a sú najwzdelanejši ľudja na zemi.

Čo sa menuje Stát?

Čaká krajina, ktorej obiwateľowja sa pod ochranu jednej alebo wjacej hláv dali a dla wšseobecnych zákonou ġiwí biť powinní sú, menuje sa Stát alebo mocnárstwo.

Wko sa ale menuje Stát lebo Mocnárstwo ġ ohľadu ġwojej veľkosti a swojho zřjadenja?

Stát lebo mocnárstwo w ohľade swojej veľkosti a swojho zřjadenja menuje sa: Cisár-

stvo, královstvo, veľkovejvodstvo, kniežatstvo, republika atď.; a mecnárčija lebo páni zeme volajú sa: cisári, kráľovia, kniežatá zč. V ohľade ale spôsobu panovania nachádza sa veľký rozdiel.

Storje sú hlavné a najobecnejšie formy správ a panovania?

Hlavné a najobecnejšie formy správ a panovania sú tieto: Monarchia, kde iba jedna osoba nad ľudom panuje, alebo kde všetek ľud v moci jedného stojí. Aristokracia, kde daktorí len múdri, prední a znamenitejší obiwatelia regenti sú a obec spravujú. Demokracia, kde všeci Stavowja, nižší ako aj vyšší jednakú moc a rovné práva majú k obecnej správe, tak že jedni bez druhých nič rozkazovať, ani privoliť nemôžu.

Kolko Mocnárstwow w Európe sa nachádza? W Európe sa nachádzajú troje Cisárstwa: Rusko, Nussko a Turecko. Kráľovstvá ale a krajiny značnejšie sú nasledujúce: Anglická, Francúzska, Španielska, Portugalská, Dánska, Šwecia a Norwegia, Helwecia, Belgia, Hollandia, Sardinská, Lombardská — Benátska, Neapolitánska, Siciliánska, Pruská, Uhorská, Česká, Poľská, Nicka.

Nakúsko Císárstvo.

Ktorje kraji patria k Nakúskemu Císárstvu?
 K nemu prislúcha niekoľorá časťka z Nemeckej, Polskej a Talianskej zemi, i samá krajina Uhorská.

K Nakúsko - nemeckim, ktorje kraji patria?

K Nakúsko - nemeckim zemám patri:

1. Nakúska Dolnja, alebo Arcibiskupstvo Nakúsko, ktorjeho hlavňje mesto je Wjeden, ležjaco pri Dunaji a potučku Wjeden nazwanom. W ňom prebiwa Pán toho cisárstwa Fraňo - Jozef 1., a jeden Arcibiskup. Ono má 56 kostolou, medzi ktorimi sa wisolá Štefanská wäža zo swojim obrovským a welmi welkim zwonom 367. centou ťažkim, wiznačuje. Pozoru hodni je aj zámok cisárski i mnohje inšje paláce, mnohje dobročinné ústawy, na príklad: Uniwersita, Akademia pre lekarou, Akademia wojanšká, ústaw politechnicki lebo wšsekunštowni, ústaw bohomluwecki ew., spoločnosť hudebná, domi pre slabich, osiročenich, hluchonemich a nemocnich, medzi ktorimi nachádza sa aj táká obecna nemocnica, do ktorej ročite sa prijima nezdrawich okolo 14. lebo 15 tisíc; w nej jesto 2000 postel. Wjeden má 5 di-

wadelnic, a 34 predmestja. Pamätnje sú tuná tjež rozkossné zahradi Práter a Aua, kdežto sa w letňom čase prijemne dá predchádzať, a nejedon ľazko wirobeni a zaslúženi grajcjar sa premárni a strowi. Počet obiwateľou mesta Wjedne winássa na 302, 000. Po ňom sú tuná znamenitejšje mesta: Bádén, Naissstadt, a Linc.

II. Kň jezatswo Štirsko s králowstwom Illirskim. Štirská je studená a hornatá krajina, ces ktorú sa drewo a kámenonosnje Alpi, lebo wrchi rozprestjerajú. Ona je úrodná na rozlično owocja i dobitok, najme na koňe znamenitje, a má baňe bohaté na železo a meď; Štajerské kossjere, kosi a kosáki ľudja welmi hladajú, a na ňe sa pilno dopitujú. Jej obiwateľja sú Nemci a Wendi a z wätsšej stránki katolickeho náboženstwa, ale sa w nej aj daktori ewanjelici nachádzajú. Slawňje mesto menuje sa Hradec (Grác), welkwo a krásno mesto, ležjaco w prijemnom okolí.

Králowstwo Illirsko, je tjež hornatá krajina; ono wzalo swoj počiatok r. 1816, a rozťahuje sa až po Adriatickwo more. Jeho obiwateľja sú mjessañina z Nemcou,

Calianou, Wendon aj inich. Najpamätnejšie mesto toho kráľovstva je veľké mesto Trieste, ktorú pri Adriatickom mori leží, a má 16,000 obyvateľov aj morští prístavy.

III. **Grófstwo Tirolsko** s kúje-žatstvom **Salcburžským**, ktoré dve krajiny sú horami obklopené, a preto i dreva a rozličnú divokú zver majú v hojnosti. Ich obyvatelia sú Nemci. Tirolčania sú veselí, pevní a pracovití ľudia, a hľadajú si na wssel-žakí spôsob chleba zarobiť. Oni cudzincov priateľski a hostinski prijímajú, ktorí do ich údolia prichádzajú; takže ale cesty z nebezpečnosťou sú spojené: bo okrem snehových padou lebo Lawinou, často z vrchov rúcajú sa a dolu padajú centovej skalnaté a zemské kusy, a tým dediny a cesty zasípané bývajú, alebo vrchovisktnje rieky, ktoré z hor tečú, domy a chalupy trhajú a so sebou preč odnášajú. **Zvláštnejšie Tirolské** mestá sú: **Innsbruck, Hall, Bozen, Trident**. A v kúje-žatstve **Salcburžskom**: **Salcburg**, ktorú je trima vrchami obklopené mesto.

IV. **Kráľovstvo Česko** je celkom vrchami ohradené, ktoré vrchy dávajú tejto krajine **sriebro, železo, cin, olovo, kame-**

nuo uhlja, aj polodrahje kámeňe, na príklad
 granáti. Vpoučňija strana toho kráľowstwa
 je zdrawimi studňicjami a šeplicami oboha-
 ťená, a preto w lete mnohi cudzozemci sem
 prichádzajú a užíwaním týchto wuod sa lječa.
 Labe je hlawňja rjeka tejto krajini, ktorá už
 tuná lode na sebe nosiť začína. Česká je ute-
 ťšená krajina; zo swojím obilím a owocím
 zaopatruje ona aj cudzje kraje; českí chmel
 je najlepši w Eurcpe; českí ocelowí aj ťlen-
 ní rjad je znameniti, a sotwá sa kdo z te-
 plic českých domou nawráti, abi dačo z to-
 hože rjadu swojím milím domácim ňedoňje-
 sou. Wlastňe tak rečeni Čessi howorja swo-
 jou wlastňou materinstou rečou. Sú welki
 milowňici hudbi a muziki; a okrem dakelto
 ew. cirkwou, ktorje sa tuná nachádzajú, wisse-
 ci priznawajú sa ku katolíckému náboženstwu.
 Podla rjeki Wltawi, ktorá do Labe wteľá,
 leži staruo, welikuo a peknoo hlawňje mesto
 Praha, w ktorej za starých časou kráľowja
 Čessi biwali. Wmelecko ťjelo starjeho budo-
 wateľstwa wiďjet w ňom na hlawňom chrá-
 me, w ktorom ňejeden král Čessi ako aj sw.
 Ján Nepomucki w stjebornej truhle položení
 edpočiwá.

Za terajšich časou krajna táto bola hroz-
 znim súžením a, meľou, wojnou, to jest: do-
 mácou nawšštiwená, tak že krú ľudská, krú
 milich nassich redácou a krajanou tjeť mu-
 sela, a welikí strach a bázeň pred wpádom
 buričou sa po celej krajne rozmáhala. Na tisíc a
 tisíc ľudí prišlo kroz to o žiwuot, o zdrawja
 a na niwoč. Najme ale Dolnej zemi Uhor-
 skej tážko sa dotkla ruka Páne. Je w nej
 smutno ako po wihoreňú, aňi dobitka, aňi
 obilja, aňi nábitku, aňi peňazi. A preto wi-
 djac cisár a král náš najmilostiwější weli-
 kuo súžeňja ludu swojho, ustrnuw sa ako
 Otec laštawí nad nim, a zmužilim wojššom
 svojim urobiu pokoj, pokoj wšsetkim jeho
 wernim poddanim najžjadaňejši! —

U'o sa deli Uhorská krajina?

Uhorská zem deli sa, na wojanšké a občan-
 skje Okresi (Distrikti). Každi ale Okres ro-
 zdeleni je na Stolice.

1.

Šopronski Okres.

W Šopronškom Okresu folko Stolic sa počita?

W okresu Šopronškom počita sa jedonásť
 Stolic, ktorje sú:

a.) Šopronská Stolica je asi 10 mil dlhá, a široká dve, tri a daľše aj štyri mile. Tuna sú veľké roviny, iba tu i tam vršky w nej vidieť. Ostatne tak veľce je úrodná, že ani na obilí, ani na víbornom víne nemá nedostatok. W nej sa nachádzajú tri kráľovské mestá: Šopron, Kust, a Železnú mesto.

b.) Mossonská Stolica široká je tri aj štyri mile, a dlhá šest mil, leží w ustavičnej rovine a máwa hojnosť, w obilí, w pšenici, owsi, aj seňe; s ktorímžto obilím ona mesto Wjeden zaopatruje. Má značnejšie mestéčka: Mosson. Staré hradi, Köpcin, Lébeň, Kájsku, Nezider a Grossvár.

c.) Železná Stolica je obširna, bo dlhá je na 16 mil, a široká na 5. 8. a daľše až na 14 mil. Úrodná je ale na obilja, na wšelijako owocja a wino. W dubowich lesoch veľké kúde hrowou chowajú jej obilja, ba aj veľko množstwa domáceho stáctwa opatrujú a kýmja, ktorú potom Wjedenčanom za drahje peňjaze predávajú. Má prednejšie mestá: Kissef a Sombathel, kde svoje sednice Stoličné držjewa.

d.) Belehradská Stolice hejná je

na obilja, ribi a dobitok. W nej sa pamätni wrch Wertes do oblaku spina. Má kráľovsko slobodno mesto Stolní-Belehrad, w němž za starich časou kráľowja Uhorski korunowani, aj pohrobowani boli. A mesteciká: Adon a Mör.

e.) Saladtá Stolica leži w prijemnom okolí, u jazera Blaton rečeného, w hornatom sice, ale z druhej strani w tom najrownejšom kraji, lesami a močarínami obloženom. Jej zem widáva zo sebä rozlične užitki obilja, owocja a wino. Čjež hojná je na dobitok a ribi. Ostatne poddaná je častému rozvodneňu riek Dráwi, Záli, a Muri. Prednejšie jej mesteciká sú: Legrad, Egersset, Kesthel, Salawár, Cobanc, Sigeet.

f.) Wesprimská Stolica, ktorú o nen welikí dubowi les Bakoň nepřijemnú puosobi. Dlhá je takmer 12, a širolá 2. 4. a njeđe aj 5 mil, a samými dubowými stromami porastlá. A preto nescišlné krdle ossipalich a brawou tuná chowajú obiwatelja, ktorje potom do mnohich stelic krajni Uhorskej ženu a predawajú. K posledku táto Stolica je i welmi úrodná, aj má zdrawuo powetrja. W nej sa nachádza mesto Wesprim,

w ktorom biskup bituje; a mestečká menššie: Pápa, Valota, Wažon, Dewečer, Tihán, Česnek, Wáassarhel.

g) Komárňanská Stolica leži z obúch strán rjeti Dunaja, ona je hornastá, ale aj rowini má a úrodnú zem na obilja i wino. Čjež hojná je na dobitok, ribi — ktorje w hojnom počte Uhrom a Rakússanom predáwa. Má mesto králowštkuo Komárno, ktorjemu pripojená je znamenitá pewnosť, prácou a násladkami krála Serdinanda I. a Leopolda Welkjeho založená a rozššrená. Mestečká sú: Tata, kde sa nachádzajú teplice i čerwení mramor; Međer, Guta.

h.) Kábšta Stolica, ktorá skoro celá wéštkami hroznonosnimi je wisadená, jenžto ňje podluo wino widáwajú zo sebä. Kde sa ale na rowini premeňujú wéštki, tam k wiseníú sú krásne poljá k chowanu a zdržowanu dobitka najspuosobnejšje. Má králowštkuo slobodnuo mesto Káb; a mestečko Swati Martin, pamätnuo pre Arciopatštkuo Benediktinou.

i) Tolňanská Stolica leži w lubostnom a milom údoli, jenž ozdobená je hñed wéštkami, hñed weselimi hájami, hñed rowinami; hñed tu i tam potučki teču, ktorje

tento kraj zvlášťujú. Má zem veľmi úrodná najme na obilja a wino. Pamätňajššie tieto Stolice mestecká sú: Tolná, Dombowar, Bata, Paks, Saksard, Simontorna.

f.) Baraňánska Stolica má hojnosť lesou, kde wela dobitku jej obiwateľstwu drži a chowá. Úrodná je tiež na obilja a wino. Má mestá: Pát-kostoli, Pečwár; a mestecká: Mohát, Dardu, Sillis, Boli, Sektó.

l.) Somodská Stolica, ktorej položenija tím je príjemnejššie, čím častejššie háje, lesi a polja sa w nej widajú. Úrodná je na obilja, dobitok a wino, aj na rozličnomoceja. Hojná je tiež na zwerinu, na rozličnje státi. Má známú pečnosť Siget; a mestecká wätššie: Babolcu, Segesswár, Tgall, Kesthel, Koppau, Kaposswár a Simegh.

2.

Prešpurtski Okres.

K Prešpurtskemu okresu ktorje Stolice príslúchajú?

Sem príslúchajú nasledujúce Stolice, a sice:

. Prešpurtská Stolica, ktorá je dlhá 12 mil, a široká 8 mil; na krajisku huor Karpatiskich alebo Tatrániskich medzi rjelami

Dunajom a Wáhom je rozložená. Má na dobroú wíno úrodné wiňice, senoplodné lúky a obilja sštedro widáwajúce role. Od poutoci storočnými lesmi je očiená, a má slobodné kráľovské mestá: Pressporok, Ernanow, Sw. Dur, Pezinok, Modru.

2. Nitrjanská Stolica medzi wsestkimi je najwätššia, bo w dlžosti samimi rowinami až na 16 mil, a w širošči 2. 4. a ďakže aj 8 mil sa rozšahuje. Welmi je úrodná na owecja a obilja, a mnohé kraje chlebom zaopatruje. Predňejšie jej mestá sú: Nitra a Sialica.

3 Trenčanská Stolica dlhá je 12 mil, a široká dve, tri a na daktorich miestach aj štiri mile. Wätššia jej časťka je hornatá, preto ale wždy nedostatok w obili a chlebe nemáwa. Má kráľovské mesto Trenčín, a mestečká: Bečowo, Ilawu, Hajec, Šilinu, Bistricu, Púchowo.

4. Turčjanská Stolica je síce malá, ale pohľad jej welmi je príjemní a weseli. Hori Tatry ju oblehujúce sú wšseljako rozšjahnuté, wiššie i nižšie, s wššami a bez úich, hñed diwimi skalami wistawené, hñed hustými lesmi očené, hñed bujnou trawí

a bilinami pokrite, a wo svojich strjessach hojnost stáctwa a zwerini chowajúce. Spodok je rowina a iba z daktorich nižkích pahorkou záleži, a opliwa roljami úrodnimi. Zwlášttna vlastnost zeme Turečjanskej záleži wo wibornej sladkej repe, ktorá sa w nej rodi. Ces túto Stolicu rjeka Turec teče a do Wáhu wpadá. Obiwatelstwo je Slowensko obsahujúc dussi asi na 46,000; medzi ktorimi ale aj Nemci po daktorich osadách obdleni sú, a welmi pokazenim a nesrozumitelnim nemečim jazikom howorja. W tejto Stolici nachádza sa tiež wela zemänskich čeladi, ale aj mnoho ssesraňikou a olejkáren tuna biwa, ktorí po swete s towarom swojim putujú a predávajú ho. — Má zdrawje Štubňjanske teplice, aj wodu slatinu, medzi ktorou Budišská a Dubowšká, je najobzľáštnejšija. Mestečká sú: Sw. Martin, Messowce, Kláštor. Slowenske Prawno, Sučani a Čurani.

5 Oravská Stolica leží medzi Tatranskimi horami, rozkladajúc sa až hen k hranicám Šaličkim, a posladá sa za najneúrodnejšij kraj Uhorstej: poňewáč pre swoje welmi wiwišseno položenja a slučeno

podněbja, málo obilja sa w nej urodí. Jej obiwatelja obzlasťte chowaním dobitka a robením plátua sa zapodjewajú. Tuná sú prednejšje mestčká: Ewrdossin; Erstená; Welká wes; kubin dolní, kde sa stoličné Sedniče držjewajú.

6. Liptowská Stolica leží hež w priestrom studenom kraji: poňewáč je Tatrami obrubená, a 8 mil medzi horami od Spišskej, až k Turčjanskej Stolici sa rozprestjera. Sez ňu rjeka Wáh teče, ktori obiwateľom ku mnohjemu dobrému slúži, ale keď sa rozvodní a časťimi wrchowissňnimi petuočkami naplní, i mnoho škodi jim narobi. Jej obiwatelja sirom a maslom, najme ale drewom kupectwo prewodzujú. Má značnejšje mestčká: Nemeckú Lupču, Nuzomberok, Sw. Mikuláš, Bocu, Šibi, Ernowec.

7. Swolenská Stolica leží w příjemnom kraji, dlhá je takmer 12 mil, a tri lebo šćiri míle šíroká. Beží touto Stolicou rjeka Šron. Urodná je na obilja, owocja, woli, krawi aj owce; má mnoho lesou a w nich utěssenje pasienki, po ktorich swoj dobitok pasáwa; má aj bohatje baňe na rozličnje kowi. Pamätuje mešťá w nej sú: V.

Bistrica, Zwolen, Lubjetowá, Brezno, Krupina.

8. Čelowská Stolica dlhá je 10 mil, a široká 3. 4. a ňjeďde aj 5 mil. Jedna jej strana je hornatá, a druhá k poludňu, je rownejšia. Hojná je na obilja a dobitok, a má ljež báne na strjebro a zlato. W šediňe tak rečenej Hliňit hotujú sa a pripravujú mlinšje kámeňe, ktorje takmer po celej lhorškej porozwážanje a rozpredáwané biwajú. Má baňstvo králowstvo mesto Kremnicu; a pamätňajšje mestčka: Sw. Križ, Benedik, Malé Topoľkani, Lewice, Žernowce, Wrable, Čelow, Morawce.

Welko - Gontjanská Stolica sa takmer na 8 mil od pounočnej až k poludňajšjej strane utessenimi huor a rowin premenami rozpresčjera W nej prebiwajú Slawjani, Maďari, aj dakelko Nemcou. Požehnaná je na obilja, dohán, wino i rozličnje kowi. Má králowské a kaňšje mesta: Ščjawnicu, Pufanec, Belú.

10. Nowohradská Stolica má obiwateľou z čjastki Slawjanou, a z čjastki Maďarou. Dlhá je 10 mil, a bohatá na obilja a wino. Má mestčka: Lučenec, Sečani,

Ďarmoti, Silekovo, Wadkert, Ďewin, Ĥaliž, w ktorom posledňom sa peknuo čenkno súfno, aj pekni rjad hliněni robi.

3.

Kossicki Okres.

Kolko Stolic jesto w Kossickom Okresi?
Desať má Stolic Kossicki Okres, ku ktorim prislúcha:

1. Spišská Stolica je weliká, a celá takmer hornastá, w ktorej sa tje najwiššje wrchi, jakožto Tatri, králowá hora, Wolowec hore do oblakou wznášajú, i tjež weliké lesi až ku Galicii, a rjeki Poprad, Ĥernad a Ĥñilec w nej sa nachádzajú. Má nad to zdravuo čistuo powetrja, a úrodná je najme na pekni bujni jačmeň, na pekni hrach a lan, ako aj na wšeljake kowi a ribi. W nej sú mestá: Lwoča, Kežmarok, pamätnje pre svoje školi.

Okrem týchto nachádza sa w nej 16 mešček menšich: Lubica, Wrbowo, Nowá wes, Sobota, Stráža, Poprad, Twarožná, Welká, Sela, Podhradja, Podolińec, Wlastá, Matejowce, Šňazno, Lubowna, Kuslinowce. Má ona aj meščeká baňšje: Mniski, Wagendri-
Stepnica.

sel, Šwedlár, Stáš, Gelnicu, Krompach, Smolník, w ktorom posledňom sa medennje peňjaze hotujú a bijú.

2. Gemerská Stolica s Malim Hontom spojená. Gemerská k pounočnej strane je hornatá, a k poludňajszej rownejšja. Ona rozličnimi kowmi, wsseljakim obilim a owocim swojich obiwateľou blaži. W nej ležja mestčká: Kožňawa, Štitník, Dopsšina, Gemer, Jelsšawa, Plessiwec, Katto-wá, Nimaséc, Welká Newúca.

Malí Honth dlhi je iba 3 mile, jeho zem sredne je úrodná na rozličnuo obilja a owocja, a daktorje jeho wrchi sú hojne na kowi. Má mestčká: Nimawšú Sobotu a Čisowec.

3. Torňánska Stolica je medzi wseškimi Stolicami najmenššja; bo w dlhosti takmer iba 4, a w širawe sotwá tri mile obsahuje. Má tje najwišššje wrchi hore sa spinajúce, a tu i tam ulesšenuo údolja. Úrodná je ňje len na obilja rozličného druhu, ale aj na wino, tučnje tráwi a krásne lesi. Má mestčko Torna rečenuo, a dve jastine welmi pamätnje: Sadelöššú a Selicšú.

4. Šarisská Stolica na tej strane

kde je ona hornatá, iba oves rodi, leš po svojich rowinách dost ona na obilja a owo-
cja plodná biwa. W nej ležja tri králowstje
mestá: Pressow, Bardisjow, a Sabinowo. Pa-
mätnuo je w nej mestečko Šowár, kde sa
nachádzajú slanje wodi, zo ktorich sa sel tak
rečená Warjenka pripravuje:

5. Zemplínska Stolica je kraj wel-
mi prjestranni, má wela wrchou, a zem z
jednej strani takmer neplodnú, ale z druhej
bujnú a spuosobnú k úrodám wšseljakim. U-
rodná je ale obzlasťte na obilja, rozličné o-
wocnje stromi a wine keri, ktorje nesú a
dávajú wino to najwibornejšje zo wšsetkje-
ho, ktoruo sa w Uhorstej rodi. Hojná je aj
na wšseljaki dobitok a ribi, s ktorimi aj bra-
wou chowajú a kýmja jej obiwateľja: bo tou-
to Stolicou rjeki Hernad, Šajó, Bodrog a
Čisa tečú. Má mnoho mestečjek, z nichž pa-
mätňajšje sú: Sárospatak, Tokwa, Tála,
Máda, Tarcak, Tefaj, Zemplin, Ujhel, Ke-
restúr, Serenč, Helmeč, Čárkaň.

6. Abaujská Stolica dlhá je skoro
42 mil, a tri, dalše šliti, ba aj päť mil
široká. Ona má utěšenuo poljá, úrodné zá-
hradi, lúki a wiňice, krásne stada wšseljake-

ho dobitka. W nej sa tu i tam i wrchi na rozličnje fowi bohaté nachádzajú, jako tjež i rjeki Bernad, Torisa, Sajó a Boldwa ces ňu čecú. Tej zem zaopatruje obiwateľou i s jich rodinami obilim, owocim a winom, aj inšimi k životu potrebnimi wecmi. W nej leží w položení užššenom pri rjete Bernade peknuo král. mesto Kossice, majúco 16,000 obiwateľou, pekne domi, pekne kostoli kato-lické aj ewanjelické, knihownu, arcigimnastium a ústawi. Mestečká zvlášštnějšše sú: Gönc, Mecenzaiß, Jasow, Siskawa, Sántow.

7. Ungwarstá Stolica chowá w sebe obiwateľou Rusnákou a Maðarou. Pod Tatrami je ňeurodná, ale pri Tise máwa wine feri hróznom najkrajššim oblažené, z ktor- jeho wibornuo a zdrawuo wino biwa. Má meštečká: Ungwár, w ňomž biskup Munkáčski prebiwa; Sobranc, Kapos, Páloc, Sere- dñe, Winnu.

8. Beregsstá Stolica k pounoci je hornastá, a preto aj ňeurodná; na poludňaj- ššej ale straňe dost hodnje úrodi máwa k obžiwěňú aj pre rádosť života svojich obiwateľou. Mestečká pamätňajšše w nej sa počit- ujú: Munkáč, Beregsás, Belmec, Musaj, Wari.

9. **Marmarusská Stolica**, z wätšej čjastki wrchami obkličená, dlhá je desäť mil, a sedem široká. W nej sa rodi rozličneho druhu obilja a owocja; má welmi bohaté solné doli, odkjal po Uhorskej zemi mnoho centou soli k potrebám obiwateľstwa ročite dowážanuo biwa. W tejto Stolici počitujú sa mestečká: Wist, Siget, Gosü - me-zö, Konaséf, Marmaroš, Urmezö.

10. **Ugočská Stolica** leži z čjastki w hornatom, z čjastki rownom položení. Dlhá je iba 2 mile, má wela bahňišť, a newelmi úrodnou zemou sa honosíť a chlúbiť muože. Mnohé krdle owec chowajú a opatrujú jej obiwateľja. Má mestečká: Nad - Sölös, a Šalmowú (Šami).

4.

Budínsko — Pestjianski Okres.

Budínsko - Pestjianski Okres ktorje Stolice počituje? Počituje on nasledujúce Stolice, ku ktorím patri:

1. **Ostrihomská Stolica** je malá iba päť mil w dlžosti, a tri w širawe majúca. Ona je z čjastki hornatá, z čjastki ale rowná, ces ktorú rjeka Dunaj beži. Úrodná

je na obilja, owocja a wino bjelo i čerweno. Má králowstuo slobodnuo mesto Ostrihom, w němž Arcibiskup biwa.

2. Pessijska Stolica s Pilišskou a Šoltanskou spojená. Pessijska Stolica dlhá je na 8 mil, a má zem dost úrodnú. Slawněje jej mesto welmi lupečuo je Pesse; a mestečká: Kečkemét, Wacow, Asód. Pilišska je ljež na wšsetko úrodná a chowá dobitok w hojnom počte. Má mesto Budin zo zámkom, w kterom Palatin biwau. W Budine Matjaš, Král Uhersti, znamenitú a hojnú knihownu mau, do kterej čonajlepšše a najwiborňejšše knížki w řeči Nědelej i Latinskej z Azie, Nědelej a Talianskej welmi pekne ozdobené wo welkom počte sije sou a sobrau. Ta knihowna potom zalapala, lež Turci Budin opanuwau. — Šoltanska Stolica leži w samej rowiňe, má prerozkofnuje pastwi, lež w drewe trpi welki nedostatok. Má mesto Koloču, w kterém Arcibiskup bituje; a mestečká: Šolt, Pataj, Hajoš, Weče.

3. Jásko alebo okolja Jazigon poddanuo bolo palatinowi a nádworňikowi králowstjemu. Je dost úrodnuo na obilja, a

má rozkossné pastwiská k chováňu a zdržováňu wšseljakého dobitka potřebné a užitočné. Počítuju sa w ňom mestečká; Arossáláš; Censárwa; Sw. Dúr; Jásberin; Miháltelet; Apati.

4. Malá a welká kumania, dostala svoje meno od kumanou, ktorí za panuwanja Béli IV-tého z bidlist svojich wihani, na poli Uherškom sa osadili. Malá kumania poddaná biwala Palatinowi Uheršjemu, a je kraj welmi úrodni, opliwajúci obilim, pastwiskami, peknim dobitkom najme krásnymi koňmi, a chutnimi diňjami; ale w drewe aj wode nedostatok trpi. Má mestečká: Kunsentmiklós; Sabadsáláš; a Silepsáláš.

Welká kumania prináležala tiež Palatinowi a nádworňikowi králowšjemu; hojná je obzláffe na obilja a pastwi, a preto jej obiwatelja wela dobitka chowajú, ale drewa nemajú. Má osadi: Madaras; Kolbaset; Karcagujsáláš; Kissujsáláš; Sw. Martin.

5. Stolica Boršodská je dost welká a rozmáha sa krásou a úrodnosťou rozličného obilja, owocja a wiborného wina, a žiwí wo svojom loňe wšseljaki dobitok a zwjeratá, či k užitku, či k obweseleniu. Má

welkje lesi a wrchi, z nichž wzněsēnejssi je wrch Biffe, a hrčja a řečú slobodně a obratnò, plně síli a jarobujnosti po ňej rozličné potuočli, i řež rjeki Tisa a Šajò. Má ale zwláštņejssi mestečká: Miffowec, Kereskeš, Köwešd, Onod, Edelin, Borsšod, Asalow, Sw. Petor.

6. Hewešská Stolica zo Solnokskou spojená. Hewešská Stolica má pěkní pohlad, z jedneji strani wrchami, medzi nimiž najwätssi je Matra, a z drugeji krásnimi poljami ozdobená. Má zem spuosobnú k úrodežwšseljakej, obzlášće ale úrodná biwa na obilja a wino. Křem toho řež welkno množstwja dobitka, najme ossipalich po puřtatínách chowá jej obiwateľstwo. Má mesto biskupstwo Jáger. A předņejssi mestečká: Tired, Apez, Maflár, Dindeš, Pata, Šatwán, Širokwár, Heweš.

Solnokská Stolica zewňúterná, preto tak nazwaná, že sa tri tohože ména Stolice nachádzajú, jedna je w Uhrjech, ktorá sa Solnok zewňúterní, druhá je na Sedmohradských pomezjách, ktorá sa Solnok řredni, tretja w Sedmohradskej, ktorá sa Solnok wňúterní menuje. Kraj tento je chatrní

e mali, nemá žjadnich wrchov, iba samé roviny, a w drewe welki trpi nedostatok. W ňom tečje rjeka Tisa, ktorá sa tuná často rozvodňuje a wiljewa, a weliké močariny, kaluže a bahňiska spôsobuje. Počítuje mestská; Solnok, Túr, Porosló.

5.

Welko - Waradínski Okres.

Ktorje Stolice t Welko - Waradínskemu Okresu prislúchajú?

1. **Satmárská Stolica** počítuje sa medzi najdlhšje Stolice Uhorskej krajiny, pomenáč ona na 14, ba ňjelde aj na 15 mil samimi rowinami sa rozťahuje. W širawe ale má 7 dakde takmer 12 mil. W nej sa nachádzajú aj wrchi, husté lesi i baňe na zlato, srjebro, meš aj inšje weci. Má kráľowšje slobodné mesta: Satmár, ktoruo pri rjeki Sámessi leži; Nađ - báňa (Welká báňa), kde sa zlatá minca bije; Selššö - báňa, je baňšuo mesto.

2. **Sabolěšská Stolica** dlhá je 14 mil, a široká 8 mil. Leži wšade w rowine, pre častuo ale rozvodneňja rjek, plná biwa kaluži a bahňiss. A predca je úrodná na

wffeljafo obilja, owocja, ako aj na obzläšťnje a dobre pastwi. Má mestečká Hajdučke: Perč - Wámoš, Batház, Besermin, Sobosló, Dorof, Nánáš. Okrem týchto Hajdučích, sú tuhá ešte mestečká: Nirešhá, Bátor, Mándof, Aad - Kálo, Sabolč, Kis - Warad.

3. Biharstá je najwätššja za Čisou Stolica. Ona má požehnané a úrodnye role a wiňice, ktoré nesú obilja a wino obzläšťno; má bohatje pastwišká, ktorimi chová a živi ten najkrajšší dobytok. Má nad to krásne lesi, a plodná je i na zwer, železo, med, mramor. Slawňje w nej mesta sú: Debrecin a Welli - Waradin. Táto Stolica pre swoju neobičajnú rozsáhlosť podelená je na dve častki, sewernú a južnú Bihar.

4. Békeššá Stolica má zem spucobnú na úrodu wffeljaku, najme ale na peknú bujnú pšeniču, a rodi aj tučnje tráwi a pastwi, ktoré žiwja veľké stada wffeljačého dobytku. Ale drewom nezaopatruje svojich obiwateľou, tak že títo wždi nedostatok w drewo majú, ktorížto si oň trščinou a dobyčím hnojom usussením winahradzajú. Má mestečká: Nemet - Dula, Mađar - Dula, Sarwaš, Békeš. Okrem týchto má veľkje osadi,

jakowé sú: Komlós, Euba, Oressháaz, Berin, Ludaň, Doma, Selhalom.

5. Congradská Stolica je prijemni kraj, bo skoro zo wšsetkich strán ak wijmeš daktorje w nej wšstli, leži w rowiňe. Len že pre welkú silu rjet, ktorje mokom swojim ju zwlažuju, plná je smradlawich kaluži a bahňistich mjest. Bohatá je na obilja, krásni dobitok a ribi. Leži w nej jedno králowstuo slobodnuo mesto Segedin, ktoruo zdržuje, w sebe krajinski dom kázne; w ňom biwajú i welkje trhi na dobitok. Prednejšje jej mesteká sú: Wássárhel a Senteš.

6. Čanadská Stolica je mali a chatni kraj. Leži w utessenej rowiňe, iba tu i tam wrchi a kopce w ňom sú k widení. Teje tímto krajom potok Marussa. Jeho masná zem widáwa obilja aj wibornuo wino; w ňom sa na daktorich mjestách nachádzajú i dubowje lesi. Má mesto biskupstuo Čanád, a mestekó Maľow, w ktorom rád biskup prebiwa. W tejto Stolici nachádza sa tjež králowská pustatina Mezöhešes rečená, kde sa tje najkrajšje koňe pre wojakou widowáwajú.

7. Aradská Stolica z jednej strani je rowná, a z druhej wrchami obkličená,

Bohatá je na rozličnú obilja a wino, tjež hojná na rozličnú zver. Má mestečká: Starí Arad, Kadnu, Dorok, Glogowač.

K tejto Stolici welká časťka Stolice Zarandskej je pripojená, w ktorej mestečká sú: Zarand, Simand, Boroš - Jenö, Pankota, Butin, Wilágoš, Dežna.

6.

Okres je Wojwodowina Serbská s Temešským Banátom.

Srbská Wojwodowina bola roku 1849. dňa 18 Listopadu ustanowená, a rozdělená je na tri okresi, ku ktorim patri odchádza Kumi a a Illoku w Srijemskej Stolici, potom Temešský Banát, s časťkami Stolice Temešskej, Torontálskej a Báčki, od Srbou zvláštne obívanje.

Banát Temešský je kraj hornatí i rowní. Dlhí je trideť aj dve mile, a širokí desat, a ďakde i wjacej mil. Urodni ale je na rozličnú obilja, strowu a owocja; hojni aj na drewo a wšseljake kowi; w ňom sa nachádzajú aj dobre pastwiská pre dobytok wšseljaki. Celi ten chotár rozdělení je na tri Stolice Temešskú, Torontálskú a Krassow-

skú. Temešská Stolica má kráľovskú mesto Temesvár, ktorú leží podla Bega potoka. — Torontálská Stolica má dve mestičká: Nadšentmikloš, a Nadbečkeret. Krassovská Stolica má mestičká: Lugoš, Karánsebes, Dogňastu, Orawicu, Bokšan.

Báčská Stolica s Bodrogskou spojená. Báčská Stolica dlhá je osem mil a leží všade w rowiine. Úrodná je najme na obilja a strowu, ale jej drewo chibuje. Ku krjeseňu tedi a chowániu ohňa ľudja tuná potrebujú a užívajú hnoja slamou pomjessaného a na sluci usussenjeho. Má mestičká: Báč, Bájú, Báčmonostru, Pandúr, Sabadku.

Bodrogská Stolica plná je močarín, má tjež welkí nedostatok w drewe, ale welikú hojnosť rib. W nej sú mestá: Nowé Sadi, Sombor; a mestičká: Sutač, Senta, Palant, Beče.

Ktorje ale Stolice od Uhorskej oddelené, t Sedmohradskej zemi pripojené sú?

K Sedmohradskej zemi pripojené sú nasledujúce Stolice. Prvá je:

a) Zarandská, z ktorej wätšsja časťka spojená je s Aradskou Stolicou; mensšja ale jej časťka t Sedmohradskej zemi prináleži. Tuná ležja mestičká: Balmad a Brod.

b) Krásňjanská Stolica je malá, počewáč iba dwe mile je dlhá, a pou mile šširoká. Má wrchi, a úrodná biwa na obilja a wino. Jej obiwateľowja radi každjeho cudzinca wiďja w okolí swojom, a jej hostinššti prijat a učit hladja. Má mestečká Stolica táto: Somlow, Krásnu, Naďsalu.

c) Sredňja Solnočká Stolica dlhá je šštiri mile, a dwe mile šširoká. Celá je wrchami obrubená, a predca žjadnich štál a kámeňou nemá, ale aňi bohatje a hodné úrodi polňje nemáwa. Dwe jej mestečká sú: Silaš, Cassnad.

d) Otolja Kőwar dlhwuo je ššest míl, a šštiri mile šširokuo. Má wrchi a mnoho lesou, a bujnú zem wiďawajúcu hodnje úrodi, storje ale k wižiweňú a potrebám jeho obiwateľou ňopostačujú. W tomto kraji počitujú sa mestečká: Berkes, a Kapňit.

Slawonia a Horwátška rozďelená je na tri Stolice. Najobzľáštnejššje w Slawonii mesta sú: Požega, slobodnuo kráľowššuo mesto, w ňom biwajú znameňitje trhi na dobitok; má konzistor Žáhrebššú a jednu katoličku šštolu. Muršia, čjež slobodnuo mesto, leži podľa rjeki Dráwi.

W Horwátskej, ktorej veľká časťka kráľovstvom Illirským je spojená, pamäti jedni je Záhreb, hlavňje toho Kráľowstwa mesto; w ňom biwa Ván Horwátski a jedon katolicki biskup, a má Akademiú a Arcigimnázium.

Dalmátsko leží pri Adriatickom mori, a je veľmi uľessená krajna: bo w nej slivowé, figowé stromi, wine tri a mirti takmer žiwé rastú. Ona kráľowi pou miliona zlatich ročite daňe dáwa; má znameňitú pewnosť Zára rečenu, s prístawom morškim, zbrojnicou, a jednim biskupom.

Welsokňježatstwo Sedmehradstuo, ktoruo je rozdelenuo na sečem Uhorskich Stolic, w nich je hlavňje mesto Kolossvár; — na zem Sifulou, ktorá päč Stolic a jedno slobodnuo mesto Maroš - Wássarhel w sebe obsahuje; na zem Sastú, ktorá záleži z jedenást Stolic. Jej hlavňje mesto je Beckmannstadt, s jednou pewnosťou a 13,000 obiwateľmi.

Čo patri k Rakúsko - Polškim zemám?

K Rakúsko - Polškim zemám patri Galicia alebo Šalič, ktorá krajna ňjeddi pripojena bola k Polštjemu, potom Uhorskému kráľow-

stwu, terajšsjeho ale času ju cisár Katúst drži. Deli sa ona na wíchodnú a západnú Galiciu. Wíchodnja Galicia, ktorej najzadnejšsja časťka sa menuje Bufowina, má mesto Lwow (Lemberg), s 24,000 obiwateľmi, zo školou Uniwersitickou, a mnohimi fabrikami. W západnej Galicii pamäti hodno mesto je Wielicka, majúco welmi behatje solné baňe, ktorje dáwajú ročite asi 500,000 centou soli.

O zemách Katústo - Talianskich oznámime na swojom mjeste.

Nemecká.

Čo nám wedječ treba o Nemeckej?

Nemecká zem lezi w prosrjedku Europi, a je takmer wúokol s ostatnimi krajinami ohradená; iba na pounočnej a poludňajszej strane nachádza sa dačo wodi, tam totižto wíchodnje a pounočnje more, a tuná Adriaticko more. Ona je sice jedna z najwätšsich Europskich krajín, ale ako dom na mnohe izbi, tak je aj Nemecká na mnohé menšsje Státi rozdělená, a nad každim z nich jedno zwláštino kúnježa panuje. Nje wždy obiwateľja zeme Nemeckej w jednote a poso-

ji spolu naziwali; teraz ale oňi medzi sebou sú sjednoteni a tuho wedno držja, a to je dobre! — K zadržaniu a zachowanu pokoja, oňi roku 1815. zawäzof lebo smlúwu medzi sebou utvorili.

Storje má hlavnejšie rjeki Nemecká?

Nemecká má šest hlavnejšich rjek, to jest: Dunaj, ktorí w Čjernom lese swoj počjatoč berje, a Daleko won až do čjerneho mora wpadá. Po ňom tuná tečú rjeki Majna, Majna, Wezer, Labe a Odera.

Či sú w Nemeckej aj hori?

Ano sú, obzlasťte hori Alpi, Čjerni les, a Turingiči les.

Ako je sporjadaná táto zem?

Nemecká zem má hojnosť wseljateľho zbožja w obili, owoci stromowom, rozličnom dobitku, diwočine, rybách, wiňe, drewe, soli: pri tom baňe na zlato, srjebro, meď, železo, cin, olovo, zč; i tjež rozličné zdrawé vodi a kúpele. Nemeslá a kunssti, fabriki (rukodjelne) a kúpectwo tuná welmi kwitnú, a strani literňjeho umeňja a učenosti, Nemci nad inich prednosť majú. Wisokje školi, storje sa w Nemeckej nachádzajú, znamenitejšje sú: Jes-

nanská, Štítingská, Lipská, Tubingská, Berlinská, Halská, Wjedenšská.

Učo je Německá rozdělená?

Německá bola pred časť na 10 okoli rozdělená, teraz sa ale deli:

a) na zeme cisára Rakúškeho, o ktorých sme už hovorili.

b) na zeme kráľa Pruského, o ktorých tiež na svojom mieste zmienku urobíme.

c) na zeme kráľa Dánskeho, ktoré sú: kniežatstvo Holzácko, a kniežatstvo Sasko-Lawenburgsko.

d) na zeme Hollandského kráľa, to jest: na Welfokniežatstvo Lurenburgsko, ktorú tiež k sväzku Německému patrí.

Ktoré sú ostatnje zeme Německej ríše?

Ostatnje zeme Německej ríše sú obzvlášte: Kráľovstvo Baworsko, jehož hlavňje města sú: Mníchowo, a Augspurf. Kráľovstvo Wirtembergsko s hlavňim mestom Štutgardom. Welfokniežatstvo Bádensko, kde mesto Karlsruh. Welfokniežatstvo Hesencko, kde Darmstadt. Kurfirštstvo Hesencko, kde Hesenfasel.

Čjež - kráľovstvo Hannoverán.

sto, kde mesto Hannover. Kráľovstvo Sasko, w ňomž peknje mesta: Drazďani, Lipsko, Misseň a Bernhüt. Kňježatstvo Sasko, záležajúco z kňježatstva Sasko-Waimárstjeho, kde hlavňje mesto Waimár; z kňježatstva Sasko-Gotickjeho, kde Gota. Welkofňježatstvo Mellenburgsko, má hlavňje mesto Strelie.

Pruská.

S ktorimi krajnami Pruská hraniči?

Pruská hraniči s Ruskou, Polskou, Rakúskou, Nemeckou, Hollandskom a Helweciou.

Ako sa ona rozdeľuje?

Pruská rozdeľuje sa: 1) na vlastne tak rečená Pruská spolu zo zemami Polskimi; a 2) na zeme Prusko-Nemeckje.

Ktorje krajni patria ku vlastnej Pruskej spolu zo zemami Polskimi?

K tým provinciám patria: Pruská wíchodňja, w ktorej hlavňje mesto Kénigsberg. Pruská západňja, kde Dancig, s jednou pevnosťou a s 44,000 obiwateľmi. Pruská poludňajšja, kde mesto Poznán, ležjaco pri rjeke Warće.

K zemám Prusko-Nemeckim, ktorje prináležajú? K týmto zemám patria provincie w Neme-

deji ležjace, a tje su nasledujace: 1) Pomerskanska, ktereho hlavnje a kupaus mesto je Stetin. 2) Brandenbursko, w nemz lezi hlavnje celého Prusského královstwu mesto Berlin, zo 130,000 obiwatelmi. 3) Sljezsko Pruskuo s Lužicjami, kde mesto Wrašislawa. 4) Pruskuo Saska, w kterem lezja mesta: Mağdeburt, Erfurt, Torgawa, Išlebia, a Witemberk. 5) Westfalsko, w kterem mesto Minster. 6) Prowincie Julichowskje, Klemensskje, a Bergenskje, w nichz mesto Koliu (Köln) pri rjele Rajne lezi, s 43,000 obiwatelmi. 7) Dolnja prowincia Pruskoe - Rajnska, kde mesto Achen, majucö zdrawje teplice a wela fabrik.

Ktorje su hlavnje rjeki toho královstwu?
Wijla, Pregel, Memel, Odera, Labe a Rajna.

So znamenáš ešce o Pruskej?

Pruská wnfoncom zjadnich wrchou nemá, ale má wela pustatin; pjesku, lesou, močarín a bahništických mjest. A predca jej zem welmi je úrodná najme na obilja, konope, lan, prosa, chmel. Hojna je aj na wšseljakí dobitok, a žiwotú zwer. Počet obiwatelou winášja na 10,300,000, a su medzi nimi

najwjac Němci, ale aj Slawjaňi s Poljakmi, Francúzi a Šiďja. Okrem katolíkou, Ewanjelíkou a Neformatou, majú tuhá slobodu náboženstwa Mennoniti, Husiti i Šiďja. Literňje umeňja w Prúskej welmi prekwitá. Forma panowáňi je Monarchická, a na oboje pohlawja sa wstahujúca. Králowská familia podľa zákona wždy k reformátskemu náboženstwu priznáwat sa musi.

Talianská.

S jakimi mjěsti táto krajna hraniči?

Talianská hraniči na pounoc zo zemou Francúzskou a Německou, s Šelweciou a horámi Alpami; na poludňajšiu a západňu stranu s morom Stredoziemnim.

Ktorje sú hlawňje rjeki Talianskej?

Rjeka Pó, a rjeka Tiber, ktorá podľa Rimu teče. Medzi jazerami ale, ktorich Talianská wela má, najwätššje sú pri horách Alpidich, a pri hraničách Šelwetáňšich. To tak nazwanuo Welno Jezero (Lago Maggiore) pamäti hodnuo je pre swoju Borronejšku síhoť, ktorá má krásne a uslechlilje zahradi.

Z čoho zálež: a jako sa deli Talianská?

Talianská z jedného Polostrowa, aj kjež z

ostrowou záleží. Ten Polooostrow sa rozdeľuje na hornú, strednú a dolnú Talianskú. Z tých ale ostrowou sú najväčšie dva, Sicília a Sardinia.

K hornej Talianskej ktorje krajni patria?

A hornej Talianskej patri:

1. Kráľovstvo Sardínsko. Táto krajna je veľmi vysokými vrchami, ces ktorje počestni s nebezpečenstwom svojho života cestujú, od Helvecie a Francúzskej oddelená. Tuná sa hore do oblakov spina najvyšši w celej Europe vrch, Montblanc to jest bjeli vrch, ktori ustawičnim ladom a sňahom prikriti biwa, a predca na jeho päte to najutešenejšje údolja spočiwa. Jináčež pounočnja toho kráľowstwa strana Sawojen rečená, je ostrá a nepřijemná, pluá diwidy zwerou a chudobnjeho ludu. A preto mnohi z týchto ľudí, najme tak nazwani Sawojardowja, po cudzom swete, obzľášte po mestách Nemeckej a Francúzskej zeme sa túlajú, a wimetáňim kochou, čistením čižjem a sšjat, noseňim wodi a inšich prác wikonáwaním chleba si zarábajú; keď si pár zlatých zgazduwali, nawráta sa zase do svojej otcíwi, kúpja si tam dáku chalúplu a gazdujú.

na svoju vlastnú ruku. Daktori z nich u-
 ťazovaním ľaví, medveďa, opic, a predá-
 wánim sira, flobás a inšich weci sa žiwja.
 — Polutuwáňu hodni ľudja sú tuná tak na-
 zwaní Kretiči, ľudja sštaredého pohladu,
 s welsou hlawou, s nabehnútim hrdlom,
 zmrtwelimi rukami i nohami, celsom na du-
 chu slabí, leňiwí, pažrawí a nečistotní. —

Najznameňitejšje toho králowstwa me-
 stá sú: Turin, krásnuo a hlawňje mesto pri
 rjeze Pó ležjaco zo 64,000 obiwateľmi. W
 ňom biwa okrem kráľa aj Arcibiskup, a má
 rozličnje školi. Genua, welsuo kupačuo a
 nádhernuo mesto, majúco krásne kostoli, klá-
 sstori, i mnohje paláce. Dwa toho mesta wr-
 chi sú mostom spojené.

Ku králowstwu Sardinskemu patri tjež
 sihoť Sardinia, jejž hlawňje mesto menu-
 je sa Cagliari, prístawom morštim a pe-
 wnosťou opatrenuo; w ňom bituje Arcibiskup.

2. Králowstwo Lombardsko -
 Benátskuo, poddanuo je králowi a cisáro-
 wi nášsmu Fraňowi - Jozefowi I. Obiwateľja
 tejto čjastki pounočnej Čalianstej sú medzi
 wšsetkimi Čalianmi najusilowňejši, a zapo-
 djewajú sa obzľáštće obrábáňim hodbábu.

Tich zem robi im ale prácu snadnú: skoro wšade muožu 2 razi ročite žać, a celi ten kraj podobá sa rozkossnej záhrade plnej owo-
cnych stromou, pekného obilja, prosa, raisu
ic. — Tuná leži welkuo mesto Medulán
alebo Miláno, ktoruo s hodbabnim, zla-
tim, srjebornim aj slennim rjadom a to-
warom welkuo kupectwo prewodzuje. Ale
esšte pamätnejšje mesto sú Benátki: ono
je na Adriatickom mori na 136 stohách le-
bo ostrowoch wibudowanuo. K najobzlášnej-
šsim toho mesta budowiskám prináleži mra-
morowi most Ponte Rialto, jehož budowaňja
stálo 250,000 dukátou; kostel a palác. Sw.
Mareka aj pre krásna wäža tohože ména na
rinka postawená. Za predoslich časou boli
Benátki slawno a mocnuo mesto, pred kto-
rim sa cisárovja a králowja trjasli; ale —
časť sa meňja!

W hornej Talianskej ležja esšte malje
kňježatstvá Parmá, Modena a Lucca.

Ktorje krajni patria k Srednej Talianskej?
K Srednej Talianskej patri:

1. Welkofňježatstwo Cassánsto,
ktoruo má prednejšje mesta: Florenciu, Pi-
su, Livorno a Sienu.

K tomu kňežatstvu prináleži tjež osirow Elba, na ktori Napoleon bou do wihnanstwa dani.

2. Dědičnost Petrowa alebo Cirkewňje Pánstwo; tak sa wolá welká častka Srednej Talianskej, ktorá rimskjemu Papežowi je peddaná. Papež totižto je pán a hlawa katolickej cirkwe a jej duchowenstwa, a biwa od najprednejšich knazou kardinalou z ich prostrjedku na celi čas swojho žiwobitja wiwolent, ktorí tak dlho w papežskom paláci zamuruwani biť musejú, pokjal sa wo wolbe nowjeho papeža neschodnili. — To pánstwo je uťessená a úrodná krajka. Jeho najobzľáštnejšie mesta sú:

Mim, welmi welkno, krásno a welmi staruo mesto, ktoruo už 754 roku pred křistom zarazenuo bolo, a za wela sto rokov nad welkou častkou sweta panowalo. Ono má wisse 100 palácou; 300 najwjac peknych kostelou, a asi 200 kláštorou. W ňom sa nachádza najwäčši w celom swete chrám sw. Petra, to jest 436 šúchou; ten chrám stáw 60 millionou alebo 726,000,000 zlatich sřebra, záleži z wäčšej okrúhlej wäži, a je na najwiššom konci zlatim křížom ozdobení. —

S chrámom tímto spojení je welmi nádhermí palác Wátikan rečeni, w kterom Papež biwa, a kterí obsahuje w sebe 11,200 izbou, 200 schodou, 22 dworou.

Nje Daleko od Kimu nachádzajú sa močarini a bahňistje mjesta, kterje sa na 6 mil rozprestjerajú, a swojim prijetnim okolim cestujúcich k sebe wábä; ale kdo ich zná, ten sa pri nich dlho ňebawi, ale preč uteká: bo pari tidto močarin a bahňist smrti priňjest muožu. Okrem Kimu sú tuná znamenitejšje mesta:

Loretto, leži podla mora, a je najznamenitejšje pútäje mjesto katolickej cirkwe w Talianskej, w ňom je chrám Nazaréta aj prediwni obraz panni Márie. Ankona, leži podla Adriatického mora s 20,000 obiwateľmi. Sinigaglia, krásne budowanuo mesto s 12,000 obiwateľmi.

W Cirkewňom pánstwe leži tjež republika San Marino, najmensšja w celom swete.

Čo prináleži k Dolnej Talianskej?

K Dolnej Talianskej prináleži jej poludňajššja častka, která obsahuje w sebe dwoje králowstvá, a sice:

1. Kráľowstvo Neapolitánsťuo, jenž je Stredozemňim a Adriaticim morem otočenuo. Táto krajna je nad mjeru teplá a častému zemetraseňiu poddaná. Hlawňje jej mesta sú: Neapol, w ktorom biwa kráľ s 400,000 obiwateľmi; Kapua; Benewent; Salerno; Manfredonia; Taranto; Reggio.

2. Kráľowstvo Siciliánsťo, ktoruo záleži z najwätššjeho ostrowa medzi ostrowami Stredozemňjeho mora a Taliansťej. Krajna táto je welmi wrchowatá a skalnatá, ale wššade teplá a welmi úrodná. Má s Neapolitánsťim kráľowstwom jedného kráľa, kráľa obojej Sicilie, ktorí ju kroz jedného námestňika kráľowšťjeho spravowať dáwa. Najhlawňejššje toho ostrowa mesta sú: Palermo, w ňom biwa kráľowšťi námestňik; a Messina, welkuo a peknuo mesto, z ktorjeho najlepššj džel hroznim zemetraseňim roku 1783. bou-stazeni, ale už je zase wibudowani.

Či sú čjež w kráľowstwe obojej Sicillie daktorje hori zmlášťnej památi hodné? Ano sú; točičťo hora Wezúw blizko Neapola, a hora Etna w Sicilii; w jejichťto wňúternostách hori strassni oheň, a w isti čas

centowje ohňiwé kusi a kámeňe, popol, wo-
du do powetrja wihadzujú, a to najhroznej-
šje spustossenja spucobujú. Preto tje to ho-
ri sú zázrak a diwadlo wšsetkjemu swetu,
nad ktorichžto wiđenim každy sa Ťesi.

Čo je ešte poznačenja hodnuto o Talianskej?
Talianska je učená krajna, zo swojim mjer-
nim powetrim a swojim tafmer wždy nebom
jasnim. Ona má rozličnich držitelou a pá-
nou, medzi ktorimi najobzľáštnejšji sú: Pa-
pež; král Lombardsko - Benátski; král Sar-
dinski; král obojej Sicilie; Welkofňeža Co-
stánskuo lebo Florencskuo; kňeža Parmen-
skuo; kňeža Modenskuo. Obtižni biwa lu-
da w tejto peknej zemi páčiwí wjetor. Si-
roffo rečeni, ktorí wšsetki mladje zrašlini a
bilini spáli, a pred ktorim dwere aj oblaki
ľudja pilno zatwárajú; on sa ale najwjac
w poludňajšich krajnách zjawuje. Nachádza
sa tjež, bohuzjal? w tejto peknej zemi aj we-
la zahalačou a daremnikou, zbojnikou a žo-
brákom; ale nechibá tuná ani na hlúpich,
neumelich a pOWERČiwich ľudách. Počet obi-
watelou Talianskej winássa na 20 millionou.

Španielská a Portugalská.

Keď bi sme sa ces Stredozemňje more k zá-

padu plawili, tedi bi sme potom z Talian-
skej prissli do Španielskej, ktorá s Portugal-
skou welki Poloostraw puosobi. Obe tjeta
krajni sú jedna druhej podobnje jak strani
powahi zeme, powetrja a plošin, tak aj stra-
ni obiwateľou. Zem je tuná práwe tak úro-
dná a powetrja tak mjerno, ako w Talian-
skej; obe krajni widávajú wšsetko wzácnuo
poludňajssich krajin owocja i wibornuo wi-
no. Obiwateľstwo zaňeprazdňuje sa s obrá-
bänim hodbábu, najwjac ale owjec chowá-
nim. Pre' mnohje hornatje kraje rácej sa
tuná ludja wozja a jazdja na osloch a mež-
kách, ako na koňoch. — Čo sa ale wňüter-
nosti zeme tifa, tje sú bohaté na kowi, ale
či Španielčañja či Portugalčañja nerađi
sa zapodjewajú s baňictwom a kowou dobi-
wänim: preto aňi poklodou swojej zeme u-
žiť nemuožu, a kde sa baňe nachádzaju, te-
di tje od Nemcoun obrábäne biwajú. I na
slanich studnicách tuná nechibuje; leš lud
rácej sšediwú, z morskej wodi a slanich bi-
lin wiziskanu sol užiwá. — Wzdeláwaňja
rolí a záhrad od leňiwich obiwateľou welmi
zaňedbáwanuo biwa; aj funšti a remeslá sú
wo zlom položení; fabrik a rukodjelňou je

málo. W Sewille wo Španielskej náchádza sa najwätššja w celom swete fabrika na tabak. — Ale ňje len leŕiwí, leš aj ňeumeli a predca welmi pišni sú obiwatelja Španielskej a Portugalskej. Cibula a cesnak aj pečeŕje kaštani sú im milé jedla.

Pówerčiwá úcta Božja je wo Španielskej a Portugalskej práwe doma, kňazou, mňichou a klášttorou tak mnoho sa tuná náchádza, že sotwá ich wčítať možno. Obe krajni w týchto posledňich časach hroznuo súžeŕnja kroz domácu wojnu ofúsiť museli.

Hlawňja rjeka Španielskej je Ebro; najwiššje wrchi sú Pirenejské na hraničách Šrancúzskich; hlawňje mesto je Madrid. Najwätššje mesto w krajne je Sewilla, a najznameŕitejššje kupačuo mesto Kadix, obe w poludňajszej Španielskej ležja. — Šjadno ale pútňje mjesto pre obraz panni Márie, ňje je tak šsiroko Daleko rozhlášenuo a hejno nawšštiwuanuo, ako St. Jago di Compostella, jenž je hlawňje mesto krajni Galicie wo Španielskej. W čas welkich sláwnosti sa tuná welkuo množštwja ludu aj do 300,000 pútňikou síde.

Hlawňja rjeka Portugalskej je sem za

Španielskej čelúca Teja nazwaná; kde ona do mora wpadá, tam leži hlavňje mesto Elizabon, ktoruo w roce 1755. kroz hroznuo zemetraseňja sfere celuo podwrátenuo a skazenuo bolo, teraz ale je krajssje wibudowanuo.

Ostrowi Belearstje na Stredozemňom mori patrja tjež k Španielskej.

Francúzška.

Do ktorej krajni wedú cestl ces hori Pirenejsté?

Ces Pirenejsté hori wedú mnohje najwjac obtižné, a často iba pre pessi lud možnje cesti do Francúzskej.

Ukno je položenja Francúzskej?

Wo Francúzskej inakssje to wizerá, ako wo Španielskej: bo už samá zem má inakssú sporjadanost. Tuná sice ňebíwa tak teplo, ako wo Španielskej, predca ale táto krajna má esste dost mjerno powetrja a spudsobnú zem, k plodeňú a widáwaňú oliwi, mandlou, citronou, pomarančou, smokwou lebo figou. Tjež úrodná je táto zem na bujnú pšeniцу, pekni lan, konope atd. — Najme ale znamenitje sú Francúzske wina, a jedácich káštanou sú tuná celje lesi a háje plné. Ku-

pectwo a fabrika na hodbáb, wlnu, bawlnu, sklo, zrkadlá, hodini sú wo welkom kwete.

Na jakom stupni wydelanosti stoji Francúz, a jakého je prirodzenja?

Aj wo wydelanosti stoji Francúz Saleto wišše ako Španielčan. On je weseli rád spjewa a tancuje, je priwetliwi a wladni ku každemu aj k cudzincom, ňedy i hñed swoj národ za najprednejšši pokladať a držať je hotowi. Leš keď on od ňjeho podšstihani biwa a rozhñewa sa, tedi je prudki a ukrutni. Aždaj ešte mnohjemu z nás budú tje smutné wojanskje roki w čerstwej pamäti, kde mnohi aj w nassej Uhorškej wlasti Francúzou do hospodi prijat a žiwit museli. W wela horšše ale džalo sa w samej Francúzškej: bo jej lud roku 1792. swojho wlastňjeho dobrého krála, králownu a wela sto zo swojich rodákou usmrtili. A ňje je ešte tomu wela rofou, ako zase krála swojho boli z krajni wihnali, a ňjejedna kwapka ludškej krwi pri tom tječť musela. A to urobili aj teraz, swojho krála Ludwila Šilipa z trónu šhodili, a Francúzsku za republiku alebo slobodnú obec wihlásili.

Alto náboženstwu o panuje wo Francúzskéj
 Katolicko náboženstwo je wo Francúzskéj pa-
 nujuco; ale ewanjelicko s reformátskim ná-
 boženstwom má s timto swoje slobodi a prá-
 wa. Prwi majú w Argentoráte swoju kon-
 zistor a školu; posledni w Montabañe. Aj
 židom je tuná sloboda náboženstwa udelená.

Či je welmi ludnatá Francúzská krajna?

Weru skoro žjadna krajna nje je tak ludna-
 tá a tak bohata na welkje mesta, ako Fran-
 cuzská: lebo takmer wšade a na každom mje-
 ste má ona dobrú úrodnú zem, stora mno-
 ho luđi wižiwič muože.

Kolko hlawnějšich rjek w nej sa počita?

Hlawněje rjeki Francúzskéj sú od západu k
 wíchodnej strane: Garonna, Loira, Seina,
 Rona a Rajna.

Ktorje mesta podla tichto rjek ležja?

Podla tichto rjek ležja tje najpamätnejšje
 mesta: Bordo pri rjeke Garonně; Orliens
 pri Loire; Lion pri Rone; Strasburg pri
 Rajně.

Hlawněje mesto je Paris ležjaco pri
 rjeke Seine, storo je welmi pamätnoo me-
 sto. Len si pomislime, kolko ludu tutá bi-
 wał mysi, keď wisse 400 mäsjarou a 31,000

šowcou a čižmárou swoju žiwnosť w něm nasslo! — To mesto má tri mile w okolkú, 1094 ulic, 47 rinfou, 20 mostou, 7 kráľow-
ských palácou a mnohé inšje pamätnosti. Na jednom welkom placi stojí welmi wisoki, z wibojowaných djel uljati stlp, a na něm welká stojacá podobizna cisára Napoleona, ktorí wždy ešte w srdcách wšsetkich Francúzou žije. K póludňajsšej strane od mesta Parisu nachádzajú sa staré kámeňolomi (katakombi), ktoré mnoho podzemných djer a prjehodist w sebe majú, a plné sú kosti ľudských.

Najobzľassnejšje morisko mesto je Marseila, ktoruo pri Stredozemňom mori leží, w jehožto blízkosti to najwibornějssje drahuo owocja sa rodi a odsjal ten najlepši drewní olej rečeni Prowanski pochádza. W tom meste mnoho korálou wihotowenuo biwa, a žije w něm wela bohatých kupcou. Pred mestem Marseilou ležia na mori 2 skalnatje ostrowi, na nichž karangtánski ústaw je sporjadani. Tuna to jest: musejú sa wšsetki cudzje lođe zastawowat a tak dlho stát, pokjal sa nepřekáže, že žjadou z ich ludu nákaziwou chorobou nje je zachwátení. Ak loď z takej prichádza krajni, kde mor, úplawica

lebo cholera panuje, tedi aj wštetki listi a towar, ktorí zo sebau priwjezla, musejú biť ofádenje alebo spalené. —

Helvecia.

Aká medzi Francúzskom, Nemeckou a Tali, anskou leží krajna?

Medzi Francúzskou, Nemeckou a Talianskou leží malá hornatá krajna Helvecia, ktorá je republika alebo slabodná obec, na mnohje kantoni lebo okolja rozdelená.

Akje wrchi sa po tejto krajne rozťahujú a akje medzi nimi dolini sa widajú?

Zo wštetkich strán rozťahujú sa wisokje wrchi Alpi po krajne; medzi snahewimi a ladowimi wrchami ležja tje najúrodnejšje dolini, utessené pastwiská pre krásni Helwetánšti debitok; ale z hora nebezpečenstwom obywatelom hrozja strassné Lawini. Ba dakedi rácajú sa celje wrchi dolu, zasipawajú dedini w dolinách, a zatwárajú rjetam cestu.

Ktorí je z najwisššich wrchou Helvecie, a čo sa o nom wirráwa?

Jedon z najwisššich wrchou Helvecie je wrch sw Bernarda, iba pre pessí lud súci; leš nejedon z nich zabľudi na nom, keď je cesta

sňahom zapadnutá a wjetor búrliwí mu sňach do twári mece. A preto f welikej to pochwale slúži, že si tuná prjateľski mňisi klášttor wíbudowali, w ktorom oňi zablúďilich a zmrznutich pöcestnich prjateľski prijímajú a bezplatne opatrujú. W mráčnom a mlhavom počasse wísjelajú sa schwáľne aj ľudja a kočuzňici po wrchu, abi ňesťasnych wíhľadali, a pri tom zwoňjewa sa wždy klášttorštim zwoonom, abi peblúďilim ľudom znal dani bou.

Kolko rjek a jazerou nachodi sa w Helweckí? Helweckia má tri rjeki, to jest: Rajnu, Rónu, a Innu. Medzi ale mnohimi jej jazerami, najwätššje sú: Genštkuo a Wodenštkuo lebo Bodensštkuo.

Ako sa tá krajna najpríhodňejšše rozdelit' muože?

Celá Helweckia sa najlepššje rozdelit' muože na pounočnú, wíchodnú a západnú stranu.

A pounočnej strane čo prináleži?

A pounočnej strane prináleži kanton Apen- cel; kanton Sw. Gallenski, Turganski, Šaf- hansenski, Cürišski, Argauski, Kanton Cug, Básel a Solothurn. W tejto pounočnej Helweckie strane, wjac rownej ako hornastej,

nachádzajú sa ebylássnějssje městá: Šafhausen, mesto ležjaco podla rjeki Rájni s 9,000 obiwateľmi. Cürch, krásne stawanuo mesto s wifokou školou a bibličkou spoločnosťou; má dobre rukodjelne na hodbau a bawlnu. Šabsburg, je stari zámok w kantoně Argawskom, z ktorjeho Rudolf Šabsburgski posscu. Šáfel, stoji pri rjefe Rájne a je hlavne a najwätssje mesto w Helwecii, leš na wätssom Šjele zle budowanuo; má wifokú školu a spoločnosť bibličkú, ktorá pismo sw. po welmi lacnej ceňe predáwa.

Ktorje kantoni k wíchodnej strane sa počítujú? K wíchodnej strane zeme Šelwetánskej pátrja kantoni: Šwic, Glaris, Grábunterland, Unterwalden, Uri, Tessino. W tejto welice hornastej krajne sú zwlássnějssje městá: Šwic, w usslechtilom a úrodnom kraji postawenuo mesto. Šhur, leži w kantoně Grábunterlandskom, a je mesto najstarodáwnejssje postawenuo od Nímanou. Altorf stoji w kantoně Uriskom, a je pamäti hodnuo mesto pre smeljeho Wilima Tella, ktori na mjestě terajszej w tom meste postawenej wäzi, položiu na hlavu sina swojho jablko krašiu ho z kusse wístrelenim ššipom na 100 krofou.

A západnej strane akje kantoni prináležajú? Prináležja nasledujúce kantoni: Lucernski, Bernski, Graiburgski, Walliski, Gensski, Wadiski, aj kanton Nauenburg. Mestá tu ná značnejšie sú: Lucern, w nomž posol papežski svoj bit má. Bern, w kantonie Bernskom ležjaco mesto s 12,000 obiwateľmi. Genf stojí podla jazera Gensskjeho, má jednu reformátsku školu, Akademiu, učení spoločnosť, chová w sebe kjež wela zlatníkou a hodinárkou; a wuokol je pevnými winicjami wisađenou; jeho obiwateľja počitujú sa na 24,000.

Čo ešte znamenáš o tejto krajne?

Powetrja tejto krajni Helwetánskej je studeno a čistuo; jej hori bohatje sú na rozličnje woňawje a zdravé zelini, a preto aj dobitel najme krawáci a owci má tučni a krásni a tak aj mléka, masla i sira w hojnosti, s čímž Helwetánja welmi kupčja. Počet obiwateľstwa winássa na 1,650,000 dušsi, ktorížto sú pewní, usilowni, zmužili a weseli ľudja, howorja německim, a po daktorich mjestách aj francúzskim a talianstim jazikom, a wznáwajú z časťi katolicuo, z časťi reformátsku náboženstwo.

Belgia.

Medzi Francúzskou, Nemeckou a pounočním morom leži jedna krajina, ktorá ešte pred málo rokmi pod jedným kráľom sjednotená bola; ale obiwateľowja poludňajsšej strani, od mrcha luďi podhuckani, zbürili sa proti debrotiwjemu kráľowi, wjedli bój s pozostalim jemu wernim ludstwom, a konečne k tomu wec priwjedli, že druhjeho Pána dostali. Táto poludňajšša časťka menuje sa teraz kráľowstwo Belgicko. Wätsšja strana jeho obiwateľow priznáwa sa ku katolíckemu náboženstwu. Od Francúzskej sem dnufá rozťahuje sa welki les a hori tak nazwané Ardwenšje, podla ktorich ležja spanilé úrodonosné role a polja. Teraz ale bohužjal sú mnohje z týchto peknych krajow náramne spustossené; aj po mestách práce a obchodi, remeslá a umeňi takmer spja, a to nádhernuo bohatuo kupecko mesto Antwerpen wonfoncom w zrúcaňini je obrátenuo. Samuo hlavňje a terajšje sidelňje mesto Brüssel muselo z toho wšsetkjeho, čo wojna a zbúra zo sebou wodi, pocítiť, že sa až doteraz podwihnút a rozkwitnúť nemohlo. Takje hla smutnje následki za sebou tjahňje zbürenja! —

Nižozemská alebo Hollandia.

Ako sa pomenúja od Belgickej strana menuje?
 Pomenúja od Belgickej strana má meno
 Kráľovstvo Nižozemsko alebo Hollandia.

Aká je povaha a prirodzenosť tej krajiny?
 Hollandia z veľkých rovín, plných močarín
 a bahňísk záleží, preto aj powietrja má vlh-
 kú, mlhavú a neždruú, a ani na obil-
 ja bohatá byť nemôže; aj w dreve ako
 tiež w pitnej vode nedostatok trpi. Ale má
 krásni dobytok, ktorí o wela je wätssi a le-
 pssi, ba i tučnejšie mléko dáwa, leš po iných
 krajinách. Hollandski sir a maslo je wúbee
 známo a rozpredáwa sa aj po cudzích ze-
 mách. Najme chováňa oviec je tuná wel-
 kú, ktorichžto wlna englickej sa podobá. Tej
 obiwateľja sú pracowiti, warowčiwí a čisto-
 ti milowní ľudja, homorja pokazenu neme-
 dou rečou, woznawajú na wätssom Sjele re-
 formátsto náboženstwo, a welmi sa s kupec-
 twom zapodjwajú.

Storá je hlawnja rjeka tejto krajiny?

Hlawnja rjeka w Hollandii leče Najna,
 ktorá sa tuná na mnohje ramená alebo fo-
 náre deli; jeden z nich spája sa s rjekou
 Mäs a wpadá potom do mora pounočného.

Atje mesta sa w Hollandii nachádzajú ?

Hlavněje toho kráľovstva mesto je Amsterdam, jedno z najwätšsich kupedich mestou w Europe. Ono pre svoj bahňisti grunt je dubowimi a jelšowimi kolámi podchytenno a wela kanálmi opatrenno, tak že z 90. ostrowou záleži, ktorje s 290 mostámi spojenje sú. Odějalto idú lođe do wšsetkich čjastof sweta, a donáššajú im koreňja, káwu, cufor, kawlno, slaně ribi, drahje kámeňe atď. Ale toto welkno z wjacej ako 200,000 obiwateľou záležajúco mesto dobrej pitnej wodi nemá; a preto ju musejú z Daleka asi tri hodini cesti sem dowážať, a w zime často okow wodi s trima grossmi wiplácať. Krásnoo mesto je tjež:

Šág, leži w utěssenom kraji, w ňom bituje král, a chowá w sebe 40,000. obiwateľou.

Englická.

Atko sa Englická deli ?

Delí sa 1.) na dwoje welkje kráľowstwá, to jest na Englicko, a na Štociu, ktorje dafedi boli osobitnje a rozšjelne kráľowstwá, ale roku 1707. sjednotené sú; a po 2.) na ostrow Irski, ktori tjež Englickej vláde je poddani.

Či sa Ťeli Englická eŤte aj na inŤje zvolá-
Ťne čjastki?

Ano, Englická sa Ťeli na dve čjastki, to jeŤt:
na Englickú wlaŤtne tak rečenú, ktorá zo 40
ŤŤirou lebo GróŤŤwou záleži; a na kúježat-
Ťwo WalliŤŤo, ktoruo na západnej tejto kra-
ni Ťraňe leži.

Kolko krajin obsahuje w Ťebe Englická wla-
Ťtne tak nazwaná?

Englická wlaŤtne tak wolaná obsahuje w Ťe-
be osem Prowinciou lebo krajin, ktorje Ťú
tjeto: 1.) *Essex*, kde pri rjeke Temse leži
hlawňje celého králowŤwa meŤto Londin,
s jedním milliomom obiwateľou. Ono je tri
hodini dlhuo, a pou druhej hodini ŤŤirokuo,
a prwuo kupeckuo meŤto na Ťwete. Má wel-
mi krásne a náŤladnje budowiská, akich w
naŤŤej wlaŤti tak laħko Ťeuwidime. Tje naj-
znameňitejŤŤje budowiská Ťú koŤtoli, medzi
Ťtorimi najwätŤŤi w Ewanjelickom Ťwete je
koŤtol Ťw. Pawla, majúci Ťurmu križa, Ťto-
ri od roku 1675 až do 1710. náŤladom pou
pjata milliona toľjarou budowaní bou. W
OpatŤtwe Westminster Ťú hrobi Englickich
králow. 2.) *SuŤer*, kde meŤto CiceŤter. 3.)
WestŤer, w ktorom Ťú priŤtawnje meŤtá

Portsmút. a Plimát. 4.) Kernwall. 5.) Wi-
chodňajššja Englická. 6.) Kent. 7.) Mercia.
8.) Northumbria, ktorá je rozdelená na šes-
ťoro Gróssťwou.

Čo wješ o kňežatstwe Wallistom?

Kňežatstwo Wallisto wo trich stranách je
m. r. om obkličenuo, má zdrawuo powetrja, a
je krajna úrodná a hornastá, najme k pecu-
nočnej strane, kde tje najwiššše wrchi En-
glickej zeme sa nachádzajú. Delí sa ale ono
na poludňajššje a pounočné Wallisto, z kto-
rich každi zo 6 Gróssťwou záleži. Šlawňje
ich mesto je Pembrok, jehožto prístawadlo
tak je welkue, že aj 1000 loďi w ňom stáť
muože.

Čo je poznačnja hodnuo o Škocii?

Škocia je krajna wrchowatá, a chowá obi-
watelou pewnich k zime a ku práci zwišnu-
tich, ktorí howorja jazikom Gallickim lebo
Eršickim. Tito žjadnich nohawic, ani dlhich
fabátou na sebe ňemajú a ňenosja, ale je-
den diwni oblek užívajú. Swójich mrtwich
na dassách s jednim taňjerom na psách po-
loženim, na ktorom je zem a sol, pohrobu-
jú. Náboženstwo w Škocii je Presbiterián-
sko, ktoruo zewňútorne ceremonie, ako aj

ľnázi oĎew, altáre a ergani w kostoloch ba aj zwoni zawrhuje, a Boha pobožnim žiwetom wriwať láže.

Celá Štacia na 33 Širow lebo Grófstwou sa Ťeli, a má hlawňje mesto Edinburg, jehožto obiwateľja sa na 103,000 počitujú.

Ku Štocii prináležja ljež ostrowi Hebridštje na západňej, a ostrowi Orkadičé a Setlandštje na pounočnej strane ležjace, ktorichžto obiwateľja sa kupčeňim a chowáňim dobitka žiwja.

Wipráwaj už bačo o Irstej?

Irská má wela rozkossnich lút a dolin, ale aj wela newždelanich krajou, bahňistich mjest a jazerou; wrchou wela sa w nej nenachádza. Zem má úrodnú a widáwa dost obilja a kemu pre dobitok; predca ale tuná sa wjaczej zapodjewajú ľudja s chowáňim dobitka, ako zrábáňim zemi. Mestá sú welmi ludnatje, ale welki neporjadok w nich panuje, a množstwo žobrákou sa po ulicjach túla. — Predca ale Irčáňja sú weseli, spokejni a zdrawi ľudja; iba s englickou wládou a swojou wrchnostou niidá neboli spokejni. — Hlawňje a spolu kupeckuo mesto Irstej je

Dublin, kde nádherných paláců a chate-
ních chalup, ako aj bohatých a chudobných,
epických ľudí dost biwa.

Ktoré sú najväčšie rieky v Anglickej?

V Anglickej je rieka Temza; vo Škócií rie-
ka Taj; a v Irskej rieka Šannon.

Ktoré ale zeme ešte patria k Anglickému
kráľovstvu?

V Európe kráľovstvo Hanoveránske v Ne-
meckej; mesto a pevnosť Gibraltar vo Špa-
nielskej; a ďalej ostrovy v Dánii. V Ázii:
ostrovy kúpeckej spoločnosti Indiánskej, okrem
tých ostrovov Ceilon, a časť z ostrova Su-
matri. V Afrike: časť Senegambie, roz-
ličné miesta v Gvinei, ostrov sv. Heleni.
V Amerike, časť z Gwiani, ostrov Jama-
ika, Bahama alebo ostrovy Lukáiské, aj Be-
remudské a Sommerké. V Austrálii, ostro-
vy takmer nesčíslné, najmä ale východná
polovica z Novej Holandie.

Akí je stav a položená kráľovstva Angli-
ckého?

Powetrja v ňom je mjerne, wjac wlhkwo
ako suchwuo. Panujúco náboženstwo w En-
glickej a w Irskej je Episkopalstwo, jemu
predstaweni je král s dwuma Primasmi a

25 - ma biskupmi. Toto náboženstvo w ohla-
 ě s wojho učeňja podobnuo je Ewanjelické-
 mu, zachowáwa ono ale aj daktorje obradi
 (ceremonie) kátolické. W Štocii, ako sme už
 o tom pripomenuli, panuje náboženstvo
 Presbiteriánskuo. Okrem týchto cirkwi, aj
 inšje wiznaňja a wjeri mujú mjesto w En-
 gličkej, a wóbec Dissenter sa wolajú. Kuľo-
 ťjelne na wšseljaki towar, ako čjež literňje
 umeňja sú tuná wo welkom swete, ačpráwe
 Engličaňja tak wela kňížjeť ňespisujú a ňe-
 widáwajú na swetlo, ako Němci. Kupectwo
 ňje je w celom swete tak welkuo, ako En-
 gličkuo, ktoruo oňi wedú a rozšširujú kroz
 loěe, wozi parowje a železné cesti, najwe
 ale strze kupectú spoločnosť, ktorá o wela je
 bohatsšja, ako sám král.

Dánia.

Ktorje sú hranice a medze Dánskej zeme?
 Hranice a medze zeme Dánskej sú na wi-
 chod, more wíchodňje a Německá; na polu-
 dňajššú stranu, Německá; na západnú, mo-
 re Pounočňje; a na pounoc, moršši chobot
 lodáňšši (Kattegat), a more pounočňje.

Ako sa deli táto krajna?

Krajna Dánska Ťeli sa na kňježatstvo Šel-

časťo, Sasko - Lawenburgskuo; Šleswigskuo: na poloostrowe Dilland; ostrowe Sünen; na wätsšú aj na menššú užinu morškú alebo Belt; tamtá prvá leži medzi Selandom a Sünen, a menuje sa Store Belt; táto ale leži medzi Sünen a poloostrowom Dilland a wolá sa Lille Belt; podobne na užinu morškú rečenú Sund, ktorá je medzi Selandom a zemou Šwedskou.

Ktorje sú hlavňje tejto krajini města?

Hlawňje tejto krajini města sú: Kodaň (Kopenhág), ktoruo leži na ostrowe Selande, s bídlistom kráľa a biskupa Ewanjeličeho; má Akademiu, školu wojanskú, ránhojičskú a školu pre hluchonemich. Jeho obiwatelja, ktorich je w počtu 95,000. najwjac kupčja. Ono je krásne buduwanuo, má šširoké, rowné ulice a wela peknych domou a palácou. Roku 1795. oheň plameňom swojim zhubnim pokaziu šštwrtú toho mesta časťku, ale už je celá zase wibuduwaná. Spojenuo je to mesto jednim mostom s ostrowom Amal, na ktorom Kodaňčanja majú krásne zahradi, wisadenje wšseljakimi zraslinami. Po ňom sú zwlásstnejšje města: Albórk, Odensé, Wiburf, Šleswig a Belsinger.

Ktorje ostrowi t Dánll přislúchajú?

Desát otolo nej ležjacich menšich ostrowow, to jest: Lolland, Falster, Langeland, Møen, Bornholm, Arrøe, Als, Femarn, Amager, Sams. K nim ljež přináležja ostrowi Söröerškie a ostrow Islandia.

Ostrowi Söröerškie, ktorich je w počtu 25, a medzi ktorimi iba 17 je obidleno, ležja na pounočnom mori. Ich obiwatelja sa chowánim dobitka, ako aj stárou a rib lapánim žiwja.

Islandia z najwätšich w Europe ostrowow, leži nědaleko od Ameriki, je welmi hornati a skalnati, majúci mnohé oheň wíhadzujúce hory, medzi nimiž najznámšja je Helka. Jeho obiwatelja sú wšsecci Ewanjelići. Najdlhšši den tuná trwá osem ráz 24 hodin, a najdlhššja noc ljež tak dlho.

Won z Europei ktorje krajni držja Dánčanja? W Azii držja mesto Strangebar. W Africe, mnohje mašta wo Swižei; w Americe dastorje kolonie lebo osadi w Grönlandii, ostrow sw. Tomássa, križa a Jána.

Čo je ešte památi hodnwo o Dánškej? Dánška má wlkwo, studenwo a búrliwwo powetrja, a bohata je na dobitok, najme na

woli, krawi, koňe a owce; tjež na obilja, dohán, kámenuo-uhlja, mramor aj ribi. Ale w drewe a soli má neduostatok. Obiwatelja, ktorichžto sa počítuje na 1,000,000. ho worja swojou vlastňou rečou, ktorou Gothicki, Strizski a Německi jazik diwnim spuo sobom je pomjessani, a pridržajú sa na wätšsom Djele Ewanjelického náboženstwa, ktoruo sedmorja biskupi aj inšje duchowenstwo rjada a zprawujú. Ale aj ostatnje kresťan skje sekty majú tuná slobodu náboženstwa, tak že slobodne a bez wšsetkej prekážki swoje náboženstwo wiznáwať, a wedla něho Bohu slúžiť muožu. Liternje umeňja tuná, ako aj kupectwo, ktoruo spoločnosť kupecká Aziatická w mesće Kodaňe bidljaca wedje, krásne prekwitajú.

Šwecia a Norwegia.

S akimi mjesti té krajni hraňičja?

Šwecia a Norwegia, krajni pod jednim kráslom spolu spojené, hraňičja na wýchod s Ruskou, Europejskou a s Botnickim chobotom; na póludňja s morom wýchodňim; na západ s morom pounočňim.

Či majú tjeťo krajni hori?

Ano tjeťo krajni na pounočnej straňe majú Čiepňica.

hori; na poludňajšiej ale straňe rowini a bahňistá. Najwätššje hori sú tak rečené fö-
lenškie alebo fölfelškie, ktorje ustawičnim sňa-
hom a ladom prikrite biwajú.

Ktorje rjeki tma tečú?

Hlawňje rjeki wo Šwecii sú: Torna, Sa-
sunda a Gethelha. W Norwegii: Glumen
a Dramen.

Či sú w týchto krajinách aj jazera?

Wela jazerou sa tma nachádza, medzi sto-
rini najwätššje sú dve, a sice: 1.) jazero
Méletsko wo Šwecii vlastňe tak rečenej;
2.) jazero Wennerško w západňej Gothii.

Ako sa rozdeľuje Šwecia?

Šwecia sa rozdeľuje: na Gothiu alebo krá-
ľowstwo Gethicko; na Šweciu vlastňe tak
rečenú; na Nordlandiu a Laponiu Šwedškú.

Ktorje sú hlawňje mesta wo Šwecii?

Štokholm, hlawňje a kráľowstwo sidelňje
mesto, z čjastki na ostrowoch, z čjastki na po-
loostrowoch postawenuo, ktorje mestami sú
spolu spojené, má asi 90,000 obiwalelou,
Akademiu literňjeho umeňja a kunnstou, i
čež znamenité rukodjelňe lebo fabriki na sú-
lno, hodbáu, wlnu aj bawlno a inššje weci.

Npsala, staruo mesto, w ňom biwa

Arcibiskup Ewanjeličŕi, má Uniu erŕitickú ŕŕolu, a obraz toho chirečného ŕpitačela prirodŕi Linnéa, ŕtori zŕjadŕiu w tomže meŕte záhradu botanickú.

Čo wješ o krajne Laponii?

Laponŕká je krajna nepřijemná a nežurodná, w ŕtorej uŕŕawični Den wleŕe, a w zime uŕŕawičná noc panuje. Má wrchi, ŕtorich ŕŕpice až hen ŕ oblaŕom ŕa widwihujú a ŕú uŕŕawičním ŕňahom prikŕité. Jej obiwateľja ŕú hlúpi a ŕproŕti ľudja, ŕtori ŕa ŕwojimi dromedáŕmi, polowáňim zwerou a lapáňim rib žiwja. Muoŕi z nich ŕú eŕŕte nomadi alebo túlawi, a pridŕžajú ŕa pohansŕŕjeho náboženŕŕwa. Oni ŕú malej poŕŕawŕi, ŕwári meŕŕej učačenej od ŕáleho dimu, ŕtorimi ich chudobné chalupi naplnené biwajú.

Uko je Norwegia rozčdelená?

Norwegia rozčdelená je na ŕŕeŕtoro biŕkupŕŕwá, ŕtorje ŕú: Kriŕŕiania, Kriŕŕiansand, Bergen, Drenthaim, Nortlandia a Sinmarken.

ŕlawňje meŕto Norwegie je: Bergen, ležjaco pri mori, a je najwáŕŕŕje a najzwláŕŕňejŕŕje ŕupečuo meŕto w Norwegii. Má lačinsŕkú ŕŕolu a jedného biŕkupa. Jeho obi-

wačelstwo kupci s ribami, drevom, maslnim towarom a kožjami.

Či obywatelja ničto dwuch spojenich krajn aj won z Europi držja daše kraje?

Držja; a sice w západnej Indii ostrow sw. Bartolomeja, aj tež ostrow Špicberk, jehož daktori zemopisci lebo geografi k Europe, a něstori k Amerike počitujú; w něm biwa w lete ustawični den, a w zime ustawična noc.

Ko je speredaná Šwecia a Norwegia? Powetrja na pounočnej strane je najstudenšše, na poludňajššej ale mjernejšše. Leto biwa w nich krátke ale najhorúcejšše, a zima dlhá a najstudenšša. Urodné a hojné sú na Siwu zwer a ribi, na drevno, želežo, meď, olovo, mramor, sírku, kámenno uhľja. Obywatelja wóbec sa počitujú na 3,300,000. a pochádzajú z národu Gothicko-Nemckého; wo Šwecii po Šwedski, a w Norwegii po Norwegski hovorja; sú telom i duchom silní, pri tom aj wľúdni a ňje sprosti. Náboženstwo wiznávajú Ewanjelicuo, ktoruo Arcibiskup Upsalski a 16-ti biskupowja spravujú.

Ruska.

Či je Ruska welkno Cisárstwo?

Ruska je welkno Cisárstwo, bo po celej wi-

chodnej čjastke Europi, od ladowého mora až k Čjernemu mori, rozprestjera svoje ramená.

Ktorje sú najprednejšie rjeki a jazerá w Rusli?

Najprednejšie rjeki w Rusli sú na pounočnej strane Dwina, dnuká w Ruskej Dúna a Wolga, na posudňajšej strane Dněper a Don. Welke ale jazerá sú na pounoci: Ladoga a Onega.

Čo na pounočnej strane Ruska ladowuo more puosobi, a akuo miesto tam leži?

Ladowuo more na pounočnej strane Ruska puosobi weliki chobot to jest bjelo more do zeme sa wjhewajúco. Čuná leži pri wpadániu rjeki Dwini do mora, kupeckuo mesto Archangel, odkjal wela loži k lapánu welribi, morštjeho psa lebo čeláča a morštjeho medweča wibeháwa. Aj tuná žijú ešte mnohi Lapončanjia zo svojimi chitrimi dromedármi, ako čjež tímto podobni bjedni lud Samojedi nazwani. Oni z wätsšej čjastki sú ešte Pohanja. —

Keď bi sme odtjalto ces krajnu Finšku cestowali, kde bi sme potom prinst mohli?

Keď bi sme od Samojedou ces Finšku, kraj-

nu na močarini, jazera a na borové lesi bohatú, cestovali, tedi bi sme prinsť mohli až hen k Sussému chobotu, kde nowuo si delnje mesto Petrohrad leži. Tuná boli z počatku predoslljeho storočja iba hlboké močarini, a teraz welkuo, pefnuo mesto stoji na tom mjestě postawenuo. Ono dostalo swoje méno od Petra Welkneho, ktorí ho ben založiu. To bou ruski cár a múdra hlawa, ktorí sám welkú čjastku Europi pressjen, a w Hollandii sa aj lednárstwu wiučiu, a čo užitočného on wídeu alebo o tom počuw w cudziine, to wo svojich zemách uwjedou. Nad to bou on kješ wilazosláwni hrđina, ktorí swoje cisárstwo welmi rozssiriu. Jeho obraz na kóni postaweni stoji w obrowskej welkosti na ozornej skale w prostredku mesta.

K dobročinnim ústawom prináležja tuná Mličnje pece; to sú ohňiwé mjesta, múrom obložené a druetom rjedkim pokryté, kde sa 20 aj wjac luđi zohrjať muože. Mesto Petrohrad possituje wela zlatého a srjeborného towaru, krásne hodini, porcellán, remen a to aj juchtowí a súkno. Tuná ako aj w Liwonii a kurlandskej žije mnoho Nemcou. Wíchodnje more je tuná welmi búrli-

wno a nebezpečno, tak že často aj lode sa lámú a do mora potápajú; a preto po mestách morských powstaťi spolkú obrane a ratowaňu nešťastných. Ľudia to jest sa wiselajú, ktorí po brehu okolo jazdja a každuo nešťastja oznámiť musjú; potom sem pospjechajú pomocníci a ochraňowja, medzi nimi aj marinári to jest taki ľudja, ktorí wo wode sa zamoriť a pod wodou chodiť umejú, a robja čo muožú. —

Dnuhá w krajne akuo mesto leži?

Dnuhá w krajne leži staruo hlawnje mesto Moskwa, ktoruo takmer 5 mil w okolkú má. Roku 1812 belo toto mesto pri prichode Napoleona s wojstom od samich Rusow zapálenuo, a skoro celfom wihorelo; a tím boli prinútení Francúzi preč odjahnúť; teraz je krajšje wibudowanuo. Moskwa je znamenituo kupeduo mesto; wšseljakeho druhu kožssini a drahje prámi, čaj, rebarbara, mossus atd. sem z Azie prichodi, a odějalto sa do ostatnej Europi dostawa. W tomto meste nachádza sa najwätši na swete zwon, 21 ssúchou wisoki a 4800 centou wážjaci, ktorí cisarowna Ruská Anna Iwanowna r. 1733 zo zlata, srjebra a medi ljal dala.

Ali ľudia w poludňajszej Rusii bývajú?

W poludňajszej Rusii, na obúch stranách rieki Donu, veľkje sčepi sa rozťahujú, na ktorých bývajú Kozáci, sú to sami konni wojaci, ktorí na koňoch jazďewajú, a mimo običajnej zbroje ešte aj dlhje piki (Kópie) majú. Ich koňe sú malé, ale veľmi chitré. W čas pokoja žiwja sa najwjac z polowaňja, z lapaňja rib, z chowaňú dobitka a zrabáňi zemi; oňi spolu bývajú w Sedinách a od richtárou, ktorých oňi golowa, to jest hlawa obce, menujú, spravowani bývajú.

Na welkom poloostrowe, ktorí Azowstuo a Čjerno more Deli, bwa tjež tatárski túlawi lud, jejíchžto domáco zwjera je ława, a ktorí sa z wätšsa k Machomedánskemu náboženstwu priznawajú.

Odesa je znamenituo łupečuo mesto, ležjaco pri čjernom mori,

Ala tjež krajna pod Ruskou wládou stojí? Pod Ruskou wladou a panowaňim stojí tjež Polška, ktorá má zem na wätšsom djele rownú a úrodnú, ale na mnohich mjestách sa po nej nachádzajú aj bahňiska a močarini. Mnohje lesi ju zaujmajú, w ktorých włci, medweđi aj diwje wčeli swoju hospodu

majú. Polštíje woli a koňe sú znameňité. Hlawňja rjeka je Wisla, podla ktorej hlawňje mesto Waršawa leži. — Poláci sú na wätšsom djele katolici. A wela tuná aj židow prebiwa.

Za nassich časow smutnuo diwadlo kraja na Polstá predstawuwal: celé kraje, mestá a dedini boli w nej spustossené, úrodné zeme a polja ležali nepooráné a neposjate. To sú smutnje následki zbúri: lebo Poláci nedyceli Ruskému cárowi wjacej poslušni biť a jeho wojakow preč zahnali. Tito ale prišli silnejši nazpät, wibojowali Waršawu a trestali buričow. Welkwo množstwja Polákw usšlo do cudzych krajin, najme do Štancúzskej, abi trestani neboli.

Medzi Polstou a Sljezskom leži staruo slobodnuo mesto Krafow.

Ktorje ale krajni w Azii patrja Ruskému Cisárstwu?

K Ruskému cisárstwu w Azii prináležja: Siberia; Nowá Zemla; Kamčatka; k poludňajsšej ale straňe Kazan, Astrachan a Kaukazia.

Turecká.

Uká krajna k poludňajsšej straňe od Uhorstej leži?
K poludňajsšej straňe od Uhorstej leži Ču-

recká zem, plná wisokich wrchou, úrodnich dolin a utessenich rowin. Njeka Dunaj teče od pounoci sem do krajini, a deli sa tuná na mnohje ramená a tak wpadá do mora Čjerneho.

Howor dačo o prijemnosti tejto krajini?

Plodini Čureckej zeme sú znamenité a boli bi esse znamenitejšje, kebi Turci učinliwejssi boli: bo powetrja je práwe tuná takmer tak tichuo a tepluo, ako w Talianskej. Čurecká má hojnosť wsseljakého zbožja w obili, raisu, maku, w brestwiňách, citronách, figách, mandlách aj w inšom owoci: pri tom mnoho bawlui a hodvábu. Aj debitok má krásni a tučni. Ale na ruksjelnach a fabrikách jej welmi chibuje, a tje daktorje fabriki, ktoré ona má, sú od Šidou zarazené, kupectwo w Čureckej skoro wšsetko je w rukách krestanou Europskich, ktorí sa tuná Frankowja wolajú.

Ktoruo je hlawnje mesto w Čureckej?

Hlawnje mesto Čureckej je Carhrad (Constantinopolis), welmi staruo mesto, ktoruo w utessenom položení medzi dwuma morami leži. Za cisára Senona Basliffa welki a a hrozni cheň zmohou sa w tomto meste,

od ktorjeho ohňa wätšša jeho žasťka wihorela, a medzi inššimi wecmi sto a dwadcať tisíc dobrich knížet na stazu a niwoč prišlo. W tej knihowne Homerowe kniži Ilias a Odissea shoreli, ktorje zlatimi literámi na jednej koži welmi pekne a subčilne pisanje boli. — Mesto Carhrad bolo roku 1453. po nar. Kr. od Turkou wibojowanuo, a od tej dobi ono Ľurečim Sultánom za bidliško slúži. A najpamätňajššim jeho budowiskám prináleži Seraila, kde Sultán biwa; to je nje azdaj dáki chatni palác, ale celuo mesto: lebo má w okolku jednu milu, a obsahuje w sebe rozličnje pribitki, kúpele, kostoly, záhradi, letníki, bobkowje a cipresowé lesi. Celkom je múrom obohnanuo, jehož hlavni wchod neobičajná welká brána puosobi.

Čo sa ale tíka samjeho mesta Carhradu, teda ono záleži zo zwlášštnej mjessañini nádhernich palácou i bjednich chalup, nečistich, úzkich ulic a rozkossnich ringou, wábnych w doššokou a studnic, a utessenich stromou. Ľudja rozličnjeho spuosobu, Europčañja, Aziati, Afrikáni, Kresťañja, Šidja a Ľurci sem tam sa premáwajú. Koťuzňici alebo psi nemájuci žjadnich pánou wššade po uli-

čáh a dworoch sa túlajú: tito sa držia od
 Turkou za nečistje zwjeratá, a predca tuná
 ich dobre chowajú a kýmja. Hrdličjet wela
 okolo poletuje, a sú tak krotkje a dúwerné,
 že ludom na plecja aj hlawi sedajú. Euro-
 pčanjá nesmejú inde iba w predmestí bývať,
 ktoruo mjesto Turci potupáo swinskim kuar-
 tiroim menujú.

Storje ešte krajní držia Turci w Europe?
 Okrem Rumelskej (Romania), w ktorej me-
 sto Carhrad stojí, počítujú sa tieto krajní:
 Bosnia, kde Baňaluka; dačo z Horwáts-
 kej a Dalmáckej zemi; Walašská, kde
 Bukarest. Moldawa, w ktorej mestá Jassi,
 Chozim. Bulharia, kde mesto Wiđi. Ser-
 bia či Srbsko s hlawním mestom Beie-
 hradom je rozdeleuno na istje kraje, ktorim
 predstaweni je náčelnik. Každí ale kraj de-
 lí sa na 3—6 okresou (strozou), ktorje spra-
 wuje kapitan s pomocníkum. Obec w okre-
 su rjadi kmet alebo richtár a dwaja pomo-
 cníci. Každí Srb je wojak, majúc okolo se-
 bá koženi pás a za nim 2 pišttole a hand-
 žar to jest dlhí ostrí nůž; okrem toho má
 pušku s dlhou rúrou, ktorá nesje na 500
 700 krokou.

Storje ale krajni držja Turci w Azii?

K cisárstwu Tureckjemu w Azii patri: Nalolia, w ktorej leži mesto Efezus. Siria, kde Damasskuš. Palestina, kde mesto Jeruzalem. Arabia, w ktorej leži Mekka, Medina. Turkomania, kde mesto Erzerum. Diarbek, w nomž je mesto Bagdad, za starich časou Babilon wolauo.

Nécka.

Europstuo Turečo sa dafedi rozlahowalo až k Stredozemnjemu mori; teraz ale puosobí táto poludňajšija časťka vlastnuo králowstuo Nécko, nad ktorim mladuo nemečuo kňežza z Domu Baworskjeho je za krála postawenuo. Néci to jest, ktorí za starich časou tuoto zemou wládli, boli od Turkou premoženi a opanowani. Naposledok ukrutného Tureckého panowaňja boli síti a usilowali sa ho čím skorej strjast, a po wítaznom za jeden rok trwajúcom boji podarilo sa im, že sa z pazúrou Tureckich wimohli, a slobodnim národom stali. —

Ich krajua je rozkossná, ale kroz neslajša wojni welmi ešte spustossená. Ako na suchej zemi, tak aj na ostrowoch stredozem-

ňjeho mora rodi sa wela dohánu, bawlni, aj wiberného wina. Welkje aj malé suché hrozna sa odčjalto k nám z wätšsa dostawa-ju. Čuná sa eššće nachádza menowito na poloostrowe Morea mnoho túlawich owčáfen, ktorí od poli nahi, iba jednou owčou fežu alebo krátkim, bawlnowim kabátom a čerwenou čjapkou priodeťi, w noci po wýchách a jastínách biwajú, a ces den zo swojim stádom sem a tam sa tulajú.

Moworeci sú smeli, zmužili, ale na wätšsom djele hlúpi, ňeumeli a pówerčiwí luďja. Swojich mrtwich tak ako u nás ňepohrobujú: ale ich w odkritich truhlách, kwjetim ozdobeuich, ku hrobu donášajú.

Mesto Athéni je na hlavňje a sídelnuo králowštuo mesto powissenuo. Korint leži na jednej užijte pri 2 morách, a bolo dafedi znamenituo kupačuo mesto.

Náboženstwo ličou je rědo - katolicko. Oni menujú swojich knázeu Popmi; najwišší ale medzi ňimi wolajú sa Patriarchowja.

Azia.

Prečo Azia isťu prednosť nad isšje čjapťi sweta zaslubuje?

Azia storá po Amerike je najwätššja čjapťa

sweta, najme preto nad iné prednosť zaslauhuje, že kolíska ľudského pokolenia: bo w nej záhrada božia Eden ležala, kde Adam a Ewa medzi najrozkošnejšími ovocnými stromami obcwali. W nej tiež wšetki náboženstvá powstali: lebo tu ná žiu Mojžiš, Kristus, Mahomed; tu ná aj prvé obeť ľudia konali na oltároch pohaných bohov. A tak Azia mnohje w historii welmi pamätne mjesta a kraje w sebe obsahuje.

Ako sa Azia rozdeľuje?

Jej hlawňje krajni a ríše sú nasledujúce:

1. **Ruská Aziatická**, w ktorej patria krajni: Siberia; Nowá Semla; Kamčatka; k poludňajšjej ale Azie: Kazan, Astrachan a Kaukazia.

2. **Turecká Aziatická**, w ktorej prí náleži: Natolia, w nej leži mesto Efezus. Siria, kde je Damassus. Palästina, kde mesto Jeruzalem. Arabia, w ktorej ležia mesté Mecca a Medina. Turkomania, kde mesto Erzerum. Diarbel, kde sa nachádza mesto Bagdad za starodáwna Babilon menuwanio.

3. **Persko Cisárstwo**, jehožto najzáslávnejšie provincie sú: Iran, Aderbidssan, Sirwan, Ghilan, Masanderan, Irak-Adssemi, Kussistan, Sarsistan a Laristan.

4. India wíchodňja, ktorá w sebe zawjera celi ten kus zeme z tejto aj z druhej strani rjeki Ganges.

5. Tatárška, ktorá je trojaká, to jest Ruská lebo Siberia, Slobodná a Chinšká.

6. China, ktorá je nad mjeru weliká a najludnatejšja zem a cisárstwo na celom swete, majúc bez poplatnich krajin gedenkrat sto 50 tisíc millionou obiwateleu, podľa inich 200 i ces 300 millionou.

Akej podobí a twarnošti sú obiwatelja týchto krajin?

Turci, Persšanja, Mongoli a Chinčanja majú dost pekne obličaje a dost dobre wizeraju. Hindosťani lebo Indiaňi sú černožltej farbi a mršťeho pohladu. Tatári a Chinčanja a Hindosťani wlasti z bradi s škorěnom si witrhujú.

W čom záleži supectwo týchto národou?

Po dakterich krajinách Tatárskej kupčja zo wšseljakimi kožussinami, zo železom, rebarbarou, mossusom. Po inšich krajinách s hodobom, bawlou, kobercami, škoricou, musslatowimi oredymi, musslatowim kwetom, alwosom, mirhou, gášrom, marnou, káwou, čajom, apetečárškim towarom, drobnim zlatom, žiwim srjebrom, diamantom, porcelánom.

Ktorje sú ostrowi w Azii?

Oňi sú ñesčíslné. Najpredňajšši ostrow dla svojej veľkosti, je Terra Australis, ktori je Indiánskim a tichim morom obšliveni. Medzi inšimi ostrowami najpamätňajššie sú: Borneo, Celebes, Sumatra, Jawa, Ceilon na Indiánskom mori: Niphon, Nowá, Swinea, Formosa, Lukonia, Mindanao na tichom, a Cyprus na stredoziemnom mori.

Či sa aj pamätnje hori w tejto sweta čiaske nachádzajú?

Najznámeňitejššie hori sú: Ararat pri kasspičkom mori, Oreb a Sinai w Arabii, Libanon w Palästine, Imaus w Tatárstej, Kaukazus medzi čjernim a kasspičkim morom, a herca Taurus, ktorá sa od wíchodu až k západu ces celú Azii rozprestjera.

Ktorje sú rjekl?

Najznačnejššie sú Tigris a Eufkrat medzi Arabiou a Perskou; Irťiš a Obi w Siberii; Ganges a Indus w Hindostanii; Bramapootra a Irrawaddi w krajne Tibet, a kiantu a Hoan-ho w Čhine.

Na pounočnej strane od Čhini rozlaha je sa veľmi veľki a zázračni múr, ktori je na 200 ñemeckich mil dlhi, desať sjaň wístepnich.

soki a hrubi osem sťah, a ktorí proči časťim w pádóm Mongolou lebo Tatárou wibudowani bou, a až po dneško esšie tafmer w celosťi tewá, wjímúe malú jeho čjastku, která kroz zemetraseňja zrúcaná, ale bez pochibi už aj táto sprawená je.

Afrika.

Čo o tejto krajně je wóbee poznačeňja hობmo?

Afrika je najteplejššja čjastka sweta a celá tafmer morem obkličená. Jej obiwateľja taf nazwani Murini, surowi národ, sú na wátššom djele čjerneje farbi. Zem tuná, wjímúe daktorje pješočnaté puštašini, welmi je úrodná, najme na otilja, šromowuo owocja, káwu, rais, cukor, wino, bawlno, figi aj rozličnue koreňja.

Wšje sú jej najpamátňjššje rješi?

Najme Nil, ktorí ročitim swojim rozwodňeňim Egipt úrodní robi; po ňom je Senegal a Niger.

Wto sa deli Afrika?

Na rozličnje krajni a prowincie, ktoré sú: Barbária, jejž čjastki sú Sez, Marokko, Alžir, Tunis, Tripolis a Barkan; Biledulger-

rib; Pússé Zára; Kigricia; Gwinea; Egypt; Nubia; Abissinia; Aber; Ajan; Mono Gmugi; Monomotapa; Kongo; Kaseria; Sangwebar; a ostrowi Afríkanskje.

Menuj daktorje z tých ostrowou Afríkanskich? Na mori Atlantickem nachádzajú sa ostrowi Kanárske, totižto Kanaria, Tenerifa, Madéra; aj tiež ostrowi tak rečené Kapo Verde. Na Etiopskom alebo Muriňskom mori to jest pod Gwineou, leži ostrow sw. Temássa, Matússa, sw. Heleni, a ostrow Madagasskar. Na mori ale Indickom, ostrowi Massarenické.

Atže pamätnosti sa w Africe nachádzajú? W Egypće. pri meste Kairo stoja Piramidi, ktorje sú nad mjeru veľkje rukou ľudskou z hrozne veľkich kámenich kusou wibudované, štiruhlastje, na vrchu končité lebo špicaté budowiska, tak že sa im žiadna wäza w Europe prirownat nemnože. A preto sú wšestkim po Egypće cestujúcim ľuďom, a njeto cudzinca prihodjaceho, abi ich widjet žjadosť nemáu. Duuká w nich sú veľmi malje komuerki, že sa uhádnut nedá, k čomu bi to slúžit mohlo; azdaj boli pomníki a hrobi starich Egypťskich kráľou. W Egypće nachádzajú sa tiež Obeliski, sú to veľ-

Kje spicaté stlpi, ktorje t ozdobe pri branach chrámou a palácou stáli, a sú običajne od vrchu až do spodku wšeljakimi obrázkami pomaluwané: a to bolo písmo starich Egypťanou, (obrazowuo písmo, hieroglyfi), kim literi winájdéné boli. — Čjež nachádzajú sa tuná w podzemných hrobowich sklepách (Nastakombách) mrtvé telá ľudské, ba aj zvjerače, balzamováňim lebo napúšťáňim woňawimi olejmi, masťmi a foreňim ces tri tisíc alebo aj wjac rokou od hnilobi a poruseňja zachowané (Mumie).

Amerika.

Čo wješ wóbec o Amerike?

Amerika inakšje Západňja India nazwaná, je najwätššja častka sweta, biwši winájdéná (objáwená) od Krisstofa Kolumbusa, Amerika Wespucia aj inich.

Ktorje sa nachádzajú rjeki w Amerike?

Slawňje jej rjeki sú: rjeka sw. Lawrencia, w Kanade, Missisipi, wo Floride; La Plata, w krajne Paragwai; a rjeka Amazonská.

Wto sa Amerika deli?

Delí sa na pounočnú a poludňajšú Ameriku.

Či wela krajín má pounočňja Amerika?

Pounočňja Amerika sŕest wätŕŕich krajín obŕahuje, to jeŕt Nowú Šiŕpánii; Nowuo Meriko; Floridu; Kanadu; Luzianu; a republiku trináŕt obci.

Kolko ale krajín poludňajŕŕja Amerika má? Sedem wätŕŕich krajín má, ktorje ŕú: Terra Firma, Peru a Chili, Turkomania, Terra Magelonŕá, Paragwai, Brazilia a Amazonia.

Čo wjeŕ o obiwateloč poludňajŕŕej Ameriki? Obiwatelja tejtó krajni ŕú uraŕtli, ŕilni a námedenastei farbi; ale w krajne Paragwai i ŕalej ŕú doŕt pekni luŕŕja; oni ŕebe wlaŕi zbradi witrhujú, choďja z wätŕŕej čjaŕti na hi a rozličnimi farbami ŕa okraŕŕuju.

Wkje weci ŕa w tičto teraz podotknutich krajnách nachádzajú?

W pounočnej Amerike ŕje len raŕtje to najkrajŕŕje obilja, ale úrodná je aj na rais, dohan, cukor, káwn, hodbáb, bawlno, rozličnuo ŕtwostnuo ŕtromowuo owocja a koreňja. Poludňajŕŕja Amerika widáwa zlato, ŕezebro, perli, ŕŕmaragd, ametiŕt, ebenowuo drewo, brezulku, balzam, kože atď.

Red št pripomenituro aj perli, bodvedz ml št oñt robené bivaju, št rastú?

Perli ñebivaju robené, ale rastú w istich mussljach a morštom hlemiždi, tak w mori ako aj w rozličnich rjelach, a museju tedi zo dna vodi wiñessené biš. Tá materica, z ktorej perli formované bivaju, z počjattu je wlhlost alebo zašt, ktori z tela hlemižda witeká, a pomali štwardne. Ti ľudja ktori perli dobiwaju a preto svoj žiwuot odwañit museju, običajne ubohi otrdci, zapchaju št šjerki w nose a ussi s bawlnou, herú olejom napúšštanú hubu do úšt, a daju sa potom sešjac pod jednim zwonom, na powraze do hlbočini morškej wpuštít, abi ten na dñe ležjací perlowi hlemižd rozlupowali. A tuná št lahko mišječ muožeme, jak mnohich luđi to ñebezpečno dobiwañja a loweñja peral, mohlo už o žiwuot pripravít. —

Atje ale mená maju ostrowi Amerikánske? Ostrowi Amerikánske sú wätššje aj menššje. Wätššje ostrowi wóbec Antilské sa wolaju, a je šich štword, a štšice: Šisspaniola, Jamaika, Kuba, a Porto-Rikko. Menššje ale ostrowi sú: Lukajské pod Floridou, karibické, kanadické, Beremudské a Azorské ostrowi.

Či sú w Amerike aj hory?

Amerika ačpráve sa i hýed za hornastú krajinu nedeži, predca ale wisokje wrchi má. W poludňajškej Amerike widwihuje sa wrch tak nazwaní Kordillera de los Andes, aj tjež nad mjeru wisoki na swete wrch Cimborasso. W pounečnej ale Amerike sú wrchi tak rečené Alleganičké alebo Apalachičké.

Akwo náboženstwo panuje w Amerike?

Mnohi medzi obiwatelmi tejto krajni sú esšte aj po dnes modloslužbe oddani. Ale aj wjera křesťanská tuná swoje mjesto má: Katiclika, w krajnách katolicich mocnosti; ewanjelická ale a reformátska, w krajnách Engličich a spojenich obci.

Australia.

Ktorá krajna sa Australia menuje, a čo o nej wjeme?

Tal sa menuje pjata čjastka sweta. Ona sa tjež wolá poludňajšša India, alebo Polinezia, to jest: Mnohoostrowja. O týchto nesčislnych ostrowoch wela esšte newjeme: bo iba od 200 rokov je ludom známa táto čjastka sweta, a do wnútra mnohich welkich ostrowou sa žjadon Europčan esšte dostať nemo-

hou. Australia sice leží w horúcom páse, ale vrchi a morssuo powetrja zmjerňujú aj tuná horúčosť. O plodinách tejto krajni ešte primálo wjeme. Tu sa nachádzajú rozličnje pamätné zveri, krásni stáci, wela rib, korit-
 načej a hlemiždou, tjež perli a korále. Najduležitejšje zrašlini Australie sú chle-
 bewi strom a rozličnjeho spôsobu palmi. Okrem toho, jesto tuná wšseljako woňawuo koreňja, bawlina, lan, cukor, wšseljako dra-
 huo owocja, rozličné palmi, jedáce korene atď.

Ali sú obywatelja týchto ostrowou strani far-
 bi, podobi a spôsobu života?

Obywatelja týchto ostrowou w ohlađe farbi, podobi a spôsobu života sú medzi sebou rozďjelni; mensšja ich častka pole obrábä, wätššja ale častka žiwá je z polowaňja a lapaňja rib, alebo žiwja sa owocim chlebo-
 wého stromu, palmou. — W ohlađe swojej podobi a twárnosti daktori z nich podobajú sa Muriňom, ini žltobrunastim obywatelom wíchodnej Indie. Mnohi medzi nimi choďja nahí, a swoje telo wšseljafou farbou ako tjež perim, perlámi, kostějami aj inššimi wecmi ozdobujú.

W akom stawe sa tito nachádzali, keď Európanom w známosť prišli?

Wššeci obiwateľowja Australie boli welmi ňeumeli a hlúpi, keď Európanom w známosť prišli; daktori tichi, pokojni a weseli, ini ale ukrutni, hlamlíwi, ňeuprimni boli. Ba aj ludožrači alebo tafi, ktorí ľudsko-mäso jedli, našli sa medzi ňimi, a mnohi sa domýjowali, že svojich pohanských bohov iba obeťou ľudskou najlepššje čít mužju. — Krása a úrodnost mnohých ostrowou už ňe-jedného Európana k sebe priwábili, a tak sa ľudja týchto ostrowou s európskimi mravami i wššupkami, ale aj s milim slowom božím oboznali.

Ktorí ostrow je najwätšš a ako ľudja na ňom, aj tjež po okolitých ostrowoch bívajú?

Najwätšši zo wššetkých ostrowou je: Nowá Hollandia, ktorá w roce 1666 po prwuo od Hollandčanou winájdená a tak nazwaná bola. Už od wela rokov Engličanija tuná mesta a dedini zarazili, a takmer ročiče sem posjelajú mnoho zlich ľudí, ktorí doma w Engličkej nič dobrjeho robili ňechceli, a tuná wzšjalení od svojej otkini, statočne pracuwať musejú. Eššte málo ľudja tento ostrow

z dnuká znajú; wisokje belasé wrchi a welmi husté lesi k nim pristúpit zabračujú. — Tjeto a okolo ležjace ostrowi Nowá Gwinea, Nowá Britannia, Nowá Selandia, aj inssje essec ostrowi sú od Siwich, čjernih ľudí obidlenje, ktorí medzi sebou častje wojni wedú, a swojich zajatich zabijajú a žerú.

W akom čjire stoja obiwatelja ostatních ostrowou, a ktorí ostrow je najpamätňajssi? W lepssom čjire stoja obiwatelja ostatních ostrowou, kde Europčanja ako bratja prijati a prjatelsti ucleni biwajú. Tuná ľudja majú jasnejssú a weselejssú twár a farbu tela a uhlađenssje mrawi; medzi nimi sa aj Ewanjelium Kristowo welmi rozkoreňilo. K najpamätňajssim ostrowom patrja: ostrowi Towarišstje a Prjatelsté. Najprijemnejssi a najznámssi z tamtich prwich je ostrow Otahaiti, jehožto obiwatelja s pomocou božou teraz kresťanja sú; tam sa nachádzajú kresťanskje kostoli a školi, a kazaťelja missionárski doňjessi z Europi aj tlačjareň zo sebou, abi tuná písmo sw. tlačit a rozšjrowat mohli.

K poumočnej strane akje ostrowi ležia, kdi ich winassjeu, a ktorí je medzi nimi najwätssi?

K pounočnéj strane ležja ostrowi Sand-
wičské, Salefo vzdjalené od wšetkích ostat-
ních ostrowou. Oni boli od Engličana re-
čeného Kóf, roku 1778 winájené. Naj-
wätssi z týchže ostrowou je Owaíhi; na
tomto ostrowe medzi Engličanmi a jeho di-
wělimi obiwateľmi strassná pračka sa stihla,
w ktorej znameniti Kóf dňa 14 malého Se-
čňa r. 1779. svoj žiwot časai utratil, o-
plakani od svojich wlastencou, a naposledok
aj od samich wražedelníkou olutuwaní.

Wipráwaj dačo ešte o tomto Kófowi?

Kóf bou Engličí Admiral a znameniti pla-
wec, ktorí sa w Grósswe York roku 1728
narodiu, a dwa ráz obissjau celú zem, po-
treli okolo nej sa plawjac na predozname-
nom ostrowe od diwich ludi zabiti bou.

Ktorí mimo Kófa, ešte oplawitelja sweta boli?
Okrem Kófa, boli oplawitelja sweta: Drake,
Dampier, Anson, Byron, Wallis a Carte-
ret, Bougainwille, de Pages, La Peyrouse,
Marchand a Wancouwer, Baudin, Turnbull,
Krusensstern atš.

Digitized by Google
Museum
National
Library
of
Congress

Kus Dev

Kus Dev

O ukazoch

O ukazoch

O vodnat

Kus Treći O Ohni.

1. Co robít a' čoho sa wstříhat máme, abí sa oheň nestrhou.

2. Co robít je treba pri strhnutom ohni.

3. Co robít máme po uhasenom ohni, abí nowno nebezpečensstwo nepowstalo.

Kus Stvrti. O guli Země.

Kus Pjati. O radu něbestkích Šel.

Kus Šesti. Slowěkoslowja.

Kus Sjedmí. Kauka o zdrawí.

Kus Osmi. O Zemopise alebo Geografii.

Europe.	127	Englická.	18
Rakúsko Cíjářstwo.	130	Dánia.	19
Uhorská.	134	Swecia a Norwe-	
Němetská.	160	gia.	19
Benšská.	164	Ruska.	19
Italianská.	166	Řecka.	20
Francúzská.	176	Asia.	20
Swecia.	179	Africa.	21
Belgia.	183	Amerika.	21
Nižozemská alebo		Australia.	21
Hollandia.	184		